

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

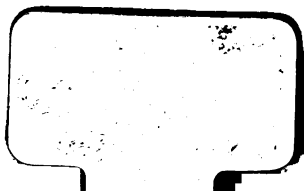
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Bt from Thornton

16/5/23

3156 f. 10

1/2 year

IEITHADUR

NEU

RAMADEG, CYMRAEG:

SEF

CYFARWYDDYD I YMADRODDI AC
YSGRIFENU

YR IAITH GYMRAEG

YN

GYWIR A RHEOLAIDD,

GYDA LLUAWS O

GYNLLUNIAU CYMHWYS; A RHEOLAU
BARDDONIAETH GYMRAEG.

GAN

ROBERT DAVIES, NANTGLYN.

Y PUMMED ARGRAFFIAD WEDI EI WELLAU A'I DDIWYGIO.

Ni wyr ni ddysg, ni ddysg ni wrendy."—DIABEB.

DINBYCH:
CYHOEDDEDIG GAN THOMAS GEE.

1862.

TO
SIR WATKIN WILLIAMS WYNN,

OF
WYNNSTAY, BARONET,

MEMBER OF PARLIAMENT FOR THE COUNTY OF DENBIGH,
ETC., ETC., ETC.,

THIS GRAMMAR,

IN THE LANGUAGE OF THE ANCIENT BRITONS,

WHO

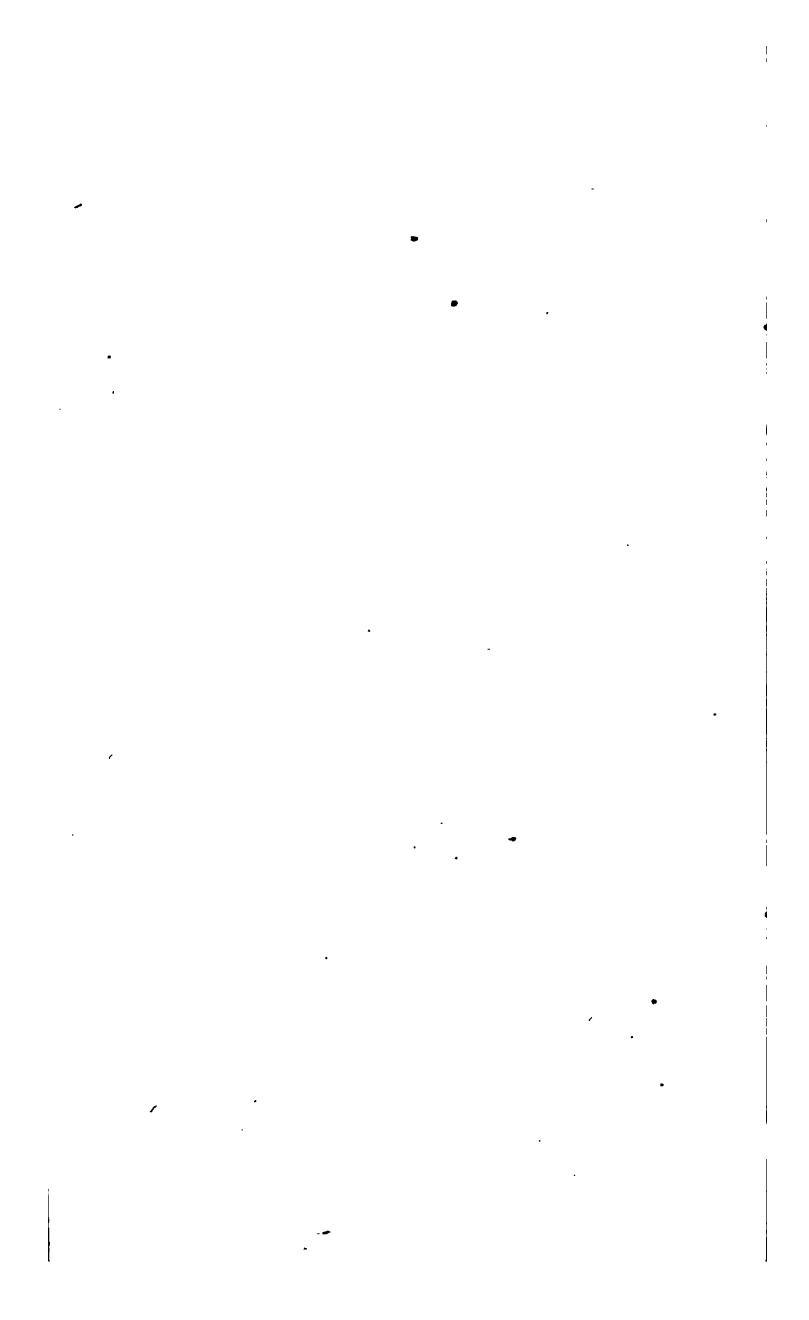
REVERE THE NAMES OF THE NOBLE FAMILY OF WYNNSTAY
AS THE PATRONS OF THE EFFORTS OF
THE CAMBRIAN,

IS MOST HUMBL Y INSCRIBED,

BY HIS MOST OBLIGED

AND OBEDIENT HUMBLE SERVANT,

ROBERT DAVIES.

CYFARCHIAD YR AWDUR

Pu y trwydded Argraffiad.

Yr Iaith Gymraeg, medd dysgedigion, yw un o'r ieithoedd hynaf, grymusaf ei geiriau, a phereiddiaf ei barddoniaeth dan yr haul; yr hon a fu gynt mewn mawr anrhydedd a chymeriad yn y byd, yn brif iaith llys a senedd Brydain Fawr, ac yn sail addysg a chelfyddyd i'r ieithoedd athrawol, fel y tystia aneirif o eiriau sy ddyledus iddi, nid yn unig gan y Saesoneg, ond hefyd gan y Lladin, ac amryw eraill.

Ond pan y'n goresgynwyd trwy ryfeloedd, a pherchenogi ein gwlad gan estroniaid, ein hiaith hefyd a gollodd dir, ynghyd â'n cenedl; a than y gormesiaid hyn, ein holl lyfrau celfyddydau a hynafiaeth a losgwyd ac a ddifawyd gan ein gelynion ninnau, megys gweddilliedig o'r Brutaniaid, a gaethiwyd i'r rhan orllewinol hon o Brydain a elwir Cymru: ond heb ddiolch i'n cymydogion, cadwyd i ni ein hiaith hyd y dydd hwn; ac er fod rhai o'i chas-eion yn darogan ei llwyr ddiflaniad, eto, nid oes lle i ammheu heddyw na thrig yr Iaith Gymraeg yn Nghymru hyd na byddo amser mwyach.

Wrth sylwi ar ymegniad ac awyddfryd gwresog miloedd o ieuenctyd Cymru i ddysgu darllen Cymraeg yn

y dyddiau hyn, meddyliais mai buddiol iawn iddynt ddysgu rheolau a rhanau ymadrodd yr iaith; ac wedi gwled y gwerthiant cyflym a gafodd yr argraffiadau cyntaf o'r gwaith hwn, a beunyddiol alwad am dano i bob rhan o'r Dywysogaeth, gwnaethum bob ymgais i helaethu a rhwyddhau y gwaith, hyd y gellais, yn yr argraffiad newydd hwn; nid newid dim o'r rheolau sylfaenol, ond cyfnewid a helaethu rhai cynlluniau, er mwyn i'r gwaith fod yn fwy dealladwy.

Yr unig ddyben o ysgrifenu y Rhagdraethawd o'r gwaith hwn yn holiad ac ateb yw, er mwyn i'r dysgedydd ieuanc ei ddysgu a'i drysori yn well yn ei gof, ac felly yn barotoad i fyned ymlaen yn raddol i gyflawnder y gwaith.

Diammheu y dylai pob un a ddysgo ddarllen ei iaith ymagnïo hefyd i'w dysgu yn ramadegol; a harddwch neillduol ar bawb yw medru ei iaith ei hun yn rheolaidd; gan hyny, chwennycaf annog fy nghydwladwyr y Cymry i garu a choleddu eu mam-iaith, yr hon y bu gwiw gan ein tadau ei chadw er y cynoesoedd; ac i'r perwyl hwn y cyhoeddwyd y dosbarth canlynol, i agor megys cil drws ar ei thrysorau, gan fod yn dra diolchgar i bob un o'm cynnorthwywyr tuag at y gwaith.

Yr hwn wyf,

Eiddoch oll ac oll yn eiddoch,

ROBERT DAVIES.

Nantglyn, Mawrth 13eg, 1826.

IEITHADUR NEU RAMADEG.

RHAGDRAETHAWD.

RHAN I.

Holiad. 1. Pa beth a feddyllir wrth ieithadur neu ramadeg?

Ateb. Ieithadur neu ramadeg yw iawn reol y gelfyddyd o amlygu ein meddwl mewn geiriau, ar lafar neu mewn ysgrifen, yn y modd mwyaf eglur, priodol, a dealladwy.

2. Pa ham y gelwir amlygiad ein meddwl mewn geiriau yn gelfyddyd?

Am fod moddion eraill, trwy ba rai y gallwn amlygu ein meddwl i ryw raddau; megys, tremio, amneidio, ymgrymu, a lluniadu.

3. Pa sawl rhan sy gynnwysedig mewn gramadeg?

Pedair; sef, Llythyreg, Acenyddiaeth, Geiryddiaeth, a Chystrawen.

4. Pa beth yw Llythyreg?

Llythyreg yw y gelfyddyd o iawn ysgrifenu, ac o adnabod defnydd a sain y llythyrenau, eu cyfansoddiad i eiriau, a chyfraniad geiriau mewn sillyddiaeth.

5. Pa beth yw Acenyddiaeth?

Acenyddiaeth yw y gelfyddyd o iawn seinio llythyrenau a sillau mewn geiriau, yn ol priodol amser ac acen.

6. Pa beth yw Geiryddiaeth?

Geiryddiaeth yw y gelfyddyd o adnabod bonedd a tharddiad geiriau, gydag eglurdeb am ranau ymadrodd, a pherthynas yr amryw eiriau â'u gilydd.

7. Pa beth yw Cystrawen?

Cystrawen yw cystrawiad, neu gywir drefniad geiriau mewn ymadroddion, i amlygu eu cydweddiad a'u llywodraeth.

8. Pa sawl rhan iaith y sydd?

Tair; sef, rhan feddyliedig, rhan ddywededig, a rhan ysgrifenedig.

PENNOD I.

AM Y LLYTHYRENAU.—*Of Letters.*

9. Pa beth yw arwyddion llafariad, neu y defnyddiau cyntaf mewn iaith?

Llythyrenau.

10. Pa nifer sydd o honynt yn egwyddor gyffredin yr iaith Gymraeg?

Saith-ar-hugain; sef saith o lafariaid, ac ugain o gydseiniaid.

11. Pa rai yw y llafariad?

Y llafariad yw, *a, e, i, o, u, w, y.*

12. Pa ham y gelwir y rhai hyn yn llafariad?

O herwydd y gwnant lawn a pherffaith sain wrthynt eu hunain, heb gymhorth cydseiniaid.

Pa rai yw y cydseiniaid?

Y cydseiniaid yw, *b, c, ch, d, dd, f, ff, g, ng, h, l, ll, m, n, p, ph, r, s, t, th.*

14. Pa ham y gelwir hwy cydseiniaid?

Am nad ellir eu seinio wrthynt eu hunain, heb gymhorth rhyw rai o'r llafariad i roddi sain iddynt.

15. Pa fodd y cyfrenir y cydseiniaid mewn llafariad?

Yn dri theulu; sef, gwefusolion, deintolion, a gorchantolion.

16. Pa fodd y maent i'w hadnabod?

Y gwefusolion yw, *b, f, ff, m, p, ph*; sef y rhai a lefara y gwefusau.

Y deintolion yw, *d, dd, n, s, t, th*; sef y rhai a lefarir ar y dannedd.

Y gorchfantolion yw, *c, ch, g, ng, l, ll, r*; sef y rhai a lefarir yn nhaflod y genau.

PENNOD II.

AM Y SILLAU.—*Of Syllables.*

17. Pa ddefnydd a wneir â'r llythyrenau hyn?

O lythyrenau y gwneir sillau, ac o sillau y gwneir geiriau.

18. Pa beth a feddylir wrth y gair *sill*?

Sill yw gair, neu ran o air, a seinir heb dewid neu ysgogi y llais; megys *a, af, wyf, gwnewch*.

19. Pa amrywiaeth o sillau sydd?

Dau; sef, sill unseiniog, a sill lliosseiniog.

20. Pa fath yw y sill unseiniog?

Sill unseiniog a ffurfir o un llafariad, yn rhydd, neu gydag un neu fwy o gydseiniaid; megys, *o, da, teg, trin, trwt*.

21. Pa fath yw sill lliosseiniog?

Sill lliosseiniog a ffurfir o fwy nag un llafariad, sef o ddeuseiniad; megys *aur, llwyr, glew*; neu o driseiniad; megys *iaith, gwaith, gwiw*.

22. Pa nifer o sillau a gynnwysir mewn gair?

Pob gair cyfansawdd a gynnwys ynddo gymmaint o sillau ag o wahanol sain, felly yn y gair *di-an-wad-al-wch* y mae pum sill, o herwydd ei bum gwahanol sain.

PENNOD III.

AM SILLIADAETH.—*Of Spelling.*

23. Pa beth yw silliadaeth?

Silliadaeth yw y gelfyddyd o iawn gyfranu geiriau i'w sillau dyladwy, neu o amlygu gair yn ol ei lythrenau priodol.

24. Pa reol sydd i gyfranu geiriau i'w sillau dyladwy?

Dylid rhanu pob gair lliaws-sill yn ei gyssylltiadau perthynol, er mwyn deall ei ystyr a'i wreiddiol ranau; megys, *coll-ed*, nid *co-lled*; *gor-phwys-dra*, nid *gorphwys-dra*.

25 Pa fodd yr adnabyddir defnydd a chyfansoddiad geiriau?

Trwy adnabod y geiriau gwreiddiol; megys, *am*, *dalle*, *tŷ*, *yn*, *ys*, a'r cyffelyb, y rhai yw defnydd yr holl eiriau o amryw sillau.

26 Pa sawl math o eiriau sydd?

Tri; sef gwreiddiolair, tarddolair, a chyfansoddair.

27. Pa fodd y maent i'w hadnabod?

Gwreiddiolair yw pob gair nad yw yn deilliaw o arall yn yr unrhyw iaith, ond yn sefyll ar ei wreiddyn ei hun megys, *lle*, *tŷ*, ac eraill.

Tarddolair sydd yn deilliaw o air gwreiddiol trwy chwanegiad un neu fwy o sillau; megys, *llëol*, *tyiad*.

Cyfansoddair yw cyssylltiad dau neu fwy o eiriau gwreiddiol ynghyd; megys, *lle-ty*, *ty-lwyth*; neu o wreiddiolair ac arddodiad; megys, *anwiredd*.

PENNOD IV.

AM ACEN.—*Of Accent.*

28. Pa ddefnydd a wneir â'r geiriau hyn?

Eu trefnu yn ymadroddion, fel arwydd o'n meddyliau, yn ol priodol acen ac amser.

29. Pa beth a feddylir wrth acen?

Acen yw codiad neu ddisgyniad y llais yn fwy gwahanol ar ryw sill na'i gilydd yn yr un gair; megys *a* yn y gair *athrist*.

30. Pa sawl math o acen sydd?

Tair; sef, dyrchafedig, disgynedig, ac amgylchedig.

31. Pa fodd yr arferir hwynt?

Acen ddyrchafedig yw rhoddi pwys y sain yn rymus a chyflym ar sill mewn gair, yr hyn a ddisgyn yn gyffredin ar y sill olaf ond un, ac o hyny yn ol bob yn eil-sill i bob cyfansoddair yn yr iaith Gymraeg; megys, *ad-na-bydd*-iaeth.

Acen ddisgynedig yw rhoddi sain isel-drom ar sill mewn gair, yr hyn a fydd amlaf pan derfynir rhwng dwy lafariad; megys *e* yn y gair *dilëu*: ac hefyd y sill olaf o flaen diweddnod.

Acen amgylchedig yw rhoddi sain h irllaes ar sill mewn gair; megys *d* yn y gair caniatâd.

32. Pa fath amser sy berthynol i sillau?

Dau; sef amser byr i bob sill drom; megys *hyn*, *gwyn*: ac amser hir i bob sill ysgafn; megys *hyn*, *gwyn*.

RHAN IL

AM RANAU YMADRODD.

33. Pa sawl rhan ymadrodd sydd?

Wyth; sef enw, rhagenw, berf, rhagferf, bannod, cyssylltiad, arddodiad, a chyfryngiad.

PENNOD I.

AM ENW.—*Of a Noun.*

34. Pa sawl enw sydd?

Dau; sef enw cadarn ac enw gwan.

35. Pa beth yw enw cadarn?

Enw cadarn yw pob sylweddair a ddengys synwyr a chadernid ynddo ei hun; sef enw unrhyw beth a ellir ei weled, ei glywed, neu ddeall am dano, yn ysbrydol neu gorfforol; megys *dyn, duofr, gwynt, angel, enaid, &c.*

36. Pa sawl math o enw cadarn sydd?

Dau; sef priodol a chyffredinol.

37. Pa beth yw enw priodol?

Enw priodol yw enw neillduol unrhyw beth wrtho ei hun; megys *Sior, Lloegr, Cymru, Llundain, Hafren, Eryri, &c.*

38. Pa beth yw enw cyffredin?

Enw cyffredin yw yr hwn a gydweddo i amryw bethau, ac nid i un yn unig; megys *dyn, duofr, anifel, &c.*

39. Pa bethau sydd fwyaf perthynol i dreigliad enw Rhif, a chenedl.

Am Rif Enw.—Of Number.

40. Pa sawl rhif sydd i enw ?

Dau ; sef rhif unig, a rhif lliosog.

41. Pa fodd y maent i'w hadnabod ?

Rhif unig yw un peth, megys *dyn* ; rhif lliosog yw amryw bethau ynghyd, megys *dynion*.

42. Pa fodd y mae enwau unig yn cael eu lliosogi ?

Mewn dwy ffordd ; sef trwy gyfnewid eu llafariaid, a thrwy chwanegiad eu terfyniadau.

43. Pa rai a lliosgir trwy gyfnewid eu llafariaid ?

Y rhai hyn a'r cyffelyb ; sef *bardd*, *beirdd* ; *ffordd* *ffyrdd* ; *oen*, *dyn*.

44. Pa rai a lliosgir trwy chwanegiad eu terfyniadau ?

Y rhai hyn a'r cyffelyb ; sef *tad*, *tadau* ; *merch*, *merched* ; *brawd*, *brodyr*.

45. A oes i bob enwau cedyrn ddau rif ?

Mae enwau rhai pethau fel heb rif lliosog ; megys *aur*, *llin*, *mel* ; ac eraill, fel *rhieni*, *ymysgaroedd*, heb rif unig.

Am genedl Enw.—Of Gender.

46. Pa sawl cenedl sy berthynol i enw ?

Tair ; sef gwryw, benyw, a chyffredin.

47. Pa enw sydd yn y genedl wrywaidd ?

Pob enw a dreiglir â *hwn* neu *ef* ; sef enwau perthynol i ddynion ac anifeiliaid ; megys *gwr*, *gwas*.

48. Pa enwau sydd yn y genedl fenywaidd ?

Pob enw a dreiglir â *hon*, neu *hi* ; megys *gwrraig*, *morwyn*, *ewig*.

49. Pa enwau sydd yn y genedl gyffredin ?

Pob enw nad yw na gwryw na benyw o iawn genedl, eithr a gymhwysir felly mewn ymadrodd ; megys, *pren*, *maen*, *bywyd*, *angeu*, a'r cyffelyb.

50. Pa fodd y gwahaniaethir cenedl enw ?

Mewn tair ffordd ; yn gyntaf, trwy amrywiaeth geiriau ; megys *tad*, *mam*, *brawd*, *chwâer* ; yn ail, trwy

gyfansoddi yr enw a'r rhyw ynghyd; megys *priodfab*, *priodferch*; yn drydedd, trwy estyn y gwrywaidd i *es*; megys, *brenin*, *brenines*.

Am Enw Gwan.—Of an Adjective.

51. Pa beth yw enw gwan?

Enw gwan yw pob ansoddair a ddengys gyflwr damweiniol enw cadarn; megys *da*, *doeth*, *ffyddlaw*.

52. Pa ham y gelwir ef yn enw gwan?

Am ei fod yn air na wna synwyr, ac nas gall sefyll wrtho ei hun, hebenw cadarn yn gynnaliad iddo; megys *gwr da*, *gwraig ddoeth*, *gwac ffyddlaw*.

53. Pa fodd y treiglr rhif unig enw gwan yn lliosog?

Mynychaf trwy chwanegiad *on*, neu *ion*, at ei derfyniadau; megys *garw*, *geirwon*; *doeth*, *doethion*.

54. Pa sawl cenedl a berthyn i enw gwan?

Tair; sef gwryw, megys *gwyn*; benyw, megys *gwen*; a chyffredin, megys *hardd*.

55. Pa beth arall sy berthynol i enw gwan?

Perthyn i enw gwan y mae cymhariad graddol; sef gwastadradd, canolradd, ac uchelradd.

56. Pa fodd y deallir y graddau cymharol hyn?

Gwastadradd yw sefyllfa enw gwan yn ei synwyr cyntaf; megys *glân*, *llyfn*, *garw*.

Canolradd yw chwanegiad ansawdd yr enw gwastad yn uwch neu yn is, gwell neu waeth; megys *glanach*, *llyfnach*, *garwach*.

Uchelradd yw treigliad y gair i'w radd eithaf, ac ni ellir ei helaethu; megys *glanaf*, *llyfnaf*, *garwaf*.

57. A ydyw pob enw gwan yn goddef cymhariaeth fel hyn?

Nac ydynt, eithr rhai a gymharir yn afreolaidd; megys *da*, *gwell*, *gorau*; *drwg*, *gwaeth*, *gwaethaf*: eraill a gymharir trwy eiriau blaenddodol; megys *glân*, *go lân*, *mor lân*, *cyn laned*, *lled lân*, *tra glân*, *mwy glân*, *mwyaf glân*.

PENNOD II.

AM RAGENW.—*Of a Pronoun.*

58. Pa beth yw rhagenw ?

Rhagenw sydd air a arferir yn lle enw, rhag rhy fynych ail adrodd yr un gair mewn ymadrodd; megys “Yr Arglwydd sydd Dduw, *efe* a’n gwnaeth; *ei* bobl *ef* ydym, a defaid *ei* borfa.” Yma, *efe*, *ei*, *ef*, ydynt ragenwau.

59. Pa sawl rhif sydd i ragenw ?

Dau; sef unig, megys *mi*; lliosog, megys *ni*.

60. Pa sawl cenedl rhagenw sydd ?

Tair; sef gwryw, megys *hwn*; benyw, megys *hon*; nolryw, megys *hyn*.

61. Pa sawl math o ragenwau sydd ?

Dau; sef rhagenwau cedyrn, a rhagenwau gweiniaid.

62. Pa rai yw y rhagenwau cedyrn ?

Y rhai a gadwant le personau neu ddynodau; sef *mi*, *ti*, *ef*, *hi*, yn y rhif unig; a *ni*, *chwi*, *hwynt*, yn y rhif lliosog: o’r rhai hyn hefyd y tardd *minnau*, *ninnau*, *chwoithau*, *hwoythau*, ac eraill.

63. Pa fath yw y rhagenwau gweiniaid ?

Rhagenwau gweiniaid sydd o amryw fath:—

Meddiannol; megys *fy*, *dy*, *ei*, *ein*, *eich*, *eu*.

Dangosiadol; megys *hwn*, *hon*, *hyn*, *y rhai hyn*.

Perthynol; megys *yr hwn*, *yr hyn*, *y rhai*, *y sawl*.

Ymfynol; megys *beth* ? *mae* ? *pa* ? *prwy* ?

Annherfynol; megys *naill*, *llall*, *pawb*, *pob*, *neb*, *prwy bynach*, a’r cyffelyb.

PENNOD III.

AM FERF.—*Of a Verb.*

64. Pa beth yw berf ?

Berf yw pob gweithredair, neu berwyddair; sef pob gair sydd yn arwyddo bod, gwneuthur, a goddef; bob

megys *ylwyf*; gwneuthur, megys *dysgaf*; goddef, megys *fe a'm dysgir*.

65. Pa sawl math o ferf sydd ?

Tri; sef gwneuthurol, goddefol, a chanolryw.

66. Pa un yw'r ferf wneuthurol ?

Berf wneuthurol yw pob gair sydd yn arwyddo rhyw beth a weithredom ni yn berfsonol; megys, *caraf* addysg, *casâf* anwiredd.

67. Pa un yw berf oddefol ?

Berf oddefol yw pob gair sydd yn arwyddo goddefiad, neu y peth a weithredir ar unrhyw un gan arall; megys *cerir fi* gan gyfaill; *casëir fi* gan elyn.

68. Pa fath yw berf ganolryw ?

Canolryw yw pob berf heb arwyddo, na gwneuthur, na goddef; ond yn rhydd ddi-wrthddrych, megys *mae, oedd, ydyw, dichen, dylu, gallael*.

69. Pa bethau yn benaf sy berthynol i ferf ?

Perthyn i ferf, rhif, person, modd, ac amser.

70. Pa sawl rhif a berthyn i ferf ?

Dau; sef unig, megys *caraf*; lliosog, megys *carwn*.

71. Pa sawl person sy berthynol i ferf ?

Chwech; sef tri yn mhob rhif; megys, *mi, ti, ef*, neu *hi*, yn y rhif unig; a *ni, chi, hwynt*, neu *hwyntby*, yn y rhif lliosog.

Am Foddau Berf.—Of Moods.

72. Pa beth yw'r moddau sy berthynol i ferf ?

Moddau yw'r amrywiol ffyrdd o amlygu dull, hanfod, gwneuthuriad, neu oddefiad y ferf.

73. Pa sawl modd sydd ?

Chwech; sef mynegol, archiadol, galluogol, dymunol, ammodol, ac annherfynol.

74. Pa fodd y deallir y moddau hyn ?

(1.) Modd mynegol sydd yn dangos neu gyhoeddi unrhyw beth rhag blaen; megys, *dysgaf* ddarlên, *gwelaf* fy ngholl; neu, mewn holiad, fel, *A oes heddwch* ?

(3.) Modd galluogol sydd yn arwyddo rhyddid, ewyllys, grym, neu rwymedigaeth : ac a gyflawnir naill ai trwy arwyddion, megys, "*Paid â mi fel y cryfhawyf*;" neu trwy ferfau cynnorthwyol, megys, *Gallawon* ddysgu, *gellwch* aros, *dylech* fyned.

(4.) Modd dymunol sydd yn arwyddo deisyfiad, neu ddymuniad ; megys, *O na allwn* ddysgu ! *O na baent* ddoethion !

(5.) Modd ammodol a gynnorthwyir gan gysylltiaid ; fel, *os*, *pe*, *pan*, yn flaenorol, ac a arwyddocâ ammod neu dyb-osodiad ; megys, *Os* da y gwnai, oni chai oruchafiaeth : *Pan* ddel balchder, fe ddaw gwarth.

(6.) Modd annherfynol sydd yn hysbysu y ferf mewn dull cyffredin di-rwymau, heb rif na pherson ; megys *bod*, *myned*, *gorphwys*.

Amserau Berf.—Tenses.

75. Pa sawl amser sy gan ferf?

Tri amser godidog sydd ; sef, presennol, gorphenol, a dyfodol : ond, i'w nodi yn fwy manwl, chwanegir tri amser arall ; sef, anorphenol, tragorphenol, ac ailddyfodol.

76. Pa un yw'r amser presennol?

Presennol yw'r amser y dynoda weithred yr awrhon, sef yn yr amser crybwylledig ; megys, *darllenwyf* ; neu, *yr wyf yn darllen*.

77. Pa un yw yr amser gorphenol?

Gorphenol sydd yn penodi gweithred yn yr amser a aeth heibio yn derfynedig ; megys *darllenais*.

78. Pa un yw yr amser dyfodol?

Amser dyfodol a fydd pan benodir gweithred yn yr amser a ddel ; megys *darllenaf*.

79. Pa un yw yr amser anorphenol?

Anorphenol sydd yn nodi amser nad aeth yn gwbl heibio ; megys, *darllenwn*.

80. Pa un yw yr amser tragorphenol?

Amser tragorphenol yw yr hwn a aeth ymaith cyn

amser arall a nodir wedi darford; megys, *darllenarwn.*

81. Pa beth yw yr amser ailddyfodol?

Prin yr arferir yr amser hwn ond yn y moddau cyfansawdd, ac a ddengys fod rhywbeth i'w wneuthur yn flaenorol iddo; megys, *darllener*: neu, "bernwch fel na'oh *barner.*"

PENNOD IV.

AM RHAGFERF.—*Of an Adverb.*

82. Pa beth yw rhagferf?

Rhagferf sydd orair i ddangos dull, cyflwr, amser, a sefyllfa, unrhyw beth neu weithred; megys, "*Yn awr yw dydd yr iechydwrriaeth.*"

83. O ba beth y mae rhagferf yn fwyaf perthynol?

(1.) O amser; fel, *yn awr, heddyw, doe, eisoes, eto.*

(2.) O gyflead; fel, *yma, acw, draw, hwnt, yna, yno.*

(3.) O rif a threfn; fel, *unwaith, unfed; yn gyntaf, yn olaf.*

(4.) O gymhariad; fel, *ail, amgen, da, gwell, tebyg.*

(5.) O ddognedd; fel, *aml, bach, digon, prin, rhy.*

(6.) O amheud; fel, *hwyrach, odid, gallai, ysgatfydd.*

(7.) O sierwydd; fel, *dïau, do, ie, gwir, myn, oes, ys.*

(8.) O hacâd; fel, *dim, mo, na, nag, ni, nid, nis.*

(9.) O ansawdd; fel, *yn bur, yn deg, yn dda, yn ddwng.*

(10.) O ymofyniad; fel, *a? ai? pa beth? pa? pa-ham?*

PENNOD V.

AM FANNOD.—*Of an Article.*

84. Pa beth yw bannod ?

Bannod sydd air a osodir i wahaniaethu enwau, neu bethau neillduol oddiwrth bethau cyffredin; megys, “Yr enaid a becho, hwnw a fydd marw.”

85. Pa sawl bannod y sydd ?

Dau; sef, *y* ac *yr*; ac a wasanaethant i'r un dyben: y cyntaf a ragflaena air yn dechreu â chydsain, a'r llythyren *w*; megys, *y gwr*, *y wraig*; a'r llall o flaen gair yn dechreu â llafariad, a'r cydsain *k*; megys, *yr oen*, *yr kwrdd*.

PENNOD VI.

AM GYSYLLTIAD.—*Of a Conjunction.*

86. Pa beth yw cysylltiad ?

Cysylltiad sydd ran o'r iaith a ddodir i gylymu geiriau ac ymadroddion ynghyd; megys, tad *a* mam, mab *neu* ferch.

87. Pa sawl math o gysylltiaid sydd ?

Dau; sef, cyplysol a gwahanol.

88. Pa beth yw dyben cysylltiad cyplysol ?

I gysylltu geiriau neu gadw ymadroddion yn gydglymedig; megys, Mi *a* thi. Mi âf i, *os* ai di. Nid âf i, *am* na ddeui dithau.

89. Pa nifer sydd o gysylltiaid cyplysol ?

Y rhai penaf yw, *a*, *ac*, *cany*s, *eto*, *fel*, *felly*, *hefyd*, *herwydd*, *mai*, *megys*, *mor*, *o*, *os*, *pe*, *plegid*.

90. Pa beth yw cysylltiaid gwahanol ?

Y rhai gwahanol a gysylltant bethau o wahanol arwyddocâd yn yr un ymadrodd; megys, “Gwefus gwirionedd a saif byth, *ond* tafod celwyddog ni saif fynydd awr.”

91. Pa rai yw'r cysylltïaid gwahanol.

Y rhai penaf sy fel y canlyn; *ai, eithr, er, na, nac, naill, neu, ond, oni, er hyny.*

PENNOD VII.

AM ARDDODIAD.—*Of a Preposition.*

92. Pa beth yw arddodiad?

Arddodiad sydd air a arferir i nodi y berthynas sy gan y naill beth i beth arall; megys, "A meibion Israel a aethant *trwy* ganol y mor *ar* dir sych." Yma, *trwy, ar*, ydynt arddodiaid.

93. Pa sawl math o arddodiaid sydd?

Tri; sef, godidog, cyfansawdd, a rhagenwol.

94. Pa rai sydd arddodiaid godidog?

Y rhai a arferir yn unig, heb eu cydio â geiriau ereill; megys *ag, ar, at, er, i, o, rhag, tan, tros, yn.*

95. Pa rai yw'r arddodiaid cyfansawdd?

Y rhai sy gysylltiedig âg eraill; megys, *am-gylch, gyd-d, oddi wrth, tanodd, trosodd, tuag at.*

96. Pa rai yw'r arddodiaid rhagenwol?

Y rhai a gysylltir wrth ragenwau personol; megys, *at-af, am danaf, er-of, i-mi, wrth-yf, yn-of, &c.*

PENNOD VIII.

AM GYFRYNGIAD.—*Of an Interjection.*

97. Pa beth yw cyfryngiad?

Cyfryngiad sydd air a ddodir rhwng ymadroddion eraill, i arwyddo rhyw gyffrôad neu symudiad di-symwth yn y meddwl; megys, *ha! och! ow!*

98. Pa nifer o gyfryngiaid sydd?

Y rhai penaf a adnabyddir fel y canlyn; sef,

(1) O lawenydd; fel, *ha! he! wi!*

- (2.) O dristweh; fel, *O! och! ow!*
- (3.) O attaliaeth; fel *dyt! hwa! ust!*
- (4.) O ryfeddod; fel, *hynod! ofnadwy! rhyfedd!*
- (5.) O wrthwynebiad; fel, *ffei! hwt! wfft!*
- (6.) O ddychryn; fel, *wawch! wb! wchw!*
- (7.) O annogiad; fel, *hai! hwi! hys!*
- (8.) O alwad; fel, *ho! hois! holo!*

99. A ydyw yr un geiriau yn cadw yr un enw yn mhob ymadrodd?

Nac ydynt; damwain weithiau i'r un gair fod yn rhagferf, yn gysylltiad, neu gyfryngiad, yn ol ei ystyr briodol wrth dreigliad yr ymadrodd.

RHAN I.

LLYTHYREG.—ORTHOGRAPHY.

PENNOD I.

LLYTHYREG, fel y dywedwyd, yw iawn-ysgrif; sef cywir adnabyddiaeth o ddefnydd a sain y llythyrenau. Eu rhif yn egwyddor gyffredin yr iaith Gymraeg yw saithar-ugain, ac a adnabyddir fel y canlyn:—

Y prif Lythyrenau.

A B C Ch D Dd E F Ff G Ng H I L Ll M N O P
Ph R S T Th U W Y.

Y mân Lythyrenau.

a b c ch d dd e f ff g ng h i l ll m n o p ph r s t
th u w y.

Yn yr egwyddor y mae saith o lythyrenau a elwir llafariaid; tair-ar-ddeg o gydseiniaid unigol; a saith o gydseiniaid dyblyg.

Y llafariaid ydynt *a, e, i, o, u, w, y*; ac yn hirion fel hyn, *â, ê, î, ô, û, ŵ, ŷ*.

Y gydseiniaid unigol ydynt, *b, c, d, f, g, h, l, m, n, p, r, s, t*, a'r gydseiniaid dyblyg ydynt, *ch, dd, ff, ng, ll, ph, th*.

O'r llafariaid, y mae *w* ac *y* yn llythyrenau tawdd; hefyd *a, e, o, w*, yn rhai cyfnewidiol.

Nid yw J, K, Q, X, a Z, yn llythyrenau Cymreig, ac nid oes lle iddynt mewn un gair o'r iaith; ac am y cyfryw mewn enwau priodol yn y Bibl, neu leoedd eraill, fe wasanaetha I, am J; C, am K; Cw, am Q; Cs, am X; a sain feddal S am Z.

Y cydseiniaid, yn ol eu gwahanol lleoedd mewn sillau a geiriau, a gyfranir ac a enwir fel y canlyn:—

1. Golafariaid; sef, *ch, dd, ff, ng, l, ll, m, n, r, s, th*: a elwir felly am fod ynddynt hanner sain llafariaid o'u hanian eu hunain.

2. Mudseiniaid; sef, *b, c, d, f, g, h, p, t*: a elwir felly, am na seiniant yn eglur a llafargar wrth y llythyrenau gloewon, eithr yn fwy cudd a mudion, fel yn y geiriau hyn, *bron, claf, drud, llwfr, grawn, praff, truch, a'r cyffelyb*.

3. Toddedigion; sef, *b, c, ch, d, dd, f, ff, g, ng, l, m, n, r, t, th*: a elwir felly am eu bod yn toddi y llafariad y. oddi tu ol iddynt, ac yn gwasgu gair deusill yn un; megys, *llwybr* am *llwybyr*, *ocr* am *ocyr*, &c. Ac weithiau y toddir *w* yn yr un modd; megys, *awdr* am *awdwr*, &c.

4. Newidiolion, neu yn ol rhai, gwasgawd-lythyr; sef, *b, c, d, g, ll, m, p, t*: a elwir ielly, am eu bod yn cyfnewid ac yn diflanu fel cysgod, a llythyrenau eraill yn perchenogi eu lle; megys, *tad*, fy *nhad*, dy *dad*, ei *thad*.

5. Goresgyniaid; sef, *ch, d, dd, f, g, ng, ngh, l, m, mh, n, nh, ph, r, th*, a elwir felly am eu bod yn gorgesgyn y llythyrenau newidiol, ac yn eu gyru ymaith yn mhlethiad ymadrodd o'u lleoedd gwreiddiol, gan deyrnasu o'u grym eu hunain yn eu lle; megys y gwelir *ch, g, ng*, yn cymeryd lle *c*, fel hyn, *câr*, dy *gâr*, fy *nghâr*.

6. Gormesiaid, neu yn ol rhai, marchawg-lythyr; sef, *b, c, d, ff, g, p, t*: a elwir felly am eu bod yn nechreuad rhai geiriau yn gormesu ar dair o gydseiniaid eraill heb lafariaid rhyngddynt; sef yw y rhai hyny, *l, n, r*, ac a elwir goddefaidd; ac yn y fath eiriau a hyn y gormesir hwy ganddynt, *blin, cnod, drych, ffrwd, grym, prudd, trwm*.

7. Tawddleddfaidd, neu yn ol rhai, cledrau tawddledd; sef *d, dd, l, n, r, s*: a elwir felly, am eu bod trwy eilio llafariaid am y cyfryw, yn furfio sillau tawddledd; megis *cadw, gweddw, elw, enw, gario, marw*:

Yn ol peiriant ymadrodd, neu yr ermyg y byddo'r tafod yn fwyaf ei bwys arno wrth gywir barablu, y cydseiniad a gyfranir yn dri theulu; sef,

Gwefusolion, *b, f, ff, m, p, ph.*

Deintolion, *d, dd, n, s, t, th.*

Gorchfantolion, *c, ch, g, ng, l, ll, r.*

PENNOD II.

AM y pedwar peth perthynol i lythyren; sef, enw, llun, trefn, a gallu.

Ei *henw* yw'r modd y mae yn alwedig; ei *llun* yw'r modd y mae yn argraffedig; ei *threfn* yw ei lle yn yr egwyddor; a'i *gallu* yw ei sain briodol.

AM Y LLAFARIAID.—*Of Vowels.*

A, yw y llafariad gyntaf yn egwyddor pob iaith yn gyffredin, ac iddi dri threigliad; sef i *e*, ac *y*: megys, *aden*, *edyn*; ac i *ei*, megys, *cadw*, *ceidwad*; *sarff*, *seirff*.

A, wrthi ei hun, a saif am ragenw, fel hyn:—

A gymero ddysg, cadwed.

Am ragferf, fel hyn:—

Gwir *a* ddywedaist.

A wyddost ti hyn?

Ac *a* mi yn llefaru.

Yn ferf, neu weithredair, fel hyn:—

Nid *a* drwg yn ddi-ddial.

Yn arddodiad, fel hyn:—

Lladd *a* chleddyf; ymladd *a* gelyn.

Yn gysylltiad, fel hyn:—

Gwr *a* gwraig; lladd *a* llosgi.

E, sydd lafariad, ac iddi dri threigliad; sef i *i*, *u*, ac *y*: megys draen, drain; maes, meusvdd; hen, hyn; llem, llym.

Arferir o weithiau yn air wrthi ei hun ; sef. yn rhagenw, fel hyn :—

Syffed pob mis o'i safle,
Ac aed â gwyl gydâg e.

Yn rhagferf gadarnhaol, fel hyn :—

Y gŵr marw 'e gâr morwyn,
Ddaear dy fedd er dy fwyn. *T. Aled.*

I, sydd lafariad annewidiol, ac weithiau yn air wrthi ei hun ; sef yn rhagenw, fel hyn :—

Gŵr oerach nag Eryri,
A Berwyn wyf i'm barn i. *Ieuan Br. Hir.*

Yn arddodiad fel hyn :—

Iawnach i gybydd anwir
Garu Duw nag erw o dir. *M. ap Rhys.*

O, sydd lafariad a dreiglr i w ac y ; megys ton, twn ; ffordd, ffordd.

Arferir o yn rhagenw, fel hyn :—

Oer a pherygl ar Pharo,
Llas nerth ei holl weision o. *W. Middelton.*

Yn arddodiad, fel hyn :—

Y doeth ni ddywed a ŵyr ;
Nid o son y daw synwyr. *G. ap Ieu. Hen.*

Yn gysylltiad, yn lle os, fel hyn :—

O bu air heb ei warant,
Goreu dim ei gau â'r dant. *Ieu. Deulwyn.*

Yn gyfryngiad, fel hyn :—

O fawen deg, fwyned wyd ! *Gro. Owain.*

U, sydd lafariad annewidiol, ac nid yw un amser yn colli ei sain anianol.

W, sydd lafariad a dreiglr i y, ac o ; megys pwn, pynau ; trwm, trom. Y mae w yn colli ei sain ar ol y tawddleddffaid heb lafariad arall yn ei lle ; megys arddel, am arddelw ; gwarchad, am gwarchadw.

Y, wrthi ei hun a elwir bannod, i ddynodi pethau neillduol oddi wrth betkau cyffredin, megys,

Y dyn a gaffo enw da
A gaiff gan bawb ei goffa. *L. Glyn Cothi.*

Dëaller fod *y* bob amser i'w seinio fel *u* yn *y* sill ddiweddaf o bob gair, oddieithr *y* rhai unsill hyn, *y*, *ydd*, *ym*, *yn*, *yr*, *ys*, *fy*, *dy*, *dyd*, *dyt*, *myn*, *syr*: hefyd, arferir *y* weithiau yn gyffelyb i sain *i*; megys, *ym*, *yt*, *yw*; fel,

Yt bob amser, *Ner*, a'm *Naf*,
Ym oedd raid, ymddiriedaf. *W. Middelton.*

Y, hefyd sy lythyren dawdd, ac yn diflanu mewn rhai geiriau; megys, *bol* am *boly*, *hel* am *hely*, *awdl* am *awdyl*, ac eraill.

Dau wahanol sain *y*, sef *y* dywyll a'r eglur, a seinir yn *y* geiriau, *hyny*, *ystyr*, *llythyr*, *myfyr*, &c.

D. S. Er bod *y* ac *u* o'r un gyffelyb sain mewn amryw eiriau, eto ni wasanaetha ysgrifenu *y* naill am *y* llall. Dëaller wrth dreiglo neu sillio geiriau yn *y* modd hyn, os dynion a fydd treigliad gair yn lliosog, yna dyn, ac nid *dun*, *y* dylai efe fod yn unigol; ac os lluniau *y* treiglr gair wrth ei sillio a'i lliosi, yna llun, ac nid *llŷn*, *y* dylai efe fod yn unigol. Hefyd, cofier fod *a*, *e*, ac *o*, yn cyfnewid i *y*, ac nid i *u*; megys, *aradr*, *erydr*; *aberth*, *ebyrth*; *aros*, *erys*.

Dyledus *yw* rhoddi *y*, ac nid *u*, bob amser mewn geiriau ar ol *w*, megys *bwyd*, *clwyf*, *llwyr*, a'r fath. Dylid hefyd rhoddi *u*, ac nid *y*, ar ol *a*, yn niwedd pob enw cadarn; megys, *dyddiau*, *ffrwythau*, *llyfrau*—ac yn gyffredin yn niwedd berf; megys, *caru*, *dysgu*, *llawenychu*.*

Y mae i bob un o'r llafariaid ddau amserol sain; sef trwm ac ysgafn, fel *y* canlyn:—

Llaf. trymion.

A, glàn, *min y dwfr*.
E, llên, *gorchudd*.
I, dîr, *diamrhau*.
O, ôd, *nodadwy*.
U, ust, *gosteg*.
W, gwn, *mi adwaen*.
Y, gwyn, *lliw canaid*.

Llaf. ysgafnion.

A, glàn, *pur*.
E, llên, *dysg*.
I, tîr, *daear*.
O, ôd, *eira*.
U, clûst, *porth y clyw*.
W, gwn, *math o wisg*.
Y, gwyn, *drygnaw*.

PENNOD III.

AM Y LLIOSSEINIAID.

LLIOSSEINIAID yw cysylltiad unsill y llafariad mewn geiriau; dwy lafariad ynghyd a elwir deuseiniaid, a thair ynghyd a elwir triseiniaid; fel y dangosir yn ganlynol:—

Am y Deuseiniaid.—Of Diphthongs.*

ae ael.	ia iad.	ow frown.
ai ail.	ie iechyd.	uw Duw.
au aur.	io Ion.	wa gwas.
aw awr.	iu Iuddew.	we gwell.
ei ein.	iw brw.	wi gwir.
eu euro.	iy iyrchod.	wo gwobr.
ew rhew.	oe oed.	wy gwych.
ey teyrn.	oi ffoi.	yw ydyw.

O'r deuseiniaid, y mae *aë, ai, au, aw, ei, ac oe, ym* gyfnawidiol; megys, *maan, meini; bai, beiau; aur, euraid; brawd, brodyr; lleidr, lladron; oen, wyn:*

Am y Triseiniaid.—Of Triphthongs.

iae	afiaeth.	wai	gwair.
iai	gueniaith.	wau	gwaudd.
iau	doniau.	waw	gwawr.
iaw	uniawn.	wei	gweini
iei	ieithydd.	weu	gweuad.
ieu	ieuanc.	wew	gweuyr.
iew	iewydd.	wey	gweywr.
ioe	erioed.	wiw	gwiwer.
wae	chwaer.	wyw	gwywer.

Er y damwain i amryw o lafariad fod weithiau ynghyd yn yr un gair, eto ni chyfrifir yn lliosseiniaid ond y cynnifer a gyfranir yn silliau o honynt; megys, *llywiauwdor*: gan hyny ni elwir y llafariad cyfnesaf, megys, *dial, rhieni, a'r cyfryw, yn ddeuseiniaid; na*

* Byddai yr hynafiaid yn ysgrifenu ei *am, ai, ac eu am au.*

chwaith y rhai cyfnasaf, megys *awyr*, *euog*, *awel*, yn driseiniaid; ac am nad ydynt unsain, ond amrafael sillau, gelwir hwynt llafariad o flaen llafariad.

PENNOD IV.

AM Y CYDSEINIAID.—*Of Consonants.*

B, yw y gyntaf o'r cydseiniaid, ac yn treiglo i *m* ac *f*, megys *bara*, fy *mara*, dy *fara*; bywyd, fy *mywyd*, dy *fywyd*.

C, sydd yn treiglo i *ch*, *g*, *ngh*; megys, *câr*, ei *châr*, ei *gâr*, fy *nghâr*.

D, sydd yn treiglo i *dd* ac *n*; megys, *Duw*, ei *Dduw*, fy *Nuw*.

D, a dreigilir yn *dd*; megys,

Gelyn yw i *ddyn* ei *dda*.

B, a dreigilir i *f* ac *m*; megys *brawd* ei *frawd*; *mory*, y *fory*.

Ff, sydd gydsain anghyfnewidiol, ac a gyfrifir yn un o'r gormesiaid; megys, *fflwch*, *ffrwyth*.

G, sydd yn treiglo i *ng*; megys, *gwas* fy *ngwas*: dilëir *g* weithau mewn cyfansoddiad, gan adael y llafariad nesaf iddi yn ddechreuol; megys, *gwaith*, ei *waith*.

Ng, sydd weinidoges i'r gydsain *g*, yn canlyn y rhagenw meddiannol *fy*; megys, *gwlad*, fy *ngwlad*; ond dilëir *ng* ar ol pob gair arall; megys, *Fy mam wlad*.

H, o ran ei sain, a elwir *arwydd uchenaidd*, ac a gymer un o'r llafariad bob amser yn nesaf iddi ar ei hol: er na addefir *h* gan rai fel yn berffaith lythyren, eto hi seinia y llafariad dilynol gydag anadliad cryf; megys,

Yf yr haul o fôr yr heli.

Gro. Owain.

Hefyd, seinir *h* ar ol y rhagenwau *ein*, *ei*, 'm gyd-iadol, ac *ei* pan yn fenyw; megys, *ein* Harglwydd, *eu* Harglwydd, 'm Harglwydd, *ei* Harglwydd.

L, sydd gydsain annewidiol, a'i sain yn feddal ac esmwyth. Ni ddechreuir un gair Cymreig â'r llythyren hon, oddieithr pan-fyddo yn cymeryd lle *ll*; megys, *llaw*, dy law, ei law.

Ll, o ran ei sain, sydd ddyeithrol i eraill o ieithoedd Ewrop, oddieithr yr Yspaenaeg: y mae yn treiglo i *l*, megys uchod; *llaw*, dy law, ei law.

M, sydd yn gydsain dreigledig i *f*; megys, *mam*, dy fam, ei fam.

N, sydd gydsain annewidiol, ac a ddilëir fynychaf o'r arddodiad *yn*, pan fyddo o flaen *ng*, ac a wneir yn un gair cyfansawdd; megys, *ynghyd*, yn lle *yn nghyd*; hefyd o'r gorair *an*, megys *anghof*, yn lle *annghof*.

P, sydd yn treiglo i *b*, *mh*, ac *ph*; megys *pen*, ei *ben*, fy *mhen*, ei *phen*.

Ph, yn yr iaith Gymraeg, sydd megys llaw forwyn *p*, ac a arferir ar ol *a* ao *e'i*, yn mhob gair y byddo *p* yn ddechreuol iddo; megys *pobl*, a *phobl*, ei *phobl*; hefyd, rhoddir *ph*, ac *ff*, ynghanol pob gair cyfansawdd a fydd darddedig o'r gydsain *p*; megys *gorphen*, o *gorphen*; *gorphwys*, o *gorphwys*.

R, sydd gydsain, ac *h* bob amser i'w chynnorthwyo wrth ddechreu gair; megys *rhad*, *rhodd*, *rheswm*; eithr yr *h* a ddilëir weithiau mewn cyfansoddiad; megys,

Cymer reswm, trwm bod rhoch,

A dod reswm da drosoch.

T. Aled.

S, sydd gydsain anghyfnewidiol, ac yn mhob gair yn cadw ei lle a'i sain ei hun.

T, sydd yn treiglo i *d*, *nhc th*; megys, *tawd*, dy *dad*, fy *nhad*, ei *thad*.

Th, yw y ddiweddaf o'r cydseiniaid; nid yw y llythyren hon un amser yn dechreu gair Cymraeg ond pan fyddo yn newidydd *t*; megys,

I'm Iôn y rhof ogoniant,

A chlod, â thafod a thant.

Gro. Owain.

Darluniad egwyddorol o dreigliad y Cydseiniaid Cyfnewidiol, yn ol eu tri newidiad sain.

	Gwreiddiol.	Ysgafn.	Chwyrn.	Meddal.
<i>eich</i>	<i>dy</i>	<i>fy</i>	<i>ei</i>	
B	bara	fara	mara.	bara.
C	câr	gâr	ngâr	châr.
D	Duw	Dduw	Nuw	Duw.
G	gwaith	waith	ngwaith	gwa th.
Ll	llaw	law	llaw	llaw.
M	mam	fam	mam	fam.
P	pen	ben	mhen	phen.
Rh	rhan	ran	rhan	rhan.
T	tad	dad	nhad	thad.

PENNOD V.

AM Y SILLAU.—*Of Syllables.*

SILL yw y nifer hyny o lythyrenau a barabllir â'r un anadliad, heb newid, ysgwyd, nac ysgogi y llais ; geill gynnwys o un i dair o lafariaid, yn gysylltiedig âg un neu fwy o gydseiniaid : gan hyny, nid yw sill, o briodollder, ond cynnulleidfa o lythyrenau ynghyd ; sef, o un lythyren hyd yn saith ; megys, *a, ef awr, carer, grawn, gwraig, gwaint* : ac ni ddiöhon bod mwy na saith lythyren mewn un sill Gymraeg.

Dau ryw sill y sydd ; sef, sill unseiniog, a sill liosseiniog.

Am Sill Unseiniog.

Sill unseiniog a ffurfir o un llafariad, naill ai gyda chydysain rydd, fel *da, ef* ; neu gaethedig rhwng dwy gydsain, fel *tan, teg* ; neu gan liaws o gydseiniaid, fel *trefn, trwst, plastr, &c.*

Dau ryw sill unseiniog y sydd ; sef, unsain dalgron ac unsain leddf.

Sill unseiniog dalgron a fydd o un gosodiad ar y llais, ac o un llafariad yn y sill, fel y deallir wrth y rhywiau canlynol—

1. Talgron ysgafn; fel, *can, swn, ttr.*
2. Talgron drom; fel, *llen, pen, syn, twn.*
3. Talgron fud; fel, *carp, cerdd, cynt, tant.*

Sill unseiniog leddf a draethir ar wahan, ac a seinir drwy ychydig o leddfiad, neu wyrni, fel y rhiwiau canlynol:—

1. Ysgafnleddf; fel, *craff, crowth, llesg, trist.*
2. Tromleddf; fel, *barn, cern, ffwrn, cors.*
3. Pengrechleddf; fel, *cyrch, sarff, serth, ffwrch.*
4. Cadarnleddf; fel *cadr, hagr, medr, pwrdr.*
5. Tawddleddf; fel, *delw, galw, salw, ulw.*
6. Byddarleddf; fel, *cwlltr, llestr, trwsgl.*

Am Sill Liosseiniog.

Sill liosseiniog a ffurfir o liossain rydd, fel *llaw, glaw, gwiw*: neu o liossain gaeth rhwng cydseiniaid, fel *llawr, llwybr, braint, &c.*

Dau ryw sill liosseiniog y sydd; sef, liossain dalgron, a liossain leddf.

Sill liosseiniog dalgron a fydd o un gosodiad ar y llais, a mwy nag un llafariad yn y sill, fel y dëallir wrth y rhywiau canlynol:—

1. Talgron ysgafn; fel, *gwas, gwedd, gwin, gwir.*
2. Talgron drom; fel, *gwall, gwan, gwen, gwyn.*
3. Talgron wibiog; fel, *aur, haul, iau, tau.*
4. Talgron anwibiog; fel, *braw, llaw, llew, tew.*
5. Talgronl osyrnog; fel, *iawn, iarll, iwrch.*
6. Talgron ddyeithr; fel, *iach, iad, iar, ias.*
7. Talgron fud; fel, *braint, gwraint, saint.*
8. Talgron ddyeithrfud; fel, *gwyllt, maingc, peirc.*

Sill liosseiniog leddf a fydd o fwy nag un gosodiad ar y llais, a mwy nag un llafariad yn y sill, ac a seinir yn araf, gwyrdraws, ac ar wasgar, fel y canlyn:—

1. Ysgafnleddf; fel, *gloes, glain, llywydd.*
2. Tromleddf; fel, *beirn, gwers, gwarth,*
3. Lledf-ymysathr; fel, *cae, doe, oer.*
4. Lledf ddiymysathr; *mwyl, pwy, teyrn.*
5. Talgronleddf; fel, *croyw, gl oyo, hoyw.*

6. Pengrechleddf; fel, *cairch, eirth, seirff*.
7. Cadarnleddf; fel, *beirdd, lleidr, Lloegr*.
8. Tawddleddf; fel, *ceirw, teirw, eiry*.
9. Gwibleddf; fel, *cnoi, ffoi, troi*.
10. Byddarleddf; fel, *mwyl, treigl, prwynl*.

Megys ag o lythyrenau y mesurir sillau, felly o sillau y mesurir geiriau, a rhai geiriau a fesurir o un sill hyd yn naw; megys,

1. New.
2. New-id.
3. Cyf-new-id.
4. Cyf-new-id-iol.
5. A-nghyf-new-id-iol.
6. A-nghyf-new-id-iol-de^h.
7. A-nghyf-new-id-iol-ed-ig.
8. A-nghyf-new-id-iol-ed-ig-aeth.
9. A-nghyf-new-id-iol-ed-ig-aeth-a.

PENNOD VI.

AM SILLIADAETH.—Of Spelling.

SILLIADU neu sillio, yw y gelfyddyd o wahanu gair cyfansawdd oddiwrth ei gilydd i'w wreiddiol ranau, er mwyn dangos ei gywir darddiad a'i ddechreuol ffurfiad; ac hefyd, o gysylltu llythyrenau a sillau tarddedig ynghyd, a'u cyfansoddi yn gyflawn eiriau; fel y gellir dëall wrth silliad y gair *trugaredd*, dywedir *t r u, tru—g a r, gar, trugar—e dd, edd—trugaredd*. Felly y gair yn gyntaf a ddadgysylltir yn rhanau, ac yna a osodir ynghyd drachefn.

Dylid, wrth silliadu, ranu pob gair cyfansawdd neu liossill yn ei gysylltiadau gwahanol; ac nid ei ranu rhwng dwy gydsain, neu ddwy lafariad, oni bydd cysylltiadau terfynol y gair yn goddef hyny; megys *pryd-ferth, rhyw-iog, cym-mwyn-as-gar-wch*.

Dylid, hefyd, yn ol cysylltiad synhwyrol y gair, adael llafariad weichiau wrthi ei hun; sef, yn nechreu gair, fel, *a-thrist, o-bry*; ynghanol gair, fel, *gall-u-og, trist-a-ol*; yn niwedd gair, fel, *am-can-u, bodd-lon-i*.

Pan ddygwyddo rhai geiriau anhawdd eu gwahanredu, y rheol oreu yw eu rhanu yn ol cysylltiad anianol y geiriau, yn nesaf a gellir i'r cyfarwyddyd uchod ; eithr ni ellir rhanu *ch, dd, ff, ll, ng, ph, ac th*, sef y llythyrenau dyblyg.

Deall sillau sy'n gwau'r gerdd

Yw cyweirgorn cyweirgerdd. *I. ap H. Swardwal.*

PENNOD VII.

AM ACENYDDIAETH.—*Of Prosody.*

ACENYDDIAETH, fel y dywedwyd, yw y gelfyddyd o gywir seinio llythyrenau a sillau mewn geiriau, yn ol priodol amser ac acen.

Perthyn i sill ddau wahanol amser ; sef amser byr ac amser hir.

Un amser byr i sill y sydd ; megys *hyn, hwn, llan, llen, ton*.

Tri amser hir sydd ; fel y canlyn :—

Amser hir un-amserog ; megys, *gwr*.

Amser hir dau-amserog ; megys, *gwrysg*.

Amser hir tri-amserog ; megys, *gwnaent*.

Dealler mai hir yw pob lleddf, a bër yw pob talgron, a rhai sillau lleddfôn ydynt yn hwy nag ereill, o herwydd rhif y llythyrenau a'r amseroedd a fydd ynddynt.

Pob gair cyfansawdd a acènir yn ddyrchafedig trwy roddi y pwyslais ar y sill diweddaf o fewn un, ac o hyn y yn ol bob yn eilsill ; megys, *ysgrifenu* : ond pan fyddo *h* rhwng y ddwy sill olaf mewn gair, yna rhoddir pwys yr acen ar y llafariad nesaf iddi ; megys, *trynhau, cadarnhau, &c.*

Arferir gan rai ddyblu y cydseiniaid i ddangos grym a phwys yr acen ; megys, *lunn, lenn, tonn, &c.*, hefyd *torri, cammu, tynnu*, ac eraill ; ond nid yw hyn yn wir ofynol ond mewn geiriau cyfansawdd i gadw eu gwreiddiol darddiad ; megys, *annoeth, o an-doeth ; mam-maeth, o mam-maeth ; meddiannau, o medd-iant-au ; annhebyg, o an-tebyg*.

RHAN II.

GEIRYDDIAETH.—ETYMOLOGY.

GEIRYDDIAETH sydd er addysg i ddeall tadogaeth geiriau, neu darddiad y naill air o'r llall; ac i ddangos y dull gwahanol o amrywio yr un geiriau; megys, *byd, bydoedd; melus, melusach; caraf, cerais.*

Er mwyn deall geiryddiaeth unrhyw iaith yn gywir, buddiol yw bod yn hyddysg yn rhanau yr ymadrodd; ac yn yr iaith Gymraeg cyfrifir yn gyffredin wyth barth neu ran ymadrodd; sef, Enw, Rhagenw, Berf, Rhagferf, Bannod, Cysylltiad, Arddodiad, a Chyfyngiad.

PENNOD I.

AM ENW.—*Of a Noun.*

ENW yw pob peth ellir ei weled, ei glywed, ei deimlo, ei arogl, neu ei amgylfred yn y deall, yn ysbrydol neu gorfforol: ac enw sydd o ddau fath; sef, enw cadarn, ac enw gwan; neu mewn geiriau eraill, enw y peth, a'i ansawdd.

AM ENW CADARN.—*Of a Substantive.*

ENW cadarn yw pob sylwedd-zir a ddengys synwyr a chadernid ynddo ei hun; megys, *dyn, march, cleddyf, ewyllys*: ond enw gwan ni ddengys gyflawn synwyr ynddo ei hun; megys, *doeth, cryf, da*, oddieithr ei fod yn gysylltiedig âg enw cadarn, yna ffurfiant ynghyd gyflawn synwyr; megys, *dyn doeth, march cryf, cleddyf llwm, ewyllys da.*

Enw cadarn sydd o ddau fath; sef, priodol, a chyffredinol.

Enwau cedyrn priodol yw enwau anghyfranogol dynion, lleoedd, &c., sef pethau nad yw eu henwau yn briodol ond iddynt eu hunain; megys, *Ioan, Mair, Caerludd, Caerlleon*; o herwydd nid yw *Ioan, a Mair* yn enw pob gwr a gwraig, na *Chaerludd a Chaerlleon* yn enw pob dinas.

Enwau cedyrn cyffredinol yw pethau o unrhyw ddull, math, a galwedigaeth; megys, *dyn, dinas, dwfr, mynydd, ysbryd, prwyll, serch, &c.*, o herwydd, dyn yw dyn, bydded gwyn neu ddu; dinas yw dinas, bydded fawr neu fechan; dwfr yw dwfr, bydded hallt neu groyw.

Enw cadarn a dreiglr; a pherthyn iddo rif, achos, a chenedl.

1. *Am Rif Enw.*—Of the Number of a Substantive.

Enwau cedyrn ydynt o ddau rif, sef unig a lliosog.

Y rhif unig a arferir pan grybwyllir am un peth wrtho ei hun; megys *gwr, gwraig, plantyn*; a'r rhif lliosog a arferir pan grybwyllir am fwy nag un peth, sef amrywiol ynghyd, megys, *gwyr, gwagedd, plant*.

Y mae dau fath o enw unig; sef, enw unig wrtho ei hun; megys, *dyn*: ac enw unig cynnulledig; megys, *llu, torf*.

Dau enw cynnulledig y sydd; sef enw cynnulledig unig, fel *llu, pobl, torf, ceneil*; ac enw cynnulledig lliosog, megys, *lluoedd, pobloedd, torfoedd*.

Arferir hefyd weithiau yr hyn a elwir rhif deuol; megys, *deuddyn, deudroed, &c.*, am y gwrywaidd, a *dwyrwraig, dwylaw, &c.*, am y benywaidd.

Enwau cedyrn yn y rhif unig a dreiglr yn lliosog ddwy ffordd; sef, trwy gyfnewid eu llafariad, a thrwy chwanegiad eu terfyniadau.

Yr enwau a lliosgir trwy gyfnewid eu llafariad ydynt fel y canlyn:—

Unig.	Lliosog.	Unig.	Lliosog.
aberth	ebyrth	ffordd	ffyrdd
brân	brain	gwr	gwyr
careg	ceryg	maen	main
croen	crwyn	march	meirch
Cymro	Cymry	troed	traed
dafad	defaid	ty	tai

Yr enwau a lliosgir trwy chwanegiad eu terfyniadau ydynt amrywiol; sef, *aint, au, ed, edd, i, iaid, iau, ion, od, oedd, on, ydd, yr*. Yr hyn a amlygir fel y canlyn:—

Terfyniadau.	Unig.	Lliosog.
aint	gof,	gofaint.
au	tad,	tadau.
ed	merch,	merched.
edd	bys,	bysedd.
i	llestr,	llestri.
iaid	estron,	estroniaid.
iau	bryn,	bryniau.
ion	dyn,	dynion.
od	paen,	paenod.
oedd	llys,	llysoedd.
ôn	lleidr,	lladron.
ydd	afon,	afonydd.
yr	brawd,	brodyr.

Rhai enwau cedyrn a gymmerant eu rhif unig o'r lliosog; sef trwy chwanegu sill at ddiwedd y lliosog, ac yn fynych cyfnewid y llafariaid hefyd; megys y canlyn:—

Lliosog.	Unig.	Lliosog.	Unig.
blodeu,	blodeunyn.	cyll,	collen.
caws,	cosyn.	haidd,	heidden.
mawn,	mawnen.	plant,	plentyn.

Y mae hefyd i rai enwau ddau rif lliosog, y naill yn ffurfiol o'r llall, a'r olaf yn arwyddocau mawr amledd; megys, *gwair, gweiriau; yd, ydau*: hefyd i ereill y mae dau rif unig; a'r olaf yn arwyddocau bychander; megys, *had, hedyd; bachgen, bachgenyn; morwyn, morwynig*.

Lliosogaeth rhai bychanigion a arferir o hoffder, neu fwynder; megys, *plant, plantos*: ereill o ddirmyg; megys, *dynion, dynionach*.

Y mae enwau rhai pethau difywyd heb rif lliosog; megys, *aur, bara, mel*; hefyd, enwau cedyrn deilliadol o enwau gweiniaid; megys, *doethineb, iechyd, &c.*

Rhai enwau eraill nid oes iddynt rif unig; megys, *rhieni, ymysgaroedd*: y mae hefyd rai enwau, heb newid eu rhif unig, yn ymddangos yn lluosog trwy y rhif deuol, neu eu cysylltu â rhyw nifer; megys, *deuddyn, dwyfron, trimis, wythwraig, pedwar-ugeinwr.*

2. *Am Achos Enw.*—Of the Case of a Substantive.

Achos neu ddisgynfa enw, mewn amryw ieithoedd, yw ei wahanol derfyniad, neu ei ddiweddiad dychwel-edig; yr hyn sydd yn dangos ei gysylltiad neu ei berthynas â phethau ereill: eithr yn yr ieith Gymraeg nid oes i enw ond dau derfyniad cwmpedig; sef un yn y rhif unig, ac un arall yn y rhif lliosog; gan hyny, cyflawnir y cyfryw achosion trwy gynnorthwy arddodiadau.

Chwecch achos y sydd, ac a enwir fel y canlyn:—

Enwedigol,	<i>Nominative.</i>	Cyhuddol,	<i>Accusative.</i>
Meddiannol,	<i>Possessive.</i>	Galwedigol,	<i>Vocative.</i>
Rhoddiadol,	<i>Dative.</i>	Gwrthodol,	<i>Ablative.</i>

Achos enwedigol sydd yn amlygu pob enw a grybwyllir o flaen berf; megys, “Duw a ddywedodd, Bydded goleuni.” Adnabyddir yr achos enwedigol i'r ferf wrth ateb i'r holiad *Pwy?* neu *Beth?* megys *Pwy a ddywedodd?* Ateb, *Duw.*

Achos meddiannol sydd yn amlygu meddiant neu berchenogaeth, sef pan ddel dau enw ynghyd, a'r naill yn perchenogi ar y llall; megys, *Ty Dduw; Dyledswydd dyn.* Rhoddir bannod o flaen rhai enwau neillduol megys, *Llys y brenin*: ac mewn gair cyfansawdd rhoddir y meddiannydd yn flaenorol; megys, *Breninlys.*

Achos rhoddiadol a adnabyddir wrth yr arwyddnod *i*; megys, *parch i Dduw; ufudd-dod i rieni.*

Achos cyhuddol sydd yn gosod allan, neu yn eglur gyhoeddi, gweithred unrhyw wrthddrych; megys, "*Gwnaethost fy nyddiau fel dyrnfedd.*"

Achos galwedigol a adnabyddir trwy alw, neu ymddyddan â rhyw wrthddrych; ac a flaenorir gyda'r cyfryngiad *O*; megys, "*O byrth, dyrchefwch eich penau.*"

Achos gwrthodol a adnabyddir fynychaf wrth yr arddodiad, yn, gan, gyda, nag, oddi, trwy, &c., y rhai sydd yn arwyddo gwrthodiad, neu gymmeriad ymaith; megys,

*Gan y diaflydd a'r aflan,
A dieifi a'u teifi yn y tân.*

G. Owain.

Felly—Enwedigedd, a weithreda y peth.

Meddiannydd, a berchenoga y peth.

Rhoddiadydd, a ddengys i ba un y mae y peth.

Cyhuddolydd, a gyhoedda y peth.

Galwedigydd, a eilw neu a lefara wrth y peth.

Gwrthodydd, a wrthyd neu a gymmer y peth ymaith.

Am Genedl Enw.—Of the Gender of a Substantive.

Cenedl enw sydd yn amlygu gwahanol rywogaeth rhwng gwrywaidd a benywaidd, ac a gyfrifir i'r Gymraeg yn bum cenedl; sef gwrywaidd, benywaidd, canolryw, cyffiedin, ac anwybod.

Gwrywaidd, yw pob enw a dreiglr â *hon* neu *ef*; sef enwau perthynol dynion ac anifeiliaid; megys *gŵr*, *gwas*, *carw*, *ych*, a'r cyfryw.

Benywaidd, yw pob enw a dreiglr â *hon* neu *hi*; megys *gŵraig*, *morwyn*, *osen*, *ewig*, &c.

Canolryw, sydd enw heb arwyddoczu gwrywaidd na benywaidd; megys *dyn*, *plentyn*, *angel*. Hefyd enwau cedyrn difwyd; megys *haul*, *lloer*, *tŷ*, *eglwys*; y rhai, er nad oes iddynt genedl, eto arferir *mynyddoedd*, *gwynytoedd*, *misoedd*, *dyddiau*, fel yn wrywaidd; hefyd *afonydd*, *coedydd*, *ceryg*, *dinasoedd*, *teyrnasoedd*, yn fenywaidd.

Cyffredin, yw enwau amryw ehediaid, bwystfilod, a physgod: sef rhai gwrywaidd, eraill benywaidd; ac a gymerant genedl yn gyffredin trwy chwanegu eu rhyw at eu henwau; megys *colomen wryw*, *colomen fenyw*; *oen gwryw*, *oen fenyw*.

Anwybod, yw enwau cynneddfau, rhinweddau, neu unrhyw beth a ellir ei amgyffred yn y deall; megys bywyd, marwolaeth, dadguddiad, doethineb, &c.; y rhai, er na feddant genedl, eto mewn rhai ymadroddion a gymhwysir yn wrywaidd, neu yn fenywaidd; megys "*Doethineb a adeiladodd ei thŷ, hi a naddodd ei swith golofn.*"

Er y crybwyllir am bum cenedl enw i'r Gymraeg, megys uchod, eto y maent oll mewn rheitheg a barddoniaeth yn ddisgynedig i un o'r ddwy genedl flaenorol, sef gwrywaidd a benywaidd.

Cenedl enw a wahaniaethir mewn tair ffordd. Yn gyntaf, trwy amrywiaeth enwau, fel y canlyn:—

Gwryw.	Benyw.	Gwryw.	Benyw.
aayn,	asen.	ewythr,	modryb.
bachgen,	geneth.	gŵr,	gwraig.
brawd,	chwaer.	hwrdd,	dafad.
carw,	ewig.	mab,	merch.
cefnider,	cyfnither.	mynach,	lleian.
ceffyl.	caseg.	nai,	nith.
ceiliog,	iâr.	tad,	mam.
cyw,	cywen.	taid,	nain.

Yn ail, trwy gysylltu yr enw â'r rhyw yn gyfansawdd; megys, *hafodwr*, *hafodwraig*; *priodfab*, *priodferch*; *hefyd*, *y gwryw*, *y fenyw*; *kwn*, *kon*; *of*, *hi*.

Yn drydydd, trwy estyn terfyniadau y genedl wrywaidd i *es*, fel y canlyn:—

Gwryw.	Benyw.	Gwryw.	Benyw.
arglwydd,	arglwyddes.	pendefig,	pendefiges.
brenin,	brenines.	prophwyd,	prophwydes.
cantor,	cantores.	tywysog,	tywysoges.
etifedd,	etifeddes.	unben,	unbenes.
Iuddew,	Iuddewes.	ymherodr,	ymherodres.

Pob gair a ddechreuo gydag un o'r cydseiniad cyfnewidiol, oddi eithr *ll*, ac *rh*, trwy roddi *y* yn flaenddodol,

ac a newidio i'r sain ysgafn, a ddengys yn anffael-edig os bydd o'r genedl fenywaidd; megys *enedl, y genedl; mam, y fam*: ond os y gydsain ddechreuol ni chyfnewid, yna dengys fod y gair yn y genedl wrywaidd; megys *mab, y mab; tad, y tad*.

AM ENW GWAN.—*Of an Adjective.*

Enw gwan a elwir felly, am ei fod yn air na wna synwyr perffaith wrtho ei hun, ac nid ellir ei eglurhau heb ei gyssylltu â rhyw enw cadarn yn gynaliad iddo; a'r enw gwan a ddengys an-awdd a chyflwr y cadarn; megys *gŵr doeth, march cryf, tir da*: deallir felly mai *gŵr, march, tir*, ydynt gedyrn; a *doeth, cryf, da*, ydynt weiniaid.

Pob enw a oddef y gair *peth* yn nesaf iddo gyda llawn synwyr, a fydd sier o fod yn enw gwan; megys, *peth da, peth drwg, peth mawr*: ond pe dywedid *peth byd, peth nef, peth daear*, ni byddai yn un math o synwyr: gan hyny, *da, drwg, mawr*, sydd enwau gweiniaid; a *byd, nef, daear*, sydd enwau cedyrn.

Am Rif Enw Gwan.—*Of its Number.*

Y mae i rai enwau gweiniaid rif lliosog megys yr enwau cedrn.

Enw gwan o'r rhif unig a dreiglr yn lliosog mewn dwy ffordd.

Yn gyntaf, trwy gyfnewid y llafariaid; megys *balch, beilch; hardd, heirdd*.

Yn ail, trwy chwanegu *on* neu *ion* at derfyniad y gair unig; megys *du, duon; gwyn, gwynion*: ac hefyd weithiau bob un o'r ddwy ffordd, megys *marw, meirw, meirwon*.

Canfyddir yr amrywiol ddull o liosogi enwau gweiniaid fel y canlyn:—

Unig.	Lliosog.	Unig.	Lliosog.
bychan	bychain	llaes	lleision
cadarn	cedyrn	main	meinion
dall	deillion	noeth	noethion
garw	geirwon	tlawd	tlodion
gwan	gweiniaid	trwm	trymion

Y mae rhai enwau gweiniaid heb rif lliosog; megys *da, nerthol, teg*; hefyd, rhifedi trefniadol, megys *cyn-
taf, ail, trydydd*; hefyd, prif rifedi, megys *un, dau, tri*; pa rai yn eu ffurf cyfansawdd ni feddant lliosogaeth, er y gall eu henwau cedyrn ar yr un pryd fod yn unig neu lliosog; megys *tri gŵr*, neu *tri gwŷr*: eithr pan fddant yn neillduol, neu yn gadarnhaol, y mae iddynt oll rif lliosog; megys *unau, degau, cantoddd, miloddd, &c.*

Am Genedl Enw Gwan.—Of its Gender.

Perthyn i enw gwan y mae tair cenedl; sef gwryw-
aidd, benywaidd, a chanolryw.

Cenedl wrywaidd yw ansawdd perthynol i wryw;
megys *gŵr doeth*.

Cenedl fenywaidd yw ansawdd perthynol i fenyw;
megys *gŵraig ddoeth*.

Cenedl ganolryw yw yr ansawdd a gydweddo i wr-
yw neu fenyw; megys *hardd*: o herwydd gellir dy-
wedyd *gŵr hardd*, neu *gŵraig hardd*: gan hyny, y
mae *hardd* yn gyffredin i bob un o'r ddau.

Y mae cenedl fenywaidd enw gwan yn deilliaw o'r
wrywaidd mewn dwy ffordd.

Yn gyntaf, trwy gyfnewid y gydsain wreiddiol i un
oresgynol; megys *mab da, merch dda*.

Yn ail, trwy gyfnewid llafariad yn unig; megys *hysp*,
hesp; neu trwy newid y gydsain wreiddiol a'r llafariad
hefyd; megys *baich trwm, iau drom*.

Geiriau yn y genedl gyffredin nid ydynt yn cyfnewid
eu cydseiniad na'u llafariad; fel y gwelir wrth y rhai
canlynol:

Gwryw.	Benyw.	Cyffredin.
brwnt	bront	ffol
brych	brech	ffrom
crwn	cron	hael
dau	dwy	hardd
doeth	ddoeth	iach
gwyrd	gwerdd	fr
hŷl	hell	noeth
llwm	llom	oer
syth	seth	sicr

Graddau Cymharol.—Degrees of Comparison.

Enwau gweiniaid a gymerant gymhariaid graddol, eithr enwau cedyrn nis cymerant.

Cymhariaid graddol yw cyfnewidiad neu chwanegiad at ddiwedd yr enw gwan gwastad, i fwyhau neu leihau ei ansawdd; megys y dywedir, un peth sy *hardd*, arall yn *harddach*, ac arall yn *harddaf* oll.

Tair gradd cymhariaid y sydd; sef gwastadradd, canolradd, ac uchelradd.

Gwastadradd, sef gradd gysefin, yw sefyllfa y gair yn ei synwyr cyntaf, i amlygu cyflwr neu ansawdd rhyw wrthddrych; megys *glân*, *doeth*, *gwyn*, *du*.

Canolradd, sef gradd gymharol, sydd yn chwanegu ansawdd y gair gwastad yn uwch neu is, gwell neu waeth; megys *glanach*, *doethach*, *gwynach*, *duach*.

Uchelradd, sef gradd uchelaf, yw treigliad enw gwan i'w radd eithaf, ac nid ellir ei helaethu; megys *glanaf*, *doethaf*, *gwynaf*, *duaf*.

Cynnifer o eiriau a gadwant lythyrenau gwreiddiol y wastadradd, ac a derfynant gydag *ach* yn y ganolradd, a elwir cymhariaeth rheolaidd, fel y deallir wrth y rhai canlynol:—

Gwastadradd.

anwyl
byr
cas
hael
pell
teg

Canolradd.

anwylach
byrach
casach
haelach
pellach
tecach

Uchelradd.

anwylaf
byraf
casaf
haelaf
pellaf
tecaf*

Y mae rhai a ddangosant radd cystadledd, ac ni chymharant fel y rhai uchod, ac a elwir cymhariaid afreolaidd; megys,

* Dealler fod *b*, *d*, ac *g*, pan fyddont yn niwedd y wastadradd, yn cyfnewid yn y ganolradd a'r uchelradd i *p*, *t*, ac *c*; megys *cyffelyb*, *cyffelypach*; *caled*, *caletach*; *tebyg*, *tebycach*; *hefyd*, *tlawd*, *tlotach*; *rhaid*, *rheitiach*. Ond nid arferir hyn bob amser gan y beirdd; megys:—

Cloi dy dda, caledu'dd wyt,
Caledach na'r clo ydwyf.

Ior. Fynglwyd.

Da, mor dda, ddaed, gwell, goreu.
 Drwg, mor ddrwg, dryced, gwaeth, gwaethaf.
 Hir, mor hir, hired, hwy, hwyaf.

Y mae rhai hefyd fel yn ffurfio yr uchelradd o'r ganolradd, ac nid o'r wastadradd; megys,

Gwastadradd.	Canolradd.	Uchelradd.
agos	nes	nesaf
bach	llai	lleiaf
buan	cynt	cyntaf
hen	hyn	hynaf
mawr	mwyr	mwyaaf
uchel	uwch	uchaf

Y goreiriau a ddangosant gymhariaid ydynt, *cy, cyf, cyn, gan, go, mor, lled, tra, mwy, mwyaaf*; megys *cyhyd, cyfuwch, cyn laned, gan gystal, go dda, mor dda, lled dda, tra mawr, mwyaaf mawr*.

Rhai heb un blaendded a derfynant yn *ed*, i ddangos rhyw ragoroldeb; megys,

*Hardded wyt ti 'r lili lân,
 Lliw 'r eira uwch llaw 'r arian!*

Gro. Owain.

Rhai enwau gweiniaid ni chymerant gymhariaid; megys *amserol, marwol, terfynol, &c.* Y mae amryw eiriau cymharol heb law y rhai uchod, a arferir i eglurhau pethau yn ol helaethder y meddwl; fel, "*A bydd yfory megys heddyw, a mwy o lawer iwn.*"

Am Derfyniaid Enw. Gwan.—Of the Terminations of Adjectives.

Y mae amryw o enwau gweiniaid yn tarddu o enwau cedwrn, a'u hystyr a adnabyddir wrth eu hamrywiol derfyniadau, fel y deallir yn ganlynol:—

aid	auraid	in	priddin
aidd	mabaidd	lawn	boddlawn
edig	dysgedig	lyd	gwaedlyd
fawr	clodfawr	og	crothog
gar	gwingar	ol	gwrol
ig	blysaig	us	cofus

PENNOD II.

AM RAGENW.—*Of a Pronoun.*

RHAGENW sydd air a arferir yn lle enw, i atal ail adrodd yr un gair mewn ymadrodd; megys, yn lle *Fy enw fy hun*, dywedaf *mi*: wrth arall dywedaf *ti*: mewn ymadrodd am arall, dywedaf *ef*, neu *hi*.

Rhagenwau a ddosbarthir yn ddau fath; sef rhagenwau ccdyrn, a rhagenwau gweiniaid.

Rhagenwau cedyrn a arwddocânt ddyndodau, a pherthyn iddynt rif, person, a chenedl.

Dau rif y sydd: unig, megys *mi*; lliosog, megys *chwi*. Yn mhob rhif y tri pherson.

Tair cenedl y sydd: gwryw, megys *hwn*; benyw, megys *hon*; a chanolryw, megys *hyn*.

Cyntaf person unig.

Mi, fi, i.

Myfi.

Minnau.

Myfnnau.

Ail berson unig.

Ti.

Tydi.

Tithau.

Dydithau.

Trydydd person unig.

Efe, ef, hi.

Fe, e, hvhi.

Fo, o, hithau.

Efo, yntau, hyhithau.

Cyntaf person lliosog.

Ni.

Nyni.

Ninnau.

Nynionau.

Ail berson lliosog.

Chwi.

Chychwi.

Chwithau.

Chychwithau.

Trydydd person lliosog.

Hwynt, hwy, nhw.

Hwynthwy, nhwy.

Hwythau, nhwythau.

Hwyntau, yntwy.

Y rhagenwau gweiniaid ynt amrywiol; sef meddianol, dangosiadol, perthynol, ymfynol, ac annherfynol.

Y rhagenwau meddiannol a arwyddocânt feddiant neu berchenogaeth, ac a adnabyddir fel y canlyn:—

Person.	Unig.	Lliosog.
1.	My, fy, ym, mau, eiddof.	Ein, einom, einym, - eiddom.
2.	Dv, yth, eith, tau, eiddot.	Eich, ych, eiddoch, eiddych, iweh.
3.	Ei, eiddo, eiddi.	Eu, u, eiddynt.

At y rhai hyn y gellir cysylltu *hun, hunan, hunain* ;
megys *mi fy hun, ti dy hunan, ni ein hunain*.

Y rhagenwau dangosiadol sydd yn nodi allan y
gwrthddrych am yr hwn y mynegir mewn ymadrodd,
sef y rhai canlynol:—

Unig.	Lliosog.
Hwn, hon, hyn.	Y rhai hyn, y rhai yma.
Hwnyma, honyma, hynyma.	Y rhai hyn yma.
Hwna, hona, hyna.	Y rhai hyna.
Hwnyna, honyna, hynyna.	Y rhai hynyna.
Hwnacw, honacw, hynacw.	Y rhai hynacw.
Hwnw, hono, hyny.	Y rhai hyny.

Y rhagenwau perthynol ydynt yn cyfeirio neu yn
perthynu i ryw air neu ymadrodd blaenorol iddynt, ac
a gymerant y bannod *y* i'w rhagflaenu; megys y
canlyn:—

Yr hwn, yr hon, yr hyn, y rhai.
Y neb, yr un, y naill, y lleill.
Y llall, y sawl, y rhai hyn, y rhai hyny.

Rhagenwau ymfynol ynt y rhai canlynol:—

Pa? pwy?* pa un? pa rai? pa beth? beth? mae?

*Dealler nad yw *pwy*, a *pa*, bob amser yn ofynolion; ond y
maent weithiau yn annherfynol, yn enwedig pan eu cysylltir
wrth y gair *bynag*; megys, *pwy bynag, pa un bynag*. Hefyd, nid
yw *pwy* un amser yn gysylltiol wrth enw cadarn, na *pa* un amser
heb fod.

Rhagenwau annherfynol sydd wrthynt eu hunain yn ddirfynedig, fel y rhai canlynol :—

Unig.	Lliosog.	Unig.	Lliosog.
arall,	eraill.	un,	lleill.
llall,	oll.	neb,	pobrhai.
naill,	pawb.	nebun,	nebrhai.
pob,	rhai.	rhywun,	rhywrai.

PENNOD III.

AM FERF.—*Of a Verb.*

BERF, neu berwyddiad, yw pob gweithredair sydd yn arwyddocâu bod, gwneuthur, neu oddef.

Bod; megys *ydwysf, ydwyf*: gwneuthur; megys *caraf, dysgaf*: goddef; megys *fe a'm cerir, fe a'm dysgir*.

Berf sydd o ddau ryw; sef berf rydd, a berf erchwynedig.

Berf rydd yw'r gweithredair y byddo digon o synwyr ynddo ei hun, heb wrthddrych yn gynnaliad o'i ol; megys *cerddaf, gorweddaf, cysgaf*.

Berf erchwynedig yw gair a fyddo â'i bwys ar beth arall o'i ol; megys *caraf, gwelaf, clywaf*; i'r rhai hyn y mae gwrthddrych, sef y peth a gerir, a welir, neu a glywir.

Ansawdd berf sydd dri-dyblyg; sef gwneuthuredig, goddefedig, a chanolig.

Berf wneuthuredig yw pob gair sydd yn mynegi unrhyw beth a weithredom ni yn bersonol; megys *Mi a garaf addysg*. Yma, y rhagenw *mi* yw y gweithredydd; *caru* yw y ferf; *addysg* yw y gwrthddrych.

Berf oddefedig yw pob gair sydd yn mynegi goddefiad, neu dderbyniad unrhyw weithred gan arall; megys, *fe a'm cystuddiwyd*; *yr ydys yn fy nysgu*; *addysg a gerir genyf*.

Berf ganolig sydd yn mynegi ansawdd neu gyflwr hanfodol; megys *wyf, oeddwon, byddaf*: hefyd pob berf ddiwrthddrych; megys *darfod, methu, parhau*.

Y mae yn berthynol i ferf rif, person, modd, amser, a chyfraniad.

1. *Rhif a Phersonau*.—Of Number and Persons.

Y mae gan ferf ddau rif, sef unig a lliosog; megys *mi a welaf, mi a welwn*.

Yn mhob rhif y mae tri pherson; megys,

<i>Cyntaf Person,</i>	Ydwyf.	Ydym.
<i>Ail Person,</i>	Ydwyt.	Ydych.
<i>Trydydd Person,</i>	Ydyw.	Ydynt.

2. *Am y Moddau*.—Of Moods.

Moddau sydd yn dangos yr amrywiol ffyrdd o dreigliad y ferf, i amlygu gwahanol fwriad y meddwl yn y modd y byddo yr hanfod, gweithrediad, neu y goddefiad, yn cael ei osod allan.

Chwe modd berf y sydd, mynegol, gorchymynol, galluogol, dymuniadol, ammodol, ac annherfynol.

Modd mynegol sydd yn hysbysu neu gyhoeddi unrhyw beth; megys, “Y mae’r gwynt yn chwythu lle y myno:” “Nid yw Duw dderbyniwr wyneb:” neu mewn holiad, fel “Pwy a ddichon sefyll?”

Modd gorchymynol a arferir i erchi, annog, neu ganiatau; megys, “Bydded goleuni;” “Dos i’th dŷ;” “Cerwch eich gelynion;” “Na ladrata.”

Modd galluogol a arwyddoca alluoldeb, ewyllys, neu rwymedigaeth; megys Medru dywedyd; gallu canfod; mynu myned; dylu gwybod. Hefyd, cynnorthwyr y modd hwn gan yr arwyddion hyn, *fel y, fel yr*; megys, “Dysg i ni felly gyfrif ein dyddiau, *fel y dygom* ein calon i ddoethineb.”

Modd dymuniadol a arwyddoca ddymuniad, neu ddeisyfiad am unrhyw beth; megys, “*O na baent ddoethion, na ddeallent hyn, nad ystyrient eu diwedd.*”

Modd ammodol a arwyddoca beth dan ammod, cymhelliad, neu dyb-osodiad, ac yn gysylltiedig fynychaf wrth ferf arall, a bydd ganddo bob amser *os, pa, ped*, neu ryw gysylltiaið eraill i'w flaenori; megys "*Os* da gwnai, oni chai oruchafiaeth : *os* na wnai yn dda, pechod a orwedd wrth y drws."

Modd annherfynol sydd yn gosod allan y ferf yn y synwyr mwyaf helaeth a chynnwysfawr, heb unrhyw gaethiwed gan rif na pherson, eithr yn rhydd ddi-rymau; megys *caru, dysgu, myned, rhodio*.

Dealler mai berf annherfynol yw ffurf wreiddiol y berfau eraill, ac y mae ganddi y llafariad i mewn rhai ymadroddion yn arwydd o'i blaen; megys, "*Goleuni i oleuo* y cenedloedd."

3. *Am yr Amserau.*—Of Tenses.

Y mae berf yn ddisgynedig i dri amser godidog; sef presennol, gorphenol, a dyfodol: ac i'w nodi yn fwy manwl, chwanegir tri amser arall; sef anorphenol, tragorphenol, ac ail ddyfodol.

Amser presennol sydd yn dangos gweithred neu ddamwain yr awr hon, sef yn yr amser crybwylledig; fel, *dysguwyf, caruwyf*; sef, *wyf yn dysgu, wyf yn caru*.

Amser gorphenol sydd yn dangos gweithred neu ddamwain yn yr amser a aeth heibio yn derfynedig; megys *dysgais, cerais*.

Amser dyfodol sydd yn dangos gweithred yn yr amser a ddel rhag llaw; megys *dysgaf, caraf*.

Amser anorphenol sydd yn dangos gweithred yn yr amser nad aeth yn gwbl heibio, gan arwyddo fod rhywbeth ar yr un pryd mewn llaw heb ei orphen yn yr amser crybwylledig; megys *dysgwn, carwn*.

Amser tragorphenol sydd yn dangos gweithred yn yr amser a aeth heibio, ac hefyd yn blaenori rhyw amser pennodol arall a grybwyllir yn yr ymadrodd; megys *dysgaswn, caraswn*.

Amser ailddyfodol sydd yn dangos y gorphenir

gweithred o flaen amser dyfodol gweithred neu ddamwain arall; megys *dysgof, carof; dysger, carer.*

Diwedd terfynol geiriau yn yr amserau crybwylledig; *sef, wyf, ais, af, wn, aswn, of, a* elwir chwe' gobenydd berf.

4. *Am Gyfraniad.*—Of a Participle.

Cyfraniad neu ran-gymmeriad a elwir felly am ei fod yn air, mewn un ystyr, ag sydd yn tarddu o'r ferf, neu o'r un gyfran a berf; ac mewn ystyr arall, y mae o'r un anian a pherchenogaeth ag enw gwan.

Y mae gan gyfraniad anian enw gwan, gan belled ag y byddo yn dangos ansawdd enw cadarn; megys, Dyn *gwneuthuredig*; ond pan fyddo yn dangos gorchwyl rhyw weithredydd, megys, *Gwneuthuredig* gan ddyn, y mae o'r un anian a berf.

Gellir adnabod cyfraniad oddi wrth ferf ac enw gwan, fel y canlyn:—

Berf, megys *gwneuthur, dywedyd.*

Enw gwan, megys *gwneuthurol, dywodedig.*

Cyfraniad, megys *yn gwneuthur, neu yn dywedyd; gan wneuthur; wedi gwneuthur; ar fedr gwneuthur; gwneuthuredig; gwneuthuradwy.*

5. *Treigliad Berf.*—Conjugation of the Verb.

Y mae rhai o'r berfau yn gyssefin; megys *au, myned, bod, yw, sy, mae, oedd*: rhai yn gynnorthwyol; megys *gallu, gwneuthur, caffael, medru, ydys*: rhai yn gyfansoddedig; megys *caru, dysgu, credu, rheoli.*

Yma y canlyn cynllun o dreigliad y ferf reolaidd *caru* trwy yr amrywiol rifau, personau, moddau, a'r amserau crybwylledig, yn weithredol a goddefol.

MODD MYNEGOL.—*Indicative Mood.**Amser Presennol.*—Present Tense.*

GWEITHREDOL.

GODDEFOL.

Unig.	Lliosog.		Unig.	Lliosog.
1. Caru wyf, caru-ym.		Yr ydydd eu	(fy ngharu, ein caru.	
2. Caru-wyt, caru-ych.			(dy garu, eich caru.	
3. Caru-yw, caru-ynt.			(ei garu, eu caru.	

Amser Gorphenol.—Perfect Tense.

Unig.	Lliosog.		Unig.	Lliosog.
1. Cerais, carasom.			1. Carwyd fi, carwyd ni.	
2. Ceraist, carasoch.			2. Carwyd di, carwvd chwi.	
3. Carodd,† carasant.			3. Carwyd ef, carwyd hwy, neu hi, neu hwynt.	

Amser Dyfodol.—Future Tense.

Unig.	Lliosog.		Unig.	Lliosog.
1. Caraf, carwn.			1. Cerir fi, cerir ni.	
2. Ceri, carwch.			2. Cerir di, cerir chwi.	
3. Cara, carant.			3. Cerir ef, cerir hwy.	

Amser Anorphenol.—Imperfect Tense.

Unig.	Lliosog.		Unig.	Lliosog.
1. Carwn, carem.			1. Cerid fi, cerid ni.	
2. Carit, carech.			2. Cerid di, cerid chwi.	
3. Carai, carent.			3. Cerid ef, cerid hwy.	

Amser Tragorphenol.—Pluperfect Tense.

Unig.	Lliosog.		Unig.	Lliosog.
1. Caraswn, carasem.			1. Carasid fi, carasid ni.	
2. Carasit, carasech.			2. Carasid di, carasid chwi.	
3. Carasai, carasent.			3. Carasid ef, carasid hwy.	

* Yr amser presennol a adnabyddir fynychaf wrth yr amser dyfodol; sef yn weithredol, fel, *Caraf* fy ngwlad; ac yn oddefol, fel, *Fy ngwlad a gerir* genyf.

† Arferir weithiau gan y beirdd, *carawdd, caroedd, cares*. Hefyd, *cânt* am *canodd*, *gwânt* am *gwânodd*, *llâs* am *lladdwyd*. Arferir y trydydd person unig yn yr amser dyfodol heb ei derfyniad; megys *câr, dysg*; hefyd, *ffo, ffî*; *rhodd, rhydd*; *dangos, dengys*.

Amser Ailddyfodol.—Second Future Tense.*

GWEITHREDOL.

GODDEFOL.

Unig.	Lliosog.	Unig.	Lliosog.
1. Carof,	carom.	1. Carer fi,	carer ni.
2. Carych,	caroch.	2. Carer di,	carer chwi.
3. Caro,	caront.	3. Carer ef,	carer hwy.

MODD GORCHYMYNOL.—Imperative Mood.

Unig.	Lliosog.	Unig.	Lliosog.
1. Carwyf,	carwn.	1. Carer fi,	carer ni.
2. Cara,	carwch.	2. Carer di,	carer chwi.
3. Cared,	carant.	3. Carer ef,	carer hwy.

MODD ANNHERFYNOL.—Infinitive Mood.

Amser Presennol.

Caru.	Bod yn garedig.
Bod yn caru.	Bod i garu.
Bod am garu.	Bod yn garadwy.

Amser Gorphenol.

Bod wedi caru.	Bod wedi ei garu.
----------------	-------------------

CYFRANIAD.—Participle.

Presennol.

Cariad, yn caru.	Yn garedig.
------------------	-------------

Gorphenol.

Caredig, wedi caru.	Caredig, gwedi ei garu.
Carawr.†	Carotor.

Dyfodol.

Caradwy.	Caredigadwy.
----------	--------------

CYFREDIAD.—Gerund.

Carator.

DYLEDDFIAD.—Supine.

Ceritor.

* Arwyddoceir yr amser hwn fynychaf yn y moddau cyssylltiedig, sef yr ammodol a'r galluogol; megys "Glanha feddyliau ein calonau, fel y carom dydi," &c.

† Carawr, carotor, carator, ceritor, ydynt hen eiriau godidog a arferid gynt gan y cynfeirdd.

Dealler am y moddau cyssylltiedig, sef y galluogol, dymuniadol, ac ammodol, eu bod o'r un ffurf a'r modd mynegol, ond eu bod i'w harwyddocau trwy eiriau cyn-northwyol.

Cynnorthwyir y modd galluogol gan *fel y, fel yr*; hefyd, *gallu, medru, dylu, &c.*; megys *gallaf garu, dylwn ddysgu*.

Y modd dymuniadol a gynnorthwyir gydag *O na, O nad, O nas, &c.*; megys *O na'm cerid*.

Y modd ammodol a gyflawnir trwy gynnorthwy cyssylltiad, sef, *o, od, os, pe, ped, pes, &c.*; megys "O cherwch fi, cedwch fy ngorchymynion."

Treigliad y berfau cyssefin, *Bod, Myned*.

MODD MYNEGOL.

Amser Presennol.

	1.	2.	3.
<i>Unig.</i>	{ Wyf, Ydwyf, Elwyf,	{ wyt, ydwyt, elwyt,	{ yw. ydyw. elyw.
	1.	2.	3.
<i>Lliosog.</i>	{ Ym, Ydym, Elym,	{ ych, ydych, elych,	{ ynt. ydynt. elynt.

Amser Gorphenol.

	1.	2.	3.
<i>Unig.</i>	{ Bum, Buais, Aethym,	{ buost, buaist, aethost,	{ bu. buodd. aeth.
	1.	2.	3.
<i>Lliosog.</i>	{ Buom, Buasom, Aethom,	{ buoch, buasoch, aethoch,	{ buont. buasont. aethont.

Amser Dyfodol.

	1	2	3.
<i>Unig.</i>	{ Byddaf, Af, Elaf,	byddi, ai, eli,	bydd. â. el.
<i>Lliosog.</i>	{ 1. Byddwn, Awn, Elwn,	2. byddwch, ewch, elwch,	3. byddant. ânt. elant.

Amser Anorphenol.

	1.	2.	3
<i>Unig.</i>	{ Byddwn, Oeddwn, Elwn,	byddit, oeddit, elit,	byddai. oedd. elai.
<i>Lliosog.</i>	{ 1. Byddem, Oeddem, Elem,	2. byddech, oeddech, elech,	3. byddent. oeddent. elent.

Amser Tragorphenol.

	1.	2.	3.
<i>Unig.</i>	{ Buaswn, Aethwn, Elaswn,*	buasit, aethit, elasit,	buasai. aethai. elasai.
<i>Lliosog.</i>	{ 1. Buasem, Aethem, Elasem,	2. buasech, aethech, elasech,	3. buasent. aethent. elasent.

Amser Ailddyfodol.

	1.	2.	3.
<i>Unig.</i>	{ Byddof, Aof, Elof,	byddot, aot, elot,	byddo. ao. elo.

[* Arferir hefyd *elswn, elsit, elsai.*]

	1.	2.	3.
<i>Lliosog.</i> {	Byddom,	byddoch,*	byddont.
	Aom,	aoch,	aont.
	Elom,	eloch,	elont.

MODD GORCHYMYNOL.

	1.	2.	3.
<i>Unig.</i> {	Byddwyf,	bydd,	bydded.
	Awyf,	a,	aed.
	Elwyf,	dos,	eled.
	1.	2.	3.
<i>Lliosog.</i> {	Byddwn,	byddwch,	byddant.
	Awn,	ewch,	ant.
	Elwn.	elwch,	elant.

MODD ANNHERFYNOL.

<i>Presennol.</i>	<i>Gorphenol.</i>	<i>Dyfodol.</i>
Bod.	Gwedi bod.	I fod.
Myned.	Gwedi myned.	I fyned.

CYFRANIAD.

Yn bod.	Bodedig.	Bodadwy.
Yn myned.	Mynededig.	Mynedadwy.

Y berfau cynnorthwyol sydd o ddau ryw; sef, personol ac anmherpersonol; rhai o'r berfau cedyrn personol a droir yn anmherpersonol trwy eu cyssylltu â geiriau ereill; megys *bydd*, *bydder*; *ydyw*, *ydys*; *oedd*, *oeddid*; y rhai, yn mysg ereill, ydynt gynnorthwyon yn eu ffurf gyfansawdd i'r ferf oddefol.

Treiglir berf gyssefin anmherpersonol fel y canlyn:—

MODD MYNEGOL.

	<i>Amser Presennol.</i>		
Air,	eler,	bydder,	ydys.
	<i>Amser Dyfodol.</i>		
Eir,	elir,	byddir,	byddis.

*Arferir hefyd, *byddych*, *bych*, *bof*, *bwyf*, *bot*, *bo*, *boch*, *bom*, *bont*, *boent*.

Amser Anorphenol.

Aethid, elid, byddid, oeddid.

Amser Gorphenol.

Awyd, aethwyd, elwyd, buwyd.

Amser Tragorphenol.

Aethasid, elasid, buasid.

MODD GORCHYMYNOL.

Aer, eler, bydder.

Dealler am y berfau cyfansawdd, *canfod, darfod, gorfod, gwybod*, a'r cyffelyb, eu bod oll yn darddedig o'r ferf gadarn *bod*.

Nid iawn arfer *iff*, yn niwedd berf; megys, *aiff, bydd-iff, gweliff*, oddi eithr *caiff* o'r gair *caffael*.

PENNOD IV.

AM RAGFERF.—*Of an Adverb.*

RHAGFERF, sef gorair, sydd ran ymadrodd a gyssylltir â berf, âg enw, ac weithiau â rhagferf arall, i ddangos dull, cyflwr, lle, a sefyllfa, perthynol i'r cyfryw: gyda berf, megys Darllenodd *yn dda*; gydag enw, megys Y nefoedd *uchod*, Y mynyddoedd *draw*; gyda rhagferf arall, megys *Nid da gormod* o ddim.

Adnabyddir rhagferf, fynychaf, trwy ateb i'r holiad *Pa fodd? Pa le?* neu *Pa bryd?* megys "Yn awr yw dydd yr iachawdwriaeth." *Pa bryd?* Yr ateb yw, *Yn awr*.

Rhagferfau ydynt dra aml yn yr Iaith Gymraeg: cynnwysir y rhai penaf o honynt fel y canlyn:—

1. *O amser.*

O amser *presennol*; megys eisoes, eleni, heddyw, yn awr, yn barod, y pryd hwn, y tro yma, weithion, &c.

O amser *gorphenol*; megys cyn, cynt, doe, echdoe, erioed, erllynedd, ermoed, er ys ennyd, er ys talm, gwrthdradwy, o'r blaen, &c.

O amser *dyfodol*; megys ar fyr, eto, gwedi hyn, heno, o hynallan, rhagllaw, toc, yn fuan, y fory, trenydd, tradwy, &c.

O amser *annherfynol*; megys ambell waith, ar dro, bellach, beunydd, pob amser, byth, drachefn, hyd, llawer tro, nes, oestadol, o'r diwedd, pan, pryd, tra, yn foreu, yn fynych, yn hwyr, &c.

2. *O Gyflead.*

O gyflead; megys acw, adref, allan, blaen, bry, draw, hwnt, i faes, i mewn, i fyny, isod, i waered, llyma, llyna, man, mewn, obry, ol, pell, rhywle, tuag, uchod, unlle, yma, yman, yna, &c.

3. *O Rif a Threfn.*

O rif; megys unwaith, dwywaith, dengwaith, canwaith, &c., hefyd, yn untro, yn ddeudro; yn driphlyg, yn ganplyg, &c.

O drefn; megys yn gyntaf, yn ail, yn drydydd, yn ddiweddaf, yn flaenaf, yn olaf: hefyd, unfed, eilfed, degfed, canfed, milfed, &c.

4. *O Gymhariad.*

O gymhariad; megys ail, amgen, chwaethach, da, drwg, fal, fel, felly, gwell, llai, llawn, mal, megys, mor, mwy, mwyach, tebyg, unrhyw, bron, hytrach, &c.

5. *O Ddognedd.*

O ddognedd; megys agos, aml, bach, braidd, cymaint, digon, gormodd, llawer, lleilai, mawr, mwyfwy, peth, prin, pynag, rhy, swrn, ychydig, &c.

6. *O Ammheud.*

O ammheud neu betrusder; megys efallai, hwyrach, nid hwyrach, odid, o ddamwain, ond odid, ysgatfydd, &c.

7. *O Sierhad.*

O sierhad, honiad, neu atebiad; megys dïau, do, e, fe, gwir iawn, ie, myn, nid amgen, oedd, oes, purion, sef, y, yd, ydyw, ydd, yr, ys, ceugant, &c.

8. *O Nacdd.*

O nacad; megys dim, mo, na, nad, nag, nagê, nas, ni, nid, nis, nag oes, nid oes, nid oedd, nid yw, &c.

9. *O Ansawdd.*

O ansawdd; megys yn bur, yn deg, yn ddoeth, yn fwyn, yn gall, yn lân,* &c.

10. *O Holiad.*

O holiad; megys a, ai, ai e, ai ie, a yw, beth, mae, neud, neur, neus, ond, oni, onid, onis, pa, pa ham, pa beth, pond, ponid, ponis, py,—attolwg, ertolwg, pa beth, pa fodd, pa le, pa wedd, pa sut, &c.

Dealler fod amryw o'r rhagferfau crybwyllledig yn gyssylltiedig âg arddodiaid; megys *i fewn, i faes, i fyny, i waered, &c.*, amryw o honynt yn enwau gweiniaid; megys *isel, uchel, da, drwg, &c.*; rhai yn enwau cedyrn; megys *heddyw, doe, yfory, &c.*; pa rai a arferir weithiau yn rhagferfau, ac weithiau yn rhyw ran arall o ymadrodd, ac nid all ond y synwyr yn unig eu gwahaniaethu, fel y gwelir wrth yr hyn a ganlyn:—

“Y *ffol* tra tawo a gyfrifir yn ddoeth.” Y mae'r gair *ffol* yma yn cadw lle enw cadarn, o herwydd y mae yn air yn yr ymadrodd hwn a ddengys synwyr ynddo ei hun.

“Dyn *ffol* a ddiystyra addysg.” Yma, y gair *ffol* sydd enw gwan, o herwydd ei fod yn gyssylltiedig wrth, ac yn dangos ansawdd, yr enw cadarn, *dyn*.

“Gwneuthost yr awr hon yn *ffol*.” Yma, *ffol*, y mae yn amlwg, sydd ragferf, o herwydd ei fod yn dangos

*Y rhagenwau hyn ydynt dra lluosog, ac a ffurfir trwy roddi yn o flaen enwau gweiniaid.

dull y weithred, ac yn ateb i'r holiad Pa fodd ; megys Pa fodd y gwnaeth ? Yr ateb yw, *Yn ffol*.

PENNOD. V.

AM FANNOD.—*Of an Article.*

BANNOD sydd ran ymadrodd a arferir i benodi neu ddangospethau neillduol oddi wrth bethau cyffredin, neu derfynol oddi wrth annherfynol.

Dau fannod sydd yn yr iaith Gymraeg, ac a wasan-aethant i'r un ystyr, sef, *y* ac *yr* ; ac a elwir bannodau terfynol, megys yr amlygir wrth y dangosiad canlynol ; “Dyn sydd debyg i wagedd.” Yma, *dyn*, gan ei fod heb fannod o'i flaen, sydd annherfynnol ; ac wrtho y meddylir holl ddynolryw yn gyffredinol : ond pan ddywedir, “Gwae *y* dyn hwnw ;” yma, gyda bannod i'w flaenori, y pennodir rhyw ddyn yn wahanol oddi wrth ereill.

Y bannodau *y*, ac *yr*, ydynt o'r un defnydd ac arwyddocâd ; yr unig wahaniaeth rhyngddynt yw *y*, a osodir bob amser o flaen gair a ddechreuo gyda chydsain ; megys *y byd*, *y neb*, *y sawl* : ac yn fynych o flaen *w* ac *i* ; megys *y wlad*, *y iaith* : ac *yr* a osodir bob amser o flaen gair a ddechreuo gyda llafariad, a'r gydsain *h* ; megys, *yr Arglwydd*, *yr Hollalluog*.

Ar ol gair yn terfynu gyda llafariad, er mwyn rhwyddhau yr iaith, torir ymaith yr *y* o'r bannod *yr*, a gadewir *r* gyda sillgoll o flaen y gair a ddechreuo, yn gystal gyda chydsain a llafariad ; megys, *Ti yw'r gwr*, *Hi yw'r wraig*.

PENNOD VI.

AM GYSSYLLTIAD.—*Of a Conjunction.*

CYSSYLLTIAD sydd ran o'r iaith a roddir i gyssylltu geiriau ac ymadroddion ynghyd, er dangos eu ham-

ryw berthynasau. Geiriau ; megys Gwr *a* gwraig ; bywyd *ac* angeu. Ymadroddion ; megys “Coffadwriaeth y cyfiawn sydd fendigedig ; *ond* enw y drygionus *a* bydra.” Yma, *a*, *ac*, *ond*, ydynt gyssylltiaid.

Cyfranir cyssylltiaid yn ddau fath ; sef cydiadol a gwahaniaethol.

Cyssylltiaid cydiadol *a* elwir felly am eu bod yn cyssylltu pethau o'r un defnydd *ac* arwyddocâd yn gyplysol, *ac* yn barhaol, mewn ymadrodd, trwy chwangediad a thebygoldeb ; megys “Myfi a'r Tad un ydym.”

Y rhai penaf o'r cyssylltiaid cydiadol sydd fel y canlyn :—

a	eto	mor	pes
ac	gan	o	plegid
achos	hefyd	od	wrth
am	herwydd	os	wrth hyn
canys	mai	pe	yna
drachefn	mal	ped	yno
eilchwyl	megys	pei	ynte

Cyssylltiaid gwahaniaethol *a* elwir felly am eu bod yn cyssylltu pethau o wahanol arwyddocâd yn yr un ymadrodd ; megys “Y call a genfydd y drwg, *ac* a ym-gudd ; *ond* ffyliaid a ânt rhagddynt, *ac* a gospir.”

Y rhai penaf o'r cyssylltiaid gwahaniaethol sydd fel y canlyn :

ai	er hyny	namyn	ond
chwaith	na*	neu	oni
either	nac	oddi either	onid
er	naill	oddi gerth	onis.

Y mae amryw o'r cyssylltiaid *a* ellir eu doddi ynghyd a'u helaethu ; megys *am hyny*, *a chan hyny*, *ac wrth hyny*, *ac eto*, *eto megys*, *eto o blegid*, *megys o herwydd*, *ond er hyny*, &c.

Arferir weithiau amryw gyssylltiaid ynghyd yn yr un ymadrodd, *a* hyny mewn gwahanol fanau iddo, *ac* fel

*Arferid gynt *no* *a* *nog* yn gyssylltiaid.

yn gwrthwynebu neu yn ateb eu gilydd; megys "*Pe lladdai efe fi, eto mi a obeithiaf ynddo ef.*" "*Naill ai gwnewch y pren yn dda, a'i ffrwyth yn dda; ai gwnewch y pren yn ddrwg, a'i ffrwyth yn ddrwg.*"

PENNOD VII.

AM ARDDODIAD.—*Of a Preposition.*

ARDDODIAD sydd ran o'r iaith, a ddodir i ddangos perthynas y naill air i'r llall, ac i gydglymu y cyfryw mewn ymadrodd; megys, *Efe a aeth mewn brys ar neges o Brydain i Ffrainc.* Yma, *mewn, ar, o, i*, ydynt arddodiaid.*

Arferir rhai arddodiaid wrthynt eu hunain; megys, *a, am, ar, dros, i, o, wrth, &c.* Cyssylltir rhai wrth enw cadarn, megys *an-lywoodraeth*; wrth enw gwan, megys *af-lwyddiannus*; wrth ragenw, megys *am-danaf*; wrth ferf, megys *am-gylchu*; wrth ragferf, megys *oddi-aw*; ac weithiau wrth arddodiad arall, megys *oddi-amgylch*.

Y mae'r arddodiaid o dri math; sef, godidog, cyfansawdd, a rhagenwol: y rhai penaf o honynt sydd fel y canlyn:—

1. *Arddodiaid Godidog.*

a	gan	hyd	rhag
ag	ger	i	rhy
am	go	is	tan
at	gor	maes	tra
cyd	gwedi	mewn	tros ¹
cylch	gwrth	o	trwy

* Y mae cynllun neillduol o swydd arddodiaid yn y "*Bardd Cwsg*:" "*'Hai', ebe cwsig, 'tyred ymaith.'*"—Yna i ffordd yr aeth a mi *tros* elltydd, o *thruw* goedydd, *tros* foroedd, a dyffrynoedd, *tros* gestyll, a thyrau, afonydd, a chreigiau: a ph'le y disgynem, ond *wrth* un o byrth merched Belial, *o'r tu cefn i'r ddinas ddihenydd.*"

Gweledigaeth Angau.

cyn	heb	odd	tu
er	heibio	parth	wrth
erbyn	hwnt	plaid	yn.*

Y mae amryw o'r arddodiaid godidog yn flaenddodol i eiriau ereill ; megys,

a	athrist	cyn	cynnal	tros	trosedd
add	addfwyn	gwrth	gwrtheb	yn	ynfyd
cyd	cydfod	tra	tramor	ys	ystruan.

2. Arddodiaid Cyfansawdd.

amgylch	oddentu	rhagbron
cyda	oddi	rhagwyneb
cydâg	oddiallan	tanodd
cyferbyn	oddiamgylch	trosodd
gerfydd	oddïar	trwodd
goris	oddiarnodd	tua
goruch	oddifewn	tuag
goruwch	oddiwrth	tuagat
heblaw	ogylch	uwchlaw
islaw	rhagblaen	ynghyd.

Y rhai canlynol hefyd a arferir mewn cyfansoddiad :—

ar hyd	o blegid	tu hwnt
ar lawr	o blith	tu ol
ar led	o dan	tu isaf
ar ol	o fewn	tu uchaf
ger bron	o flaen	uwch ben
ger llaw	o herwydd	uwch law
i faes	parth a	yn mhlith
i fewn	tu blaen	yn mysg
i wrth	tu cefn	yn erbyn
o blaid	tu draw	yn ymyl

3. Arddodiaid Rhagenwol.

Y rhai hyn a elwir felly am eu bod yn cael eu cyfuno â rhagenwau personol, fel y canlyn :—

* Arferir *ym* yn lle *yn* o flaen gair yn dechreu gydag *n* : ac hefyd *yn*g o flaen *ng* ; megys, “Heddwch *ym* *Mrydain* : llawnder *yn*g *Nghymru*.” “Lleian *ym* *mrig* llanw môr *wyd*.”

D. G. o'r Wylan.

am	amdanaf	oddiar	oddiarnaf
ar	arnaf	odditan	odditanaf
at	ataf	oddiwrth	oddiwrthyf
er	erof	rhag	rhagof
gan	ganof *	rhwng	rhwyngof
heb	hebof	tan	tanaf
hon	honof	tros	trosof
hyd	hydof	trw	trwof
i	imi	trwy	trwyddof
idd	iddo	wrth	wrthof
o	ohonof	yn	ynof

Dealler y damwain i'r un geiriau fod yn rhagferfau, yn gyssylltiaid, ac yn arddodiaid; ac nid ellir eu dosbarthu yn gywir, ond trwy adnabod eu hystyr briodol yn ol defnydd a threfn yr ymadrodd.

PENNOD VIII.

AM GYFRYNGIAD.—*Of an Interjection.*

CYFRYNGIAD sydd air a deflir i mewn rhwng rhanau o ymadrodd, i arwyddocau cyffroad, neu ryw gynhyrriad yn y meddwl, dan lef gyhuddedig; megys, *Oh! Och! Ow!*

Y rhai penaf o'r cyfryngiaid a adnabyddir fel y canlyn:—

aro	haiwchw	o	twt
bw	he	och	ust
dyn	ho	och fi	wb
dyn byw	holo	ocho	wbwb
dwt	how	o dyn	wchw
ffei	huw	oia	wela hai
ffwrdd	hwi	oio	wfft
gwae	hwnt	ow	wi
gwynfyd	hwt	siow	ymaith
hai	hys	truan	ysywaeth

Y mae amryw eiriau ereill a arferir oddi ar ryw gynhyrriad disymwth yn y meddwl, y rhai sy ry faith ac

*Arferir *canof, cenyf, cenyd*; hefyd, *ganddwyf, ganthwyf*—ac felly amryw o'r lleill yn ol eu treiglaid a'u lliosogiad.

afreidiol eu chwanegu. Bydd cyfryngiad bob amser yn gofyn rhyfeddnod; megys,

Syrth nifer y sêr, *aru son!*

Drwy'r wagwybr draw i'r eigion. *Gro. Owain.*

Fe gynnwysir yr wyth rhan ymadrodd crybwylledig gan rai, dan y ddau ben gwahanredol, Enw a Berf; gan gyfleu Enw gwan, Rhagenw, a Bannod, yn aelodau Enw; a Rhagferf, Cyssylltiad, Arddodiad, a Chyfryngiad yn aelodau Berf.

PENNOD IX.

AM DARDDIAD GEIRIAU.—*Derivation of Words.*

Pob gair unsill, fynychaf, yn yr iaith Gymraeg, sydd air cyssefin neu wreiddiol; a chynnifer o sillau a fyddo mewn gair tarddedig, bydd y cynnifer hyny, yn gyffredin, o eiriau gwreiddiol ynddo.*

Geiriau tarddedig a ddeilliant o eiriau gwreiddiol, naill ai trwy gyfnewid y llafariad, neu trwy sillau chwanegol; megys *arf*, *eirf*, *arfau*, *arfog*, *arfogaeth*, *arfogion*.

Rhai enwau cedyrn a darddant o enwau gweiniaid; megys *cryfder*, o *cryf*; *iechyd*, o *iach*; *harddwch*, o *hardd*, &c.

Rhai enwau cedyrn a darddant o ferf; megys *galwad*, o *galw*; *maddeuant*, o *maddeu*, &c.

Rhai enwau gweiniaid a darddant o enwau cedyrn; megys *bydol*, o *byd*; *euraid*, o *aur*; *oediog*, o *oed*, &c.

Rhai enwau gweiniaid a darddant o ferf; megys *cadwedig*, o *cadw*; *dewisol*, o *dewis*, &c.

Rhai berfau a darddant o enwau cedyrn; megys *caru*, o *câr*; *dysgu*, o *dysg*; *llefain*, o *llef*, &c.

Rhai berfau a darddant o enwau gweiniaid; megys *agosau*, o *agos*; *halltu*, o *hallt*; *noethi*, o *noeth*, &c.

* Dangosir hyn yn helaeth yn Gramadeg a Geiriadur Cymraeg a Saesoneg y DR. W. OWEN PUGHE.

Pan fyddo *p* yn dychwelyd i *m*h mewn geiriau cyfansawdd, ysgrifenir y geiriau canlynol fel hyn:—

Cymmar, neu cymhar,	o cym a par.
Cymmhleth, neu cymhleth,	o cym a pleth.
Cymmorth, neu cymhorth,	o cym a porth.
Cymmwys, neu cymhwys,	o cym a pwys.
Tymmer, neu tymher,	o tymp ac er.

Hefyd, yn nychweliad *b* i *m*, arferir dwy *m*; megys *Ammod*, o *am* a *bod*—*Cymmod* o *cym* a *bod*—*Cymmlawodd*, o *cym* a *blawodd*, &c. Hefyd, yn nychweliad *t* i *nh*, arferir dwy *n*; megys *Annkirion*, o *an* a *tirion*—*Annheilwng* o *an* a *teilwng*—*Annherfynol*, o *an* a *terfynol*, &c. Hefyd, yn nychweliad *d* i *n*; megys *Anedwydd*, o *an* a *dedwydd*—*Anneallus*, o *an* a *deallus*, &c.

Dealler fod *cy*, *cyd*, *cyf*, *cym*, ac weithiau *cyn*, a *cys*, o'r un rym a thadogaeth fel arddodiaid blaenddodol. Arferir gan fwyaf, ond yn wallus, y blaenddod egniol *di* yn lle *dy*, gan ei gydgysylltu â'r gair dilynol iddo; megys *dilyn*, *digwydd*, *dioddef*, *dibenu*, &c., felly *dybenu* yw gwneuthur neu droi pen; a *dibenu* yw tori neu dynu y pen ymaith.

Arferir ysgrifenu *am* yn lle *an* mewn geiriau fel y rhai canlynol:—

Ammharch, neu amharch,	o an a parch.
Ammharod, neu amharod,	o an a parod.
Ammherffaith, neu amherffaith,	o an a perffaith.
Ammhuredd, neu amhuredd,	o an a puredd.

Tybir fod hyn wedi ei drefnu yn fwy er mwyn llyfnder a pheroriaeth sain, nag o gywirdeb.

RHAN IV.

AM GYSTRAWEN.—OF SYNTAX.

PENNOD I.

CYSTRAWEN, neu gystrawiad, yw cyfansoddiad geiriau yn gywir mewn ymadrodd, fel ag i ddangos yr ystyr yn y modd mwyaf eglur a dyladwy, yn ol eu priodol sefyllfa.

Wrth ymadrodd y meddylir cynnifer o eiriau yn gy-sylltiedig yn y fath fodd ag y ffurfiant reswm o gyflawn synwyr, sef yr hyn a gynnwysir o ddechreuad ymadrodd hyd ddiweddnod.

Ymadrodd sydd o ddau fath, sef, unigol a chyfan-soddol.

Ymadrodd unigol a elwir felly am ei fod yn ddigym-mysg wrtho ei hun, ac heb achos attalnod ynddo, ac a ffurfir weithiau o un gair cyfansawdd; megys, Gwedd-iwn—weithiau o fwy nag un gair; megys, “Na ladd;” “Byw fyddo y Brenin;” “Melus yw’r einioes.”

Ymadrodd cyfansawdd a elwir felly am ei fod, trwy berthynas neu gyssylltiad, yn cynnwys lliaws o ymad-roddion unigol ynghyd; megys, “Anrhydedda dy dad a’th fam, yr hwn yw’r gorchymyn cyntaf mewn addew-id, fel y byddo dda i ti, ac fel y byddech hir-hoedlog ar y ddaear.”

Dosbarthir cystrawen yn ddwy ran, sef, cydgerdd a llywodraeth.

Cydgerdd yw y cydweddiad sydd gan y naill air i'r llall, sef pan eu gofyrer yn yr un rhif, cenedl, a pherson.

Llywodraeth yw yr awdurdod sydd gan y naill air ar y llall, i reolaethu eu gilydd mewn rhyw fodd neu dreigliad yn yr ymadrodd.

PENNOD II.

CYSTRAWIAD ENW CADARN, ENW GWAN, A RHAGENW.

1. *Cystrawiad Enw Cadarn.*

PAN fyddo dau enw cadarn ynghyd, un yn briodol a'r llall yn gyffredin, a'r naill i ddangos ystyr, ansawdd, neu sefyllfa'r llall, gellir gosod yr enw priodol yn gyntaf, ac heb un bannod; megys, "Dafydd frenin," "Ioan Fedyddiwr:" ond os gosodir yr enw cyffredin yn gyntaf, yna, rhoddir bannod i'w flaenori; megys, "Y brenin Dafydd," &c.

Pan fyddo dau enw cyffredin ynghyd, rhoddir weithiau arddodiad o flaen y diweddaf; megys, Gwr o ddysg—ac os priodol fydd y diweddaf, y blaenaf a ofyn fannod; megys, "Y bradwr gan Suddas"—neu er mwy o hysbysiad, rhoddir yr enw cyffredin weithiau gyda bannod yn ddiweddaf; megys, "A-saph y cofiadur."

Pan fyddo enw priodol a chyffredin ynghyd, a'r naill yn perchenogi ar y llall, gosodir y meddiannydd yn ddilynol; megys, "Salmau Dafydd;" "Barddoniaeth Gronwy;" ac yn y ffurf hon y gellir cyplysu amryw o enwau ynghyd, trwy fod y cyntaf yn meddiant y canlynol; megys, Cerbyd gwraig mab brenin Lloegr. Ond pan fyddo dau enw cyffredin wedi eu cyssylltu, vn un

gair cyfansawdd, yna dylai y meddiannydd fod yn flaenorol; megys, Breninfaine, Colomendy.

Deallir weithiau am ddau enw ynghyd, drwy grybwyll am un; megys, Troi ar yr aswy; *h. y., y llaw* aswy: damweinia hyn weithiau er talfyru'r ymadrodd; megys, Gwr da a chyfiawn: *h. y., gwr da, a gwr* cyfiawn: ond mewn ystyriaethau tra phwysig ni arferir y fath dalfyriad; megys, "Crist gallu Duw, a doethineb Duw."

2. *Cystrawiad Enw Gwan.*

Y mae pob enw gwan yn perthyn i ryw enw cadarn, naill ai yn grybwyllledig, neu yn ddeallledig: yn grybwyllledig; megys, Gwr doeth, gwas ffyddlawn: yn ddeallledig; megys, "Y cyfiawn a ragora ar ei gymydog;" *h. y., y gwr* cyfiawn.

Y drefn fwyaf priodol yn yr iaith Gymraeg yw dod i'r enw gwan yn ddilynol i'r enw cadarn; megys, Enw da, Barn gywir, &c.; ond rhoddir weithiau yr enw gwan yn flaenorol, a hyny heb niweidio y synwyr; megys, Cam dystiolaeth: bydd hyn weithiau er grym i'r ymadrodd; megys, Y byth fywiol Dduw: hefyd, mewn gair cyfansawdd o enw gwan a chadarn ynghyd; megys, *drygfyd, gwynfyd, goleuddydd.*

Enw gwan fynychaf a gyttuna â'i briodol enw cadarn mewn rhif a chenedl; megys, gwr cryf, gwyr cryfion: bron hesp, bronau hespion: ond pan fyddo enw gwan yn ddifftgiol o rif lliosog, yna cyssylltir enw gwan unig gydag enw cadarn lliosog; megys, Gweithredoedd da, morwynion call; ac arferir felly weithiau er i'r enw gwan feddu rhif lliosog; megys, Dyddiau blin: ac hefyd pan osodir yr enw gwan yn flaenorol; megys, Amrafael fanau.

Pan fyddo enw gwan yn sefyll am gyfenwad i enw priodol, yr enw gwan a dreiglir fel y genedl fenywaidd, er i'r priodol fod yn wrywaidd; megys, Alecsander fawr, Cattwg ddoeth, Hywel dda.

Yr holl enwau gweiniaid niferol a flaenorant eu perthynol enwau cedyrn, ac a nodant eu rhif lliosog ynddynt eu hunain, er i'r enw cadarn sefyll yn unigol; megys, *dau wr, deuddeg llwyth*: ond os rhoddir arddodiad o flaen yr enw cadarn, yna y cymmer ffurf lliosog; megys, *Deg o forwynion*: ac weithiau heb arddodiad megys, *Y tri wŷr* hyn.

Gall llawer o enwau gweiniaid ddyfod ynghyd, yn flaenorol neu ddilynol i'r un enw cadarn: yn flaenorol, megys, *Anwyl guriadus* frodyr: ond os yn ddilynol, dodir cyssylltiad bob amser o flaen y diweddaf; megys, *Gwr cywraïn a deallus*.

3. *Cystrawïad Rhagenw.*

Rhagenw personol a ragflaena ei berthynol enw cadarn mewn rhif a chenedl; megys, *ti ŵr, chwi wŷr, hi wraig, hwythau wragedd*.

Gall rhagenw personol flaenori neu ganlyn berf, yn unig neu gyssylltiedig â geiriau eraill, a chadw yr un synwyr; megys, "*Efe a ddywedodd ddammeg arall*;" neu, "*Dammeg arall a ddywedodd efe*."

Rhagenw meddiannol a osodir bob amser o flaen ei berthynol enw cadarn; megys, *Fy nhad, dy dad, ei thad, ein tad*.

Rhai rhagenwau a oddefent dalfyru eu llafariad, yn enwedig pan eu cyfansodder gydag arddodiad; megys, *im', it', in'*; yn lle *i mi, i ti, i ni*: hefyd, *i'th am i eith*: *i'ch am i eich*: ac weithiau *iwech'* yn wrthdröedig am *chwi*.

Ei ac *eu* hefyd, yn ddilynol i'r arddodiad *i*, a gyfnewidir yn nghyd â sillgoll *i w*, yn gystal am unig a lliosog: megys, "*Un i'w faes, arall i'w fasnach*;" "*Aethant drachefn i'w gwlad*."

Y rhagenwau meddiannol, *mau* (eiddof) a *tau* (eiddot) a osodir bob amser ar ol enw cadarn yn flaenorol gyda bannod; megys, *Y tad mau* (fy nhad i), *y tad tau* (dy dad di).

Er i rhagenw meddiannol fod yn rhif lliosog, eto geill

yr enw dilynol fod weithiau yn yrhif unig; megys, "Ein corff gwael ni."

Rhagenw perthynol a gyttuna â'i ragflaenydd mewn rhif a chenedl; megys, "Duw *yr hon* sydd gyfoethog o drugaredd." "Mair, *yr hon* a ddyrchafwyd." "Ni, *y rhai* a gredasom." Ac weithiau blaenorir rhagenw perthynol gan un amlygol; megys, "*Y rhai hyn* yw *y rhai* a ddaethant allan o'r cystudd mawr."

Gadewir rhagenw perthynol, weithiau, allan o ymadrodd heb golli ei arwyddocâd; megys, "Y duwiau (*y rhai*) ni wnaethant y nefoedd a'r ddaear, dyfethir hwynt o'r ddaear;" eithr er mwyn i'r blaenorydd ymddangos yn fwy hysbys mewn ymadrodd, gosodir yn fynych y rhagenw perthynol ynddo; megys. "Fy nuwiau *y rhai* a wnaethum i, a ddygasoch chwi ymaith."

PENNOD III.

CYSTRAWIAD BERF, RHAGFERF, A BANNOD.

1. *Cystrawiad Berf.*

Y MAE pob ymadrodd perffaith yn cynnwys enwedig-ydd a berf, sef gweithredydd a gweithrediad, a hyny naill ai yn grybwylledig ai yn ddealledig.

Y gair a ettyb i'r holiad *Pwy* yn flaenorol neu ddilynol i'r ferf, yw ei hachos, enwedigol; megys, "Angeu a gyrch ac nid adfer." Pwy? Yr ateb yw, *Angeu*.

Rhaid i'r ferf gyttuno â'i hachos enwedig, sef yr enw neu y rhagenw a fyddo yn oruchwylydd iddi, mewn rhif a pherson; megys, *Mi a ddywedais, ti a ddywedaist, efe a ddywedodd, ni a ddywedasom*.

Enw casgledig unigol a gymmer ferf liosog neu unig yn ddilynol: berf liosog; megys, "Y bobl a *rodiasant* mewn tywyllwch, a *welsant* oleuni mawr:" berf unigol;

megys, "A'r holl liaws a *ddystawodd*, ac a *wrandawodd* ar Farnabas a Phaul.

Pan fyddo dau enwedigydd unigol i'r un ferf, gyda chysylltiad cydiadol rhyngddynt, gall y ferf fod yn unig neu liosog; megys, "Paul a Silas *oedd*, neu *oedd-ynt*, yn gweddïo:" arferir berf unig weithiau gydag enw lliosog niferol; megys, "Dau wr a gyd *ymddyddanodd* âg ef.

Berf annherfynol a arferir rai gweithiau ar ol enw cadarn; megys, "Amser i *alaru*:" ar ol enw gwan, megys, "Cadarn i *iachau*:" ar ol berf arall; megys, "Ymroi i *ddysgu*:" ar ol rhagferf, megys, Yn ddysgedig i *farnu*.

Pan arferir berf anmhersonol fel yn gynnorthwyol i ferf arall, yr olaf a geidw le cytraniad; megys, Hir y *byddis yn caoi* tamaid chwerw.

Berf darddedig o enw cadarn yn terfynu yn *d*, a droir i *t*; megys, Bwyd, bwyta; lladrad, lladrata.

Enwedigydd a berf ydynt i'w deall weithiau heb eu hail adrodd; megys, Y *gŵr oedd* hen a thrwm; *h. y.*, Y *gŵr oedd* hen, a'r *gŵr oedd* drwm.

2. *Cystrawiad Rhagferf.*

Ni pherthyn i ragferfau yn gyffredin na chydweddiad na llywodraeth; yr unig beth mewn perthynas i'w cyfansoddiad yw, y lle y dylid eu gosod mewn ymadrodd.

Dylid gosod rhagferf bob amser mor agos ag y gellir i'r gair y byddo yn berthynol; megys, *Nid da* derbyn wyneb mewn barn.

Rhai rhagferfau, cyd byddont weinidogion berf, a ellir eu gosod o flaen neu ar ol y ferf; megys, "*Da y dywedaist*, neu, *Dywedaist yn dda*.

Y rhagferfau sicrhaol, *a, e, y, ydd, yr*, a roddir bob amser o flaen y ferf; megys, Hwyl *a aethant*, Efe a *ddywedodd*: eithr hwy adewir allan weithiau; megys, Hwyl *aethant*, Efe *ddywedodd*: hefyd, *mae*, yn lle y *mae*; *sydd*, yn lle y *sydd*.

Y rhagenwau canlynol fynychaf a flaenorant y ferf: sef, sicrhâol; megys, "*Yn wir meddaf i chwi.*" nac-aol; megys, "*Nid edrych Duw fel yr edrych dyn;*" ymofynol; megys, "*A welaist ti ef i?*" Hefyd amryw o ragferfau amserol a flaenorant y ferf; megys, "*Cyn gwneuthur y mynyddoedd;*" "*Pan roddes efe ddeddf i'r môr,*" &c.

Gosoder rhagferf, weithiau ar ol gwrthddrych y ferf; megys, "*Cystuddiwyd fi yn ddirfawr:*" weithiau o flaen enw gwan; megys, "*Rhy uchel yw doethineb i ffol:*" ac weithiau o flaen rhagferf arall; megys, "*Yr awr hon a phob amser teilynga eingwrando.*"

Amryw o enwau gweiniaid a wasanaethant yn rhagferfau, yn enwedig pan eu blaenorir gan y gorair yn; megys, *Ysgrifenaist yn dda; silliaist yn ddrwg:* ac weithiau heb hyny; megys,

"*Da gwyddost wrando gweddi.*"

Gro. Owain.

3. *Cystrawiad Bannod.*

Y bannodau, sef, *y* ac *yr*, a osodir o flaen enwau i'w neillduo yn derfynedig; megys, *Y llaw a rydd a gynnull.*

Pan fyddo dau enw cadarn ynghyd mewn achos meddiannol, un yn gyffredin a'r llall yn briodol, y llywodraethydd a neilldua y meddiannnydd heb un bannod; megys, Dinas Duw: ond os enw cyffredin fydd y meddiannnydd, ac yn arwyddo neillduolrwydd, efe a ddynodir gyda bannod; megys, Tŷ y caethiwed: Tad *yr* amddifaid: neu os gair cyfansawdd a fydd, rhoddir y meddiannnydd gyda bannod yn flaenaf; megys, *Y penteulu.*

Pan fyddo enw gwan yn flurfiedig o flaen neu ar ol enw cadarn, y bannod a ragflaena bob un; megys, "*Y byth fywiol Dduw;*" neu, "*Y tyst ffyddlawn a chywir.*"

Os bydd amryw o enwau yn gyd-ddilynol mewn achos perchenogol, rhoddir y bannod o flaen y diw-

eddaſ; megys, Effaith gwres haul y ffurfafen : hefyd, pan benodir ſeyllfa rhyw enw priodol; megys, Llwyddiant llynges Sior y Brenin.

Ni osodir bannod o flaen enw priodol oddi eithr ei fod i'w benodi gyda rhagenw oddi wrth ryw enw priodol arall, neu am ryw un a grybwyllwyd eisoes; megys, *y Moses hwn*; *y Barabas hwnw*: yr hyn hefyd a osodir weithiau pan dilynodd pethau wrth eu lleoedd damweiniol; megys, Tywyllwch yr Aipht, Gwrthryfel yr Iwerddon.

Bannod o flaen berf a geidw ffurf rhagferf sicrhäol; megys,

“Hwyr yr erys Duw cyn taro,
Llwy'r y dial pan y delo.”*

Gosodir bannod hefyd i hysbysu rhagenwau perthynol; megys, *yr hwn, y neb, y rhai, y sawl*.

Torir ymaith yn fynych yr *y* o'r bannod *yr* ar ol llafariad, pa un bynag ai cydsain ai llafariad a ddechreuo y gair dilynol: yr hyn a oddefir yn benaf ar ol y cyssylltiad *a*; megys, Y tad *a'r* mab: ar ol yr arddodiad *a, i, ac o*; megys, Brathu *a'r* cleddyf, Myned *i'r* maes, Troi *o'r* frwydr—ac ar ol y gorair *na*; megys, Uwch *na'r* cymylau, Gwynach *na'r* eira.

PENNOD IV.

CYSTRAWIAD CYSSYLLTIAD, ARDDODIAD, A CHYFRYNGIAD.

1. *Cystrawiad Cyssylltiad.*

Y CYSSYLLTIAD *a* bob amser a osodir o flaen gair a fyddo yn dechreu gyda chydsain; megys, Gwynt

*Arferid gynt *ydd* weithiau yn lle *yr* o flaen berf; megys,
Cyflwm *ydd* a rym yr oes. Gro. Owain.

A weithiau *yd* yn lle *y*; megys,

Basaf dwfr man *yd* lefair.

Diareb.

a gwlaw : a'r cyssylltiad *ac* o flaen gair a fyddo yn dechreu gyda llafariad ; megys, Rhew *ac* eira.

Rhai o'r cyssylltiad agydglymant fel achosion ; megys, "Myfi *a'r* Tad un ydym." "Cyfiawnach wyt ti na myfi." "Mynwn pe bait frwd *neu* oer."

Y cyssylltiad *o, od, os, oni, pe, &c.*, pan fyddont yn arwyddo petrusder neu ansicrwydd, a gymmerant eu berf ddilynol yn ffurf modd cyssylltiadol, ac a ofynant ferf arall yn gyfatebol iddi yn yr un ymadrodd ; megys, "*Os* y dall a *dywys* y dall, y ddau a *sythiant* yn y ffos." "*Oni wnai* yn dda, pechod a orwedd wrth y drws." Ond pan arferir y cyfryw gyssylltiad yn sicrhäol, yna cymmerant eu berf ddilynol yn y modd mynegol ; megys, "*Oni wna* barnydd yr holl ddaear farn?"

Rhai cyssylltiad a ofynant gyssylltiad ereill cyferbyniol iddynt yn yr un ymadrodd, a'r diweddaf yn cyfateb i'r cyntaf ; megys y canlyn :—

Canys—hefyd. "*Canys* beth bynag a hauo dyn, hyny *hefyd* a fêd efe."

Gan—hefyd. "*Gan* fod marwolaeth trwy ddyn, trwy ddyn *hefyd* y mae adgyfodiad y meirw."

Os—hefyd. "*Os* byw yr ydym yn yr Ysbryd, rhodiwn *hefyd* yn yr Ysbryd."

Fel—felly. "*Fel* yr arwain cyflawnder i fywyd, *felly* dilyn drygioni a dywys i angyd."

Os—canys. "*Os* bydd newyn arnaf ni ddywedaf i ti ; *canys* y byd a'i gyflawnder sydd eiddof fi."

Bydd cyssylltiad weithiau i'w deall heb ei grybwyll ; megys, Fel y byddo y dyn, y bydd ei anifel ; *h. y.*, Fel y byddo y dyn, *felly* y bydd ei anifel.

Y cyssylltiad *a* yn fynych, pan fyddo o flaen rhagenw meddiannol a gyfansoddir ynghyd â sillgoll yn un gair ; megys, *a'ch, a'i, a'm, a'n, a'rh, a'u*, yn lle *a, eich, a ei, a ym, a ein, a cith, a au*, hefyd *a'r* yn lle *a yr*.

2. Cystrawiad Arddodiad.

Arddodiad unigol a lywodraethant yr enw, neu y rhagenw dilynol iddynt, mewn achos cyhuddol ; megys, *i mi, gydag ef, oddi draw, wrth waith, &c.*, neu pa

bethau bynag a arwyddocëir eu bod i'w perthynol gyssylltu fel achosion, cyflawnir hyny trwy arddodiad ; megys,

Ant rhagddynt bawb o nerth i nerth,
Nes cael yn brydferth ddyfod,
I 'mddangos i Dduw ger ei fron,
Yn Seion ei breswylfod.

Edm. Prys.

Amryw o'r arddodiaid unigol, fel y crybwyllwyd, a gyssylltir yn gyfansawdd gyda rhagenwau personol; megys *am-danaf, ar-naf, at-af, er-of, gen-yf, heb-of, o-honof, wrth-yf, oddiwrth-yf, rhag-of, tros-of, trw-of, yn-of*; ac felly yn yr ail a'r trydydd person, yn gystal lliosog ac unig yn mhob cenedl, ac a elwir rhagenwau arddodol, pa rai yn eu cyfansoddiad, gydag enw, berf, neu ragenw, a gynnwysant ynddynt eu hunain gyssylltiad a llywodraeth; megys, Cof genyf ddywedyd o honot am-dano wrthyf.

Ond er mwyn i'r ymadrodd fod yn fwy pwysig, gosodir y rhagenw cadarn gyda y rhagenw arddodol; megys, *Ufuddhau iddo, ynot ti, ac erot ti.*

Nid oes angenrheidrwydd priodol i ddyblu y gyd-sain *t*, yn yr arddodiad *at*, pan fyddo o flaen llafariad mewn gair cyfansawdd; megys, *attaf, attoch, attynt, &c.*, eithr pan fyddo dwy *d* yn cydgyfarfod, megys, *ad-dal, ad-dwif, coed-dy, dad-dro*; yn lle hyn ysgrifenir, *attal, attwif, coetty, dattro, &c.*

3. *Cystrawiad Cyfryngiad.*

Cyfryngiaid, bob amser, a flaenorant eu gwrth-ddrych; megys, *Och fi! gwae ef! ha fab!*

Gan nad yw cyfryngiaid ond geiriau a roddir yn nghanol ymadroddion ereill, nid oes iddynt nemawr o gyfansoddiad priodol. Bydl cyfryngiad weithiau o reswm cyfan; megys, "*Ystruan o ddyn wyffi!*" "*Oh ddyfnder golud doethineb a gwybodaeth Duw!*"

PENNOD V.

LLUNIAU GRAMADEGOL.—*Grammatical Figures.*

GYDA bod yn hyddysg mewn cystrawen, sef adeilad neu gyfansoddiad ymadrodd, buddiol yw bod yn hyddysg mewn lluniau neu ffugrau gramadegol.

Lluniau neu ffugyrau gramadegol yw goddefol ysgöad, neu ddull dyeithrol, amgen na rheol gyffredin cystrawen, ar lythyren mewn gair, neu ar air mewn ymadrodd, a hyn yn benaf a gynnwysir mewn tri o luniau : sef, Diffygiad, Chwanegiad, a Thrawsnewidiad.

1. *Diffygiad.*

Diffygiad sydd yn arwyddocau esgeulusiad, neu adawiad allan ; yr hyn a fydd trwy adael llythyren neu sill allan o air, neu trwy adael gair neu fwy. allan o ymadrodd.

Diffygiad llythyren neu sill mewn gair sydd dair ffordd, megys y canlyn :—

1. Gwreidd-doriad, yr hyn a fydd pan dorir llythyren neu sill ymaith o ddechreu gair ; megys, *ab Gwilym*, am *mab Gwilym* ; '*stafell* am *ystafell* ; *sef*, am *ys ef*.

2. Rhwng-doriad, yr hyn a fydd pan dorir llythyren neu sill o ganol gair ; megys, *d'wedyd* am *dywedyd* ; *dyled*, am *dilyed* ; *codi* am *cysodi*.

3. Brig-doriad, yr hyn a fydd pan dorir llythyren neu sill o ddiwedd gair ; megys, *arfer* am *arferu* ; *gwarchod* am *gwarchadw* ; *cyfer* am *cyferyd*.

Diffygiad gair mewn ymadrodd a ddeallir fel y canlyn :—

Efe a gymmerodd y deuddeg ato ;" *h. y.*, y deuddeg dysgybl. "Yr oedd saith gant o wyr etholedig yn chwithig;" *h. y.*, yn *llaw* chwithig.

Diffygiad hefyd mewn ymadrodd yw pan fyddo oyssylltiad yn cadw lle peth crybwylledig heb ei ail adrodd, eithr i'w ddeall ; megys, "Bywiol yw gair

Duw a nerthol;" *h. y.*, Bywiol yw gair Duw, a nerthol yw gair *Duw*.

2. Chwanegiad.

Chwanegiad sydd yn arwyddocau arddigonedd neu ormodedd, yr hyn a fydd trwy chwanegiad llythyren neu sill mewn gair, neu chwanegiad gair neu fwy mewn ymadrodd.

Chwanegiad llythyren neu sill mewn gair sydd dair ffordd.

1. Gwreidd-dyfiad, yr hyn sydd chwanegiad ar ddechreu gair; megys, *dethol*, sef *dyethol*, am *ethol*; *dylenwi*, am *lenwi*; *encilio* am *cilio*.

2. Rhwng-dyfiad, yr hyn a fydd chwanegiad yn nghanol gair; megys, *ddywedpwyd* am *ddywedwyd*; *cyrwydro*, am *crwydor*; *amgylchynu*, am *amgylchu*.

3. Brig-dyfiad, yr hyn yw chwanegiad llythyren neu sill ar ddiwedd gair; megys *dynheshau*, am *dynesu*; *arwyddocu*, am *arwyddaw*; *wylofain* am *wylo*.

Chwanegiad gair neu eiriau arddigonedd mewn ymadrodd, a ddeallir fel hyn—Gwelais ef â'm llygaid fy hun, am Gwelais ef—Mi glywais ei lais â'm clustiau fy hun, am Mi glywais ei lais—Dywedodd wrthyf â'i dafod ei hun, am Dywedodd wrthyf.

3. Trawsnewidiad.

Trawsnewidiad a fydd pan osodir y naill lythyren yn lle'r llall mewn gair, neu y naill air yn lle arall mewn ymadrodd.

Trawsnewidiad llythyren sy ddwy ffordd, sef cyfnewid-lythyr a thrawsosodiad.

Cyfnewid-lythyr a fydd pan osodir llythyren neu ddwy yn lle un arall; megys, *deffol*, am *dethol*; *sarthes*, am *sarffes*; *gwryryddon*, am *gwryryfon*.

Trawsosodiad a fydd pau drawsddodir y naill lythyren yn lle'r llall mewn gair, a'r llall yn ei lle hithau; megys, *llaswyr*, am *sallwyr*; *llwfr* am *llwrf*; *pylgain*,

am *plygain*—ond y mae dull mor wrthwynebol i gywreinrwydd i'w ysgöi bob amser.

Trawsnewidiad gair mewn ymadrodd a ganfyddir amryw ffyrdd, fel y canlyn:—

1. Pan osodir berf lliosog gydag enw cynnulledig unigol; megys, *Y bobl a aethant* ymaith.

2. Pan fyddo ansawdd rhan ynghenedl y cyfran; megys, *Gwr caled galon; Gwraig falch ei hysbryd;* a hyn a esgusoda tros wrywaidd a benywaidd ynghyd.

3. Pan fyddo y cyfan yn unig, a'r rhan yn lliosog, ac ansawdd y rhan yn rhif y cyfan; megys, *Gwr cryf ei freichiau; Gwraig ddoeth ei hymadroddion*—yr hyn a esgusoda dros unig a lliosog ynghyd.

4. Pan fyddo amrafaelion personau yn yr un ymadrodd; megys, “Myfi yw'r gŵr a welodd flinder:” yr hyn hefyd a esgusoda tros ŵydd ac absen ynghyd.

At y lluniau gramadegol crybwyllledig, gellir cyssylltu hefyd y tri canlynol—

1. Talfyriad; megys *gwan*, am. *gwahan*; *rhoi* am *rhoddi*; neu pan gyssylltir dau air yn un; megys, *f'enaid*, am *fy enaid*; *pam* am *pa ham*.

Pam nad ystyr, byr yw'r byd,
Goludfawr wrth galedfyd.

S. T.

2. Estyniad, yr hyn a fydd pan ffurfir deusill o un; megys, *tröell*, am *troell*; *Gröeg*, am *Groeg*.

Alpha yw fo *y'Ngröeg*,
A plaid im' yw Alpha deg.

L. G.

3. Trych-hollt, yr hyn a fydd pan dorir gair llios-sill yn rhanau, a rhoddi gair neu eiriau ereill yn ei ganol; megys y gair *Bartholomeus*, yn y bannau canlynol—

Barthol, ni raid neb wrthod,
Omeus, glaer rymus glod.

D. G.

Y mae amryw eiriau wedi eu harferu gan y beirdd fel yn dynedigion o ereill; rhai wedi ei talfyru, rhai

wedi eu chwanegu, ereill wedi eu cyfnewid, fel y dealler
wrth y rhai canlynol—

N'ad, am *na ad* :

N'ad un drws a nodwn draw,
Heb ar unwaith ei breniaw. *G. J. Ll.*

D'oes, am *nid oes* :

Deallwr, a dau wellwell,
Distaw a mul, *d'oes* dim well. *H. C. Ll.*

Pond am *pa ond* :

Tri modd, *pond* da'r ymweddyn',
Hudol a dis, a hoedl dyn. *T. A.*

Gwys, am *gwyddys*; *rhom*, am *rhynghom* :

Ni *wys* heddyw na suddir,
Och roi môr tawch *rhom* a'r tir. *T. A.*

Cad a *caed*, am *câfwyd* :

Pan *gad* etifedd Cadell,
Byth ni *chaed* gwr o waed well. *T. P.*

Tristydd am *tristyd* :

Crist a farn heb ddim *tristydd*,
Crist Iesu yn barnu byd. *L. G.*

Meithring, am *meithrin* :

Dieithr fydd er ei *meithring*,
I drum a gwrthallt y dring.
D. G. i'r Ysgyfarnog.

Rhoddasom, am *rhoddasont* :

Arian i Suddas er ansoddion,
Er ei Dduw Iesu a *roddasom*. *G. J. Ll.*

Llas, am *lladdwyd* :

Llas, Arthur llu a syrthiai,
Lluddiwyd nerth, lladdwyd ei nai. *N.*

Iddyn, am *iddynt* :

Pa ddydd y derfydd pob dyn ?
Y dydd a ro Duw *iddyn*. *W. Llyn.*

Baid, am *byddid* :

Pa'm mae rhaid, o *baid* yn ben,
Droi'r gwn i daro'r gawnen ! *G. O.*

Darffai, am darfyddai :

Gwae wlad oer gwilio derwen,
Y *darffai* i wynt dori' phen. *L. M.*

Gwneddwyf, am gwnaethum :

Prydu i'th wedd a *wneddwyf*,
Prid yw'r swydd, pryderus wyf. *D. G.*

Yn', am i mi :

Y milwr a'r gwallt melyn,
Y sydd gâr a swyddog *yn'*. *G. Glyn.*

Ymy, am i mi :

Gwnaeth weithian yman *ymy*,
Nag yu fron gan iâ fry. *Ll. G.*

Ytty, am i ti :

Gair ateb wyf gâr *ytty*,
Gwr da doeth agor dy dŷ. *D. G.*

Rhod, am rhyngod :

Dyro, mwy i'th bryderir,
Rhod a'r cadarn haiarn hir. *G. J. H.*

Iddyn, am iddynt :

Mynwch eich heddwch eich hun,
A mynwch heddwch *iddyn*. *D. M. T.*

Y mae amryw ereill, a ellid chwanegu, y rhai y mae yu debygol, a arferwyd yn hytrach er mwyn cyssondeb cynghanedd nag o burdeb iaith.

Gellir nodi o fysg ereill yr ymadroddion canlynol a'r cyffelyb, yn feius a chyfeiliornus, y rhai nad ynt i'w goddef mewn iaith rydd na barddoniaeth.

1. Annhrefniad, sef yw hyny, rhoddi ymlaenaf yr hyn a ddylai fod yn olaf; megys, Efe a fagwyd ac a anwyd (yn lle, a anwyd ac a fagwyd) yn Nghymru; claddwyd ef a bu farw (yn lle, bu farw a chladdwyd ef) yn Lloegr. Pan helaethodd yr ysgol, cynnyddwyd yr ysgoldŷ : yn lle, Pan gynnyddodd yr ysgol, helaethwyd yr ysgoldŷ.

2. Anmhriodoliad, yr hyn a fydd pan draws-arferir gair yn erbyn ei arwyddocâd priodol; megys, *Gwlaw direnwm*; *peth drud gynddeiriog*; *ffordd bell o'i hwyl*.

3. Gwrthddywediad, sef yw hyny, bod un mewn ymadrodd yn gwrthddywedyd ei hun; megys, *Y gwr, a'i wraig, a'i blant, oeddynt yn unig yn y ty. Torasant y dorth yn dri hanner.* Hefyd, pan gymmero un arno ddywedyd neu amlygu unrhyw beth, ac heb ddywedyd dim yn y diwedd; megys, *Efe a fu byw holl ddyddiau ei cinioes, yna bu farw.*

Y mae rhai ymadroddion fel yn ymddangos eu bod yn gwrthwynebu eu gilydd, ac heb fod; megys, *Cyttunasant i ymrafaelio. Cofiodd iddo ollwng y peth yn anghof.* Gwneuthur *canwyllbren pres.* Neu, mewn barddoniaeth:—

Dros bryd na âd drws heb bren,
Draws breinio'r drws â brwynen. *G. J. Ll.*

Llygaid a ddywaid i ddoeth,
Synwyr, lle ni chais annoeth. *G. O.*

PENNOD VI.

CYSTRAWIAD EGLURHAOL.—*Syntax Exemplified.*

BUDDIOL yw ymegnio i ddeall cyfansoddiad rheolaidd pob rhan ymadrodd a ganfyddir mewn darlenniad, yr hyn sydd er adeiladaeth ac addysg, nid yn unig mewn cystrawen, ond hefyd mewn geiryddiaeth.

Yma y canlyn rhai cynlluniau hawdd i'w deall o gyfansoddiad gramadegol, lle yr amlygir i ba ran ymadrodd y perthyn pob gair:—

GENESIS XLII.

ADN. 1.

Pan, rhagferf
welodd, berf
Jacob, enw cadarn
fod, berf
yd, enw cadarn
yn, arddodiad
yr, bannod

Aipht, enw cadarn
dywedodd, berf
Jacob, enw cadarn
wrth, arddodiad
ei, rhagenw
feibion, enw cadarn
pa ham, rhagferf
yr, rhagferf

edrychwch, berf
ar, arddodiad
eich, rhagenw
gilydd? rhagenw

ADN. 2.

dywedodd, berf
hefyd, cyssylltiad
wele, cyfryngiad
clywais, berf
fod, berf
gd, enw cadarn
yn, arddodiad
yr, bannod
Aipht, enw cadarn
ewch, berf
i, arddodiad
waered, rhagferf
yno, rhagferf
a, cyssylltiad
phrynwch, berf
i, arddodiad
ni, rhagenw
oddi, arddodiad

yno, rhagferf
fel, cyssylltiad
y, rhagferf
b'om, berf
fyw,* berf
ac, cysylltiad
na, rhagferf
byddom, berf
feirw, berf

ADN. 3.

A, cysylltiad
deg, enw gwan
brodyr, enw cadarn
Joseph, enw cadarn
a, rhagferf
aethant, berf
i, arddodiad
waered, rhagferf
i, arddodiad
brynu, berf
gd, enw cadarn
i'r, arddodiad bannodol
Aipht, enw cadarn.

Cynlluniau chwanegol er addysg i wahaniaethu rhannau yr ymadrodd.

Dod fesur mawr o'th ras yn rhwydd,

O Arglwydd Dduw goruchaf;

Dyddanwch ini felly bydd

Yn y brawd-ddydd diweddaf.

Edm. Prys.

Dod—berf wneuthuredig, modd gorchymynol, amser presennol, ail berson unigol; yr un arwyddocâd a *dyro* o'r ferf anreolaidd *rhoddi*.

Fesur—enw cadarn (am ei fod yn air a ddengys synwyr wrtho ei hun), cenedl ganolryw, eithr a gymhwysir yn wrywaidd, rhif unigol, a'r gydsain *m* yn cyfnewid i *f*.

* Nid yw byw a marw yn cael eu harfer mewn un lle yn ferfaen, ond yn y modd annherfynol yn unig, ac a ddeuant yn enwau gweiniaid; megys *peth byw*, *peth marw*.

Mawr—enw gwan, yn dangos ansawdd yr enw cadarn *mesur*, â pha un y mae yn gyttunol mewn rhif a chenedl.

O'th—rhagenw arddodol, ail berson unigol, wedi cysylltu yr arddodiad o, a'r rhagenw meddiannol *eith*, ynghyd â sillgoll, yn un gair cyfansawdd.

Ras—enw cadarn, cenedl ganolryw, megys o'r blaen.

Yn—arddodiad unigol, eithr a gysylltir weithiau gyda rhagenw personol; megys *ynof*, *ynot*, *ynddo*.

Rhwydd—enw gwan, ond yma rhagferf ansoddiadol i'r arddodiad *yn*, ac yn ateb i'r holiad, *Pa fodd*.

O—cyfryngiad, am ei fod yn air rhwng yr ymadroddion eraill, a ddengys gyffroad a dheurwydd meddwl.

Arglwydd—enw cadarn, yn golygu y bod personol, achos galwedigol, rhif unigol, a flaenorir gan y cyfryngiad o.

Dduw—enw cadarn; megys *Arglwydd*.

Goruchaf—enw gwan, yn dangos ansawdd a chyflwr yr enwau cedyrn blaenorol, yn y radd uchaf, neu yn hytrach, uch yr uwchaf.

Dyddanwch—enw cadarn, heb rif lliosog iddo, cenedl anwybod, eithr a gymhwysir yn wrywaidd.

I—arddodiad, am ei fod yn llywodraethu y rhagenw *ni*, gan ddangos i bwy y mae yr enw cadarn, *dyddanwch*, yn berthynol.

Ni—rhagenw cadarn, rhif lliosog, yn ddilynol i'r arddodiad *i*.

Felly—rhagferf o gymhariaeth. Rhagferfau ydynt oreiriau a ddangosant ddull ac amgylchiadau eraill berf, &c.

Bydd—berf ganolig, anreolaidd, o'r ferf gadarn *bod*, modd mynegol, amser dyfodol, yn gyttunol â'r enwedigydd *gras*.

Yn—arddodiad fel o'r blaen.

Y—bannod, yr hwn a derfyna enwau a rhagenwau yn neillduol oddiwrth rai annherfynol.

Brawd-ddydd—enw cadarn, cyfansawdd o ddau air gwreiddiol ynghyd; *sef, dydd a brawd*, y blaenaf yn

meddiant y dilynol, eithr mewn ffurf gysylltiedig, megys yma, rhoddir y meddiannydd yn flaenaf.

Diweddaf—enw gwan, gradd uchaf, perthynol a dilynol i'r enw cadarn, *brawd-dlydd*.

EGLURIADAU PELLACH AM RANAU YR
YMADEODDION.

“Yn y dechreuad y crëodd Duw y nefoedd a'r ddaear.”

Yn, sydd arddodiad godidog. *y*, sydd fannod. *dechreuad*, sydd enw cadarn, rhif unig. *y*, sydd ragferf o sicrhad. *creodd*, sydd ferf weithredol reolaidd, modd mynegol, amser gorphenol, trydydd person unig. *Duw*, sydd enw cadarn, rhif unig. *y*, sydd fannod. *nefoedd*, sydd enw cadarn, rhif lliosog. *a'r*, sydd gysylltiad bannodol o *a* ac *yr*. *ddaear*, sydd enw cadarn, rhif unig, rhyw fenywaidd, a'r gydsain *d* yn newid i *dd*.

“A'r ddaear oedd afluniaidd a gwag, a thywyllwch oedd ar wyneb y dyfnder, ac Ysbryd Duw yn ymsymud ar wyneb y dyfroedd.”

A'r, sy gysylltiad bannodol. *ddaear*, sydd enw cadarn, rhif unig. *oedd*, sydd ferf, modd mynegol, amser anorphenol, trydydd person unig, yn gyttunol â'r enwedigydd *daear*. *afluniaidd*, sydd enw gwan cyfansawdd o *af* a *lluniaidd*. *a*, sydd gysylltiad cydiadol. *gwag*, sydd enw gwan o gymhariad rheolaidd. *a*, sy gysylltiad. *thywyllwch*, sydd enw cadarn, rhif unig. *oedd*, sy ferf. *ar*, sydd arddodiad. *wyneb*, sydd enw cadarn, rhif unig. *y*, sydd fannod. *dyfnder*, sydd enw cadarn, rhif unig. *ac*, sydd gysylltiad. *Ysbryd Duw*, sy ddau enw cadarn, y cyntaf yn meddiant y dilynol. (*oedd*, sydd i'w ddeall) *yn* sydd arddodiad. *ymsymud*, sy ferf weithredol. *ar*, sydd arddodiad. *wyneb*, sydd enw cadarn. *y*, sydd fannod. *dyfroedd*, sydd enw cadarn, rhif lliosog.

"A Duw a ddywedodd, Bydded goleuni, a goleuni a fu."

A, sydd gyssylltiad. *Duw*, sydd enw cadarn, achos enwedig. *a*, sy ragferf o sierhad. *ddywedodd*, sy ferf weithredol, modd mynegol, amser gorphenol, trydydd person unig, ac yn gyttunol â'i hachos enwedigol *Duw*. *Bydded*, sy ferf, modd gorchymynol. *goleuni*, sydd enw cadarn. *a*, sy gyssylltiad. *goleuni*, sydd enw cadarn. *a*, sy ragferf. *fu*, sy ferf, modd mynegol, amser gorphenol, trydydd person unig.

"Gwyn ei fyd y gwr ni rodia yn nghynghor yr annuwiolion, ac ni saif yn ffordd pechaduriaid, ac nid eistedd yn eisteddfa y gwatwarwyr."

Gwyn, sydd enw gwan, perthynol i'r enw cadarn *byd*. *ei*, sy ragenw meddiannol. *fyd*, sydd enw cadarn. *y*, sy fannod. *gwr*, sydd enw cadarn, achos enwedigol, rhif unig. (*Y ferf yw sy ddealliedig.**) *ni*, sy ragferf. *rodia*, sy ferf, modd mynegol, amser presennol, trydydd person unig. *yn nghynghor*, sydd enw cadarn, rhif unig, cydiadol â'r arddodiad *yn*. *yr*, sy fannod. *annuwiolion*, sydd enw cadarn, rhif lluosog, cyfeiriol at *gwyr* annuwiol. *ac*, sy gyssylltiad. *ni*, sy ragferf. *saif*, sy ferf, modd mynegol, amser presennol, trydydd person unig. *yn*, sydd arddodiad. *ffordd*, sydd enw cadarn, rhif unig. *pechaduriaid*, sydd enw cadarn, rhif lluosog. *ac*, sy gyssylltiad. *nid*, sy ragferf. *eistedd*, sy ferf amser presennol, trydydd person unig. *yn*, sy arddodiad. *eisteddfa*, sydd enw cadarn, rhif unig. *gwatwarwyr*, sydd enw cadarn, rhif lluosog.

"Y nefoedd sydd yn dadgan gogoniant Duw; a'r ffurfafen sydd yn mynegi gwaith ei ddwyllaw ef."

Y, bannod. *nefoedd*, enw cadarn, rhif lluosog, gosail y ferf *dadgan*. *sydd*, berf ganolig, modd mynegol, am-

*"*Gwyn ei fyd y gwr*," sy ddull ymadrodd am "*Gwynfydedig yw y gwr*," &c.

ser presennol. *yn*, arddodiad. *dadgan*, berf weithredol, modd mynegol, amser presennol. *gogoniant*, enw cadarn, a gwrthddrych y ferf *dadgan*. *Duw*, enw cadarn, a meddiannydd y *gogoniant*. *a'r*, cyssylltiad bannodol o *a* ac *yr*. *ffurfafen*, enw cadarn, rhif unig, gosail neu oruchwylydd y ferf *mynegi*. *sydl*, berf, fel o'r blaen. *yn*, sy arddodiad. *mynegi*, berf weithredol, fel *dadgan*. *gwaith*, enw cadarn, rhif unig. *ei*, rhagenw meddiannol. *ddwylaw*, enw cadarn cyfansawdd, rhif lliosog. *ef*, rhagenw personol.

CHWANEGIADAU.

PENNOD I.

AM WAHANNODIAD.—*Of Punctuation.*

GWAHANNODIAD sydd yn cyflawni y gwasanaeth dyblyg o reoli gosodiad y llais mewn darlleniad, ac o amlygu cyfansoddiad ac ystyr yr ymadroddion yn ddeallus.

Megys y gwahanir y sain trwy amrywiaeth llythyrenau, felly y gorphwysfau rhwng cyssylltiadau ymadroddion a wahanir trwy wahannodau; gan hyny, wrth ffurfio geiriau i ymadroddion, dylid bod yn ofalus i drefnu ei briodol wahannod i bob aelod mewn corff ymadrodd.

Y gwahannodau a arferir i ddangos yr ysbaid cymhwys o amser sydd wasanaethgar i attal y llais mewn darlleniad; y maent mor anhebgorol angenrheidiol i'w deall, fel hebddynt y byddai pob cyfansoddiad yn gymysgfa o ddryswch, ac yn ddarostyngedig i amryw gam-ddeongliadau.

Y gorphwysnodau a enwir ac a nodir fel y canlyn:—

I. RHAGNOD (,) yr hwn yw y lleiaf o'r attalnodau, a arferir mewn amryw gyfnewidiol sefyllfa; sef,

1. Ar ol pob gair neillduol am rifedi; megys *un, deg, pymtheg, ugain,* &c.*

* Yn ol barn rhai, byddai ein cyfrif o ddeg i ugain yn addasach a chrynoach fel hyn un ar ddeg, dau ar ddeg, tri ar ddeg, pedwar ar ddeg, pump ar ddeg, chwech ar ddeg, saith ar ddeg, wyth ar ddeg, naw ar ddeg, ugain: ac felly ar ol pob deg yn olynol. Onid yw, *naw deg a chwech yn grynoach nag un-ar-bymtheg-a-phedwar-ugain.*

2. Ar ol amrywiaeth ansawdd perthynol i'r un enw, oddieithr yr olaf; megys, Gwr cywir, pwylllog, a deallus, &c.

3. Ar ol pob enw wrtho ei hun; megys, "Na chofia, Arglwydd, ein hanwiredd."

4. Ar ol enwau gwahanredol yn perthyn i'r un gwrthddrych; megys, "Ffrwyth yr Ysbryd yw cariad, llawenydd, tangnefedd, hir-ymaros, cymwynasgarweh," &c.

5. Ar ol pob aelod lleiaf o gorff ymadrodd, yr hyn sydd ran o un mwy perffaith; megys, Dëau, Dwyrain, Gogledd, a Gorllewin, ydynt bedwar ban byd.

6. O flaen ymadrodd a grybwyllir mewn ymadrodd arall; megys, "Dywedais, Cyffesaf yn fy erbyn fy hun."

7. O flaen y cyssylltiad *ac*, pan gyplysir rhan o'r ymadrodd; megys, "Siomedig yw ffafir, ac ofer yw tegweh:" ond nid pan gyplysir geiriau yn unig; megys, "Aberth ac offrrwm nis mynaist."

8. O flaen rhagenwau perthynol; megys, "Ein Tad, yr hwn wyt yn y nefoedd." Rhagnod, os bydd yr ymadrodd yn faith, a oddef ychydig o godiad yn y llais, a gorphwysiad tra y rhifir *un*.

II. GWAHANNOD (;) neu hanner dryll ymadrodd, a arferir i wahanu ymadrodd cyfansawdd yn ddau neu fwy o ranau, yr hyn a fydd yn fynych o flaen rhyw gyssylltiad; megys, "Edifarhewch; *canys*, nesaodd teyrnas nefoedd."

Gosodir yr attalnod hwn weithiau i wahanu ansawdd gwrthwynebol; megys, "Pob pren da sydd yn dwyn ffrwythau da; ond pren drwg sydd yn dwyn ffrwythau drwg."

Gellir canfod y gwahaniaeth rhwng rhagnod a gwahannod yn yr ymadrodd canlynol; "Canys pob un sydd yn gofyn, sydd yn derbyn; a'r neb sydd yn ceisio, sydd yn cael; ac i'r hwn sydd yn curo, yr agorir."

Cedwir y llais yn ddiysgog wrth yr attalnod hwn, a gorphwysir tra y rhifir *dau*.

III. DRYLLNOD (:) a arferir bob amser pan fyddo y rhan flaenorol o'r ymadrodd mewn perffaith gyfansodd-iad; eto, y mae yr attalnod hwn yn gadael meddwl y darllenrydd mewn dysgwyliad am ryw chwanegiad ymddibynol, neu berthynol i'r hyn a aeth heibio; megys, "Balchder sydd yn myned o flaen dinystr: ac uchder ysbryd o flaen cwmp." "Wele, telir i'r cyfiawn ar y ddaear: pa faint mwy i'r drygionus a'r pechadur."

Arferir dryllnod yn fynych o flaen rhyw gyssylltiad gwahaniaethol; megys, "Y dyn llawn a sathra ar y dil mêl: ond i'r newynog pob peth chwerw sydd felus." Gellir gostwng ychydig ar y llais wrth yr attalnod hwn, a gorphwys tra y rhifir *tri*.

IV. DIWEDDNOD (.) a arferir i nodi cyflawn a pherffaith derfyn ymadrodd, ac i ddangos na raid i'r hyn a aeth heibio wrth ddim cynnorthwy i amlygu ei ystyr gan ddim canlynol; megys, "Y neb sydd yn tybied ei fod yn sefyll, edryched na syrthio."

Gostyngir y llais wrth yr attalnod hwn cyn ised ag y deallo y gwrandawydd fod yr ymadrodd blaenorol wedi ei gwbl orphen, a gellir attal y llais tra y rhifir *pedwar*.

Dylid gosod diweddnod ar ol pob gair toredig; megys *hol. am holiad; at. am ateb; h. y. am hyny yw, &c.* Hefyd *O. B. am oed y byd; O. C. am oed Crist; D. S. am dalier sylw, &c.*

Y mae dau eraill heblaw y gwahannodau a enwyd, ac a arwyddant ragoriaeth llafarsain cyfatebol i'r synwyr; sef,

I. HOLNOD (?), neu nod o holedigaeth, yr hwn a arferir bob amser yn niwedd ymadrodd ar ol rhyw ofyniad; megys, "Beth a ddarfu i ti, O for, pan giliaist? tithau Iorddonen, paham y troaist yn ol?"

Ffurfir holiad weithiau er mwyn dangos rhyw gymhariaeth; megys, "A weli di wr doeth yn ei olwg ei hun? gwell yw'r gobaith am y ffol nag am hwnw."

Dylid attal y llais wrth y nod hwn fynychaf cyhyd a diweddnod; ac arwyddocâu, trwy godiad a bywiog-

rwydd y sain, mai holiad a fydd y geiriau: dylai y pwyslais hefyd fod ar y gair hwnw, i ba un y perthyn yr ateb.

II. RHYFEDDNOD (!) yr hwn a arferir pan fyddo yr ymadrodd blaenorol yn cynnwys rhyw neillduolrwydd i'w ryfeddu, neu syndod aruthrol; megys, "Ofnadwy a rhyfedd y'm gwnaed!" Neu, pan grybwyllir am ryw- beth uwchlaw cymhariaeth; megys, "Mor gryfion yw geiriau uniondeb!" Bydd hyn weithiau tu mewn i barabliad arall; megys, "Y mae cenhedlaeth, O mor uchel yw ei golwg! a'i hamrantau a ddyrchafwyd."

Gorphwysir wrth y nod hwn ynghylch cyhyd a diw- eddnod; a dylai llais y darlennydd fod mewn cywair cyfatebol i anian yr ymadrodd.

Y nodau ereill a arferir mewn ysgrifenyddiaeth yw y rhai canlynol:—

1. *Sillgoll* (') a arferir pan dorir llythyren neu sill allan o air; megys, *gwas'naethu* am *gwasanaethu*: hefyd, i wasgu dau air yn un; megys, y *rhain*, am y *rhai hyn*.

2. *Acen ddyrchafedig* (˘) a arferir uwch ben llafariad, i nodi llythyren bwysleisiol y gair; megys *rhàn*: ac hefyd, weithiau, i wahaniaethu rhwng sill drom ac un ysgafn; megys *hyn*, nid *hyn*.

3. *Acen amgylchedig*, (Λ) a arferir uwch ben llafariad, i arwyddo y perthyn iddi sain hirllaes; megys *llesâd*: ac i wahaniaethu rhwng sill ysgafn ac un drom; megys *glân* nid *glàn*.

4. *Didolnod* (") a arferir i wneuthur llafariad unsain yn wahanol, yr hyn a ffurfia sill chwanegol yn y gair; megys *ie*, *tëyrn*, &c.

5. *Ymsangau* () [] a arferir i rwymo rhyw ran, neu ymadrodd cyfan, ynghanol ymadrodd dechreuol ac an- orphenol arall, er mwyn eglurhau neu helaethu y syn- wyr, yr hyn a ellir adael allan os dewisir, heb niweidio yr ystyr a'r cyfansoddiad; megys, "A rhai o'r Sadu- ceaidd (y rhai sydd yn gwadu nad oes adgyfodiad) a ddaethant ato ef." Dylid gwahannodi yr hyn a

gyfyngir rhwng ymsangau fel ymadroddion ereill, a'i ddarllen gyda llais gwastad, ychydig is na chywair yr ymadroddion eraill, ac attal y llais yn ei ddechreu a'i ddiwedd cyhyd a rhagnod. Bydd ymsangau yn fynych mewn barddoniaeth, fel,

Deffro fy nabl (parabl pêr)
I ganu emyn Gwiwner.

Gro. Owain.

6. *Prawfnod* (") neurhagwahandro, a osodiriarwyddo nad yw'r ymadrodd hwnw o gyfansoddiad yr awdwr ei hun, ond iddo ei gymhwyso at ei destyn yn gynllun neu dystiolaeth o waith arall, ac a derfynir gyda'r cyfryw nod; megys,

"Goreu meddyg meddyg enaid."

7. *Gwahanran* (¶) a arferir fynychaf yn y Bibl, i nodi dechreuad ymadrodd, ar achos neu destyn newydd.

8. *Cyssylltnod* (-) a arferir i gyplysu dau air gwahanol yn gyfansawdd, megys, *gorsedd-faingc, priodas-gerdd*, &c., y rhai a seinir yn unllais, ac nid ar wahan: arferir cyssylltnod hefyd yn niwedd llinell, rhwng gwahansill gair a fyddo i'w orphen yn y llinell ddilynol.

9. *Diffyg-lin* (—) a ddengys fod yr awdur yn gadael allan ryw ran o'i brawf-nod, neu ei gyfansoddiad, drwy arwydd, gan gymmeryd yr hyn a fyddo weddusaf i'r pwngc; fel pe dywedid, *Y wynebpryd sydd am-lywg; ond y galon—pwyl ai hedwyn?* Hefyd, arferir hyn pan adewir rhyw lythyrenau allan o air; megys *y b—n, am y brenin*.

Arferir diffyg-lin weithiau wrth ddiwedd ymadrodd, i ddangos fod mwy i'w ddywedyd ar y cyfryw achos, ond bod yr awdur mewn brys am fyned rhagddo at beth arall.

10. *Nodau cyfeiriol*; sef, Dosbarthnod §, y Seren*, y Bidag †, y Ber ‡, y Rheol ddwyblyg §, Llythyr-

* Mewn rhai llyfrau, ni arferir ond un nod yn nechreu a diwedd y cyfryw ymadroddion; ac mewn ereill, arferir dau.

enau mân, ac weithiau Rhifnodau, a osodir i gyfarwyddo y darllenydd at ryw nod ar ymyl neu waelod y ddalen, er prawf neu ddeongliad o'r hyn a ddarllenir. Arferir dosbarthnod hefyd weithiau i ranu pennod neu draethawd yn ddosbarthiadau llai.

11. *Mynegfys* (☞) a arferir i nodi mewn traethawd fod yr ymadrodd cyferbyniol yn haeddu sylw ac ystyr-iaeth fanylaf y darllenydd.

12. *Cyplysnod* (—) a arferir i gydio geiriau neu linellau ynghyd, a fyddo yn cynnwys rhyw achos perthynol i'w gilydd, ac arferir ef fynychaf mewn barddon-iaeth ; megys,

Iawn i ninnau	}	roi anrhydedd.
Er ein rhadau		

Dadgan gwyrthiau	}	ei drugaredd.
Duw wr goreu		

13. *Gallnod* (Δ) a arferir pan adawo yr ysgrifenydd lythyren, sill, neu air, allan o ymadrodd mewn anghof neu gamgymmeriad ; a'r nod hwn a roddir dan y rhwnglinelliad, lle y dylai yr hyn sydd allan fod ; megys,

ail
Nid gwaeth gwir er ei adrodd.

14. *Sernodau* (***) pan fyddo amryw o nonynt fel hyn ynghyd, a ddynodant fod rhywbeth diffygiol yn yr ymadrodd blaenorol, neu rhy anfoesol gan yr awdur ei gybwyll.

Gan nad yw rheolau gwahannodiad yn ddisigl sefydledig, eithr yn ymddibynu yn fawr ar ewyllys a dewisiad yr ysgrifenydd, mae yn amlwg, yn nesaf i gydderdd a chyfansoddiad trefniadol y geiriau, nad oes dim a ddengys eglurdeb yr ymadrodd yn well na gwahannodi yn gywir ; heb yr hyn, gall gwaith cyfansoddydd da fod yn dywyll, ac un gwael yn llwyr annealladwy.

gyfyngir rhwng ymsangau fel
ddarllen gyda llais gwastad
ymadroddion eraill, ac att
ddiwedd cyhyd a rhagno
mewn barddoniaeth, fel

Of Capital Letters.

ymadroddion a arferir yn
hynny ar yr achosion can-

Deffro fy
I ganu

6. *Prawfnod* ("")
nad yw'r ymadrodd
hun, ond iddo ei
dystiolaeth o w
nod; megys,

ffr, llythyr, pennod, dosbarth,
nechreuad pob ymadrodd newydd

linell mewn barddoniaeth.
enwau priodol o bob math; sef
celfyddydau, trigfanau a phob
Hefyd, enwau gweiniaid yn tarddu
megys, Rhufeinaidd, Italaidd, Cymreig,

7. *Gwaſt*
dechreuad pob un o enwau ein Creawdwr;

8. *Cys*
hanol y
gerdd,
arferir
hansil

dechreuad pob dystiolaeth a roddir mewn ym-
nechreuad pob dystiolaeth, neu yn nechreu dywediad
adur o waid awdur arall, neu yn nechreu dywediad
adur o waid awdur arall, neu yn nechreu dywediad
adur o waid awdur arall, neu yn nechreu dywediad

9.
gada
iad,
usa
lwo
hy
b-

ymadrodd; ac hefyd dylai y cyfryngiad O fod bob
ymadrodd; ac hefyd dylai y cyfryngiad O fod bob
ymadrodd; ac hefyd dylai y cyfryngiad O fod bob
ymadrodd; ac hefyd dylai y cyfryngiad O fod bob

10.
i
'

Gosodir prif-lythyrenau hefyd yn nechreuad llyfrau,
enwau awdwr, a phethau eraill, mewn ffordd o addurn.
Deallir am y llythyrenau Italaidd mewn pennodau
yn y Bibl eu bod o chwaneigiad y cyfieithwyr, i
adeongli yr ieithoedd gwreiddiol yn eglurach i'n hiaith
ni.

PENNOD III.

DREFNIAD GEIRIAU MEWN YMADRODDION.

MAU mewn ymadroddion a ddylid eu trefnu mor
 wedd i'r achos, eglur i'r synwyr, diddyryswech i'r
 ll, fel y byddont megys peroriaeth i'r glust, a goleu-
 aer i'r rhesymau; o herwydd prydfërthwech ac addurn
 ymadrodd a gynnwysir yn benaf mewn addasrwydd
 iaith, a geiriau dealladwy, ynghyd â godidog ddychymyg
 yn gymhwys i'r testyn.

Dylid gochel yn ofalus rhag mynychu yr un geiriau
 mewn ymadrodd, i hysbysu yr un peth; oddieithr

1. Pan fyddo y rheswm yn dywyll neu anorphenol
 heb hyny; megys, "Yr hyn a aned o'r *cnaod* sydd
gnawd: a'r hyn a aned o'r *Ysbryd* sydd *Ysbryd*."

2. Pan arferir hyny fel yn ddeffroad i'r ystyriaeth;
 megys, "Gwyrasant oll, aethant i gyd yn anfuddiol; *nid*
oes un yn gwneuthur daioni, *nac oes un*."

Wrth sylwi ar drefniad geiriau mewn ymadroddion,
 canfyddir dau fath neu ddull ar gyfarsoddi; sef, dull
 cyd-ddilynol, a dull trawsosodol.

1. *Dull cyd-ddilynol.*

Dull cyd-ddilynol yw trefniad rheolaidd geiriau mewn
 ymadrodd, ddolen yn nolen â'u gilydd, yn ol eu perth-
 ynol anian, a hyny yn y modd mwyaf eglur, esmwyth,
 a hylithr; yn ddibetrusder i'r deall; megys, "Ni ddyg-
 asom ni ddim i'r byd, ac eglur yw na allwn ddwyn dim
 allan chwaith." "Os dywedwn nad oes ynom bechod,
 yr ydym yn ein twyllo ein hunain, a'r gwirionedd *nid*
yw ynom."

Gwelir yn yr adnodau hyn, fod y geiriau yn dilyn
 eu gilydd mor esmwyth a hyawdl, fel nas gellir byth eu
 trefnu mewn dull mwy cyd-ddilynol. Neu, mewn
 barddoniaeth; megys,

Byw'n gymahwys heb hen gamau
 A bair i hil gwr barhau;
 Anllywodraeth a lledrad
 A lygra hil gwr a'i had.

W. Llyn.

Diffwrwyth fân flodeu'r dyffryn
 A dawl wag orfoledd dyn:
 Hafal blodeuyn hefyd
 I'n hoen fer yn hyn o fyd;
 Diwedd sydd i flodeuyn,
 Ac unwedd yw diwedd dyn. *Gro. Owain.*

2. *Dull trawsosodol.*

Dull trawsosodol yw cyflead y geiriau allan o'u trefn ddilynol, a'u trawsosod mewn lle arall i'r ymadrodd, yr hyn weithiau a ddengys y cyfansoddiad yn fwy cadarn, neu y sain yn fwy peraidd; megys,

Am drosedd Dyn, ac aeron teg y pren
 Yn waharddedig, idd y byd ei flas
 A ddygai angy, a phob eohrys wae,
 Gan golli Eden, nes adferer ni
 Gan un mwy Dyn, a meddu y fro gain,
 O cana Awen nefawl,——

Y dull cyd-ddilynol yw hyn,

O cana Awen nefawl am drosedd Dyn, &c.

Wrth gyfleu geiriau mewn ymadroddion, dylid cymeryd gofal neillduol rhag i'r trawsosodiad fod yn un achos o dywyllwch na phetrusder yn y synwyr; megys, Paul yn pregethu yn Athen y gwir Dduw. Y dull cyd-ddilynol a mwyaf dealladwy yw, Paul yn pregethu y gwir Dduw yn Athen.

PENNOD IV.

CYFARWYDDYD I DDARLLEN GYDAG ADDASEWYDD
 A GWEDDUSDER.

Y PETHAU penaf i sylwi arnynt tuag at ddarllen yn deallus yw, gorphwysiad, aceniad, pwyslais, a disgyn-sain.

1. *Gorphwysladau*.—Of Pauses.

Dylai tŷn neu sain y darllenydd fod yr un wrth ddarllen ag wrth ymddiddan; a dylai hefyd, nid yn unig seinio pob gair yn groew a llafargar, ond hefyd ar yr un aeliad fwrw llygad yn mlaen ar y geiriau dilynol i graffu ar, ac i sierhau y gorphwysnod, er mwyn lluddias petrusder neu attaliad anghydweddus.

Trwy fod yn ofalus i gadw ei briodol amser wrth bob gorphwysnod, heblaw y bydd y synwyr yn fwy deallus i'r gwrandawydd, bydd yn hawdd hefyd i'r darllenydd ennill amser i anadlu, a pharhau i ddarllen yn ddi-gaethiwed.

Os na orphwysir, yn ol yr amser cyfatebol, lle byddo yr attalnodaau yn cyfarwyddo, neu orphwyso yn an-neallus lle na byddont, diammheu y bydd y rheswm yn dywyll, a'r gwrandawriad yn ddiëffaith.

2. *Aceniad*.—Of Accent.

Aceniad, megys y dywedwyd, yw gosodiad y llais yn fwy pwysig a grymus ar ryw sill nag arall yn yr un gair, yr hyn a ddisgyn fynychaf ar y sill diweddaſ ond un i bob gair Cymraeg, ac o hyny yn ol bob yn eilsill i bob gair lliaws-sill; megys *anghyfiawnder*: eithr *h* a bair i rai geiriau golli eu cyfiawn acen, a'i gosod ar y sill ddiweddaſ oll, ac yn ol bob yn eilsill; megys *cyfiawnhad*, yr hyn sydd yn iawn *cyfiawndad*.

Buddiol yw i'r anhyddysg wrandaw yn ddyfal ar ddarllenwyr cywir a deallus, er mwyn dysgu eu trefn, codiad a disgyniad eu llais mewn acenion; ac ymogelyd rhag un math o ddyeithr dŷn duchanllyd, hirllaes, a bongler-aidd, o'i hunan-wneuthuriad, yr hyn a wna fwy o boen nag o adeiladaeth i'r gwrandawyr.

3. *Pwyslais*.—Of Emphasis.

Megys mai grym y sain a roddir ar ryw sill enwed-igol mewn gair a elwir *acen*, felly grym y sain a

roddir ar ryw air enwedigol mewn ymadrodd a elwir, *pwyslais*.

Gosod y pwyslais ar ryw air yw ei barablu gyda sain mwy grymus a phwysig na gair arall yn yr un ymadrodd, yr hyn a ddengys degweh, bywiogrwydd, ac ystyr yr ymadrodd yn fwy amlwg.

Y rheol oreu tuag at ddeall pa un yw y pwysig air mewn ymadrodd, yw ystyried yn fanwl beth yw prif fwriad ac amcan penaf yr awdur yn ei draethawd; a'r gair hwnw a ddengys brif amcan yr areithydd yw y pwysig air, o herwydd er mwyn y cyfryw air y defnyddiwyd yr holl ymadrodd; megys y gofynodd ein Hiachawdwr i'r Iuddewon, "Pwy o honoch a'm hargyhoedda i o bechod?" Yma gwelir yn amlwg mai y rhagenw i yw y pwysig air yn y gofyniad.

Dichon fod amryw eiriau pwysleisiol weithiau yn yr un parabliad; megys, "Dyro addysg i'r *doeth*, ac efe fydd *doethach*: dysg y *cyfiawn*, ac efe a *chwanega* ei *ddysgeidiaeth*." Yma, *doeth*, *doethach*, *cyfiawn*, *chwanega*, *dysgeidiaeth*, ydynt oll bwysig eiriau.

Pan ofynir holiad, y pwyslais fynychaf a osodir ar y gair holedig; megys *Pwy* a wnaeth y byd? O *ba* beth y gwnaed dyn? Eto ni bydd hyn bob amser felly; megys pan ofynir. Pwy oedd y dyn *cyntaf*? Pwy oedd y dyn *goreu*? Yma *cyntaf* a *goreu* yw y pwysig eiriau. Hefyd, pan fyddo dau air yn gyferbyniol i'w gilydd yn yr un holiad, ac os y cyntaf a fydd air pwysig, bydd y llall felly hefyd; megys, "Ai *tydi* yw yr hwn sydd yn dyfod, ai *un arall* yr ydym yn ei ddysgwyl."

Gwelwn yn y geiriau canlynol o eiddo ein Hiachawdwr, yn mha wahanol oleu y gellir gosod y meddwl yn ol y caffo y geiriau eu llefaru; "Judas, ai â chusan yr wyt ti yn bradychu Mab y dyn?" "*Ai â chusan*," sydd yn rhoi pwys a gwarth ar y camddefnyddiad o arwydd tangnefedd a chyfeillgarweh, i'r dyben o ddinystro a cholledigaeth. "Ai â chusan yr wyt ti," sydd yn ei osod ar gydberthynas Judas a'i Feistr. "Ai â chusan yr wyt ti yn *bradychu*," sydd yn ei roddi ar y weithred o frad-

wriaeth. “Ai â chusan yr wyt ti yn bradychu *Mab y dyn*,” sydd yn ei adael ar nodwedd personol ac enwog- rwydd ein Hiachawdwr.

Y mae rhai ymadroddion mor lawn a chynnwys- fawr, ag y bydd pob gair yn dra phwysig; megys, “Pa ham y byddwch feirw!” Ond nid buddiol yw seinio pob geiriau cyffredin gyda phwyslais, rhag, trwy ei ry fynych arfer, ymgynnefino âg ef yn ddieffaith.

4. *Disgynsain*.—Cadence.

Y mae disgynsain mewn ystyr yn wrthwynebol i bwyslais; o herwydd, fel y mae y pwyslais yn dyrch- afu y sain, felly y mae disgynsain yn ei iselu.

Y mae mewn darlennyddiaeth, yn gystal ag mewn cerddoriaeth, gywair perthynol a elwir allwedd-nod, a hyny ar ba un y gosodir y llais yn nechreu y darllen- iad; yna y pwyslais a ddyrchafa y sain goruwch y cywair dechreuol, a disgynsain i ostwng y llais i lawr i'r un cywair yn ol, ac mewn diwedd-nod yn is na'r cywair dechreuol; felly yn nhrawsfynediad esmwyth y sain o'r naill i'r llall o'r rhai hyn y mae'r gelfyddyd o ddarllen yn ddyladwy, mewn mesur mawr, yn gyn- nwysedig.

Dylid darllen neu areithio gyda thôn ac acen gyf- atebol i anian y testun, a llywodraethu y sain fel yr eglurir y synwyr drwy acenion priodol iddo.

Nid yw hanesion neu draethodau cyffredin yn gofyn amrywiol ddull o donyddiaeth; ond mewn ystyriaeth- au tra phwysig, er mwyn anlygu gwahanol gynhyrf- iadau a chyffroadau y meddwl, arferir amryw wahanol acenion, a phob cyffrôad a eglurir gyda thôn briodol iddo ei hun.

Serch, a eglurir gyda sain esmwyth, araf, a hynaws. *Digllonedd*, gyda sain cryf, llym, ac angerddol. *Lla- wenydd*, gyda sain bywiog, hyawdl, a melusber. *Trist- wch*, gyda sain isel, athrist, a galarus. *Ofn*, gyda sain arswydol, llesg, a chrynedig. *Dewrder*, gyda sain

hyderus, diarswyd, a dyrchafedig: ac felly pob cyffrôd arall yn gyfatebol i'w anian.

Gellir cymmeryd rhan o alarnad ardderchog Dafydd am Saul a Jonathan i eglurhau ymhellach yr hyn a ddywedwyd:—

“O ardderchogrwydd Israel, efe a archollwyd ar dy uchelfaoedd di; pa fodd y cwmpodd y cedyrn!”

“Nac adroddwch hyn yn Gath; na fynegwch hyn yn heolydd Ascelon; rhag llawenyachu merched y Philistiaid, rhag gorfoleddu o ferched y rhai dienwaededig.”

“O fynyddoedd Gilboa, na ddisgyned arnoch chwi wlith na gwlaw, na meusydd o offrymau: canys yno y bwriwyd ymaith darian y cedyrn yn ddirmygus, tarian Saul, fel pe buasai heb ei eneinio âg olew.”

Y mae'r adnod gyntaf yn adrodd tristwch a galar, am hyny dylai y sain fod yn isel. Y mae'r nesaf yn cynnwys archiad ysbrydlawn, a dylai gael ei llefaru yn llawer uwch. Y llall, lle y mae efe yn cyfeirio ei berwresog ymadrodd at y mynyddoedd lle lladdwyd ei gyfeillion, sydd yn gofyn ei seinio yn wahanol i'r ddwy eraill; nid mor isel a'r gyntaf, na chwaith mor uchel a'r ail, ond mewn llais effro grymus, ac etto yn gwynfanus.

Fe ddylid darllen pob cynghorion ac athrawiaethau duwiol, yn enwedig yr Ysgrythyrau sanctaidd, yn ystyriol ac arafaidd, gyda pharch, yn bwysig a chroewber; a dylai y darllenydd gael yr un ysbryd a goleu i ddarllen ag a feddai yr awdwr wrth ysgrifenu; canys nid all neb ddarllen yn ddeallus ac yn flasus i eraill oni bydd yn iawn ddeall yr ymadrodd ei hunan.

Gocheled yr anghyfarwydd rhagdychymygu unrhyw dôn neu bwyslais o'i wneuthuriad ei hunan, eithr darlleded yngŵydd rhai deallus gydag ymgais i ddilyn eu haddysg, ac ymostwng i'w cyfarwyddyd.

Fe wna yr un reol i ddarllen barddoniaeth a iaith rydd, oddi eithr,

1. Dylid gorphwys ychydig yn niwedd pob bân neu fraich, er, fe allai o ran synwyr, na fydd un gor-

phwysnod yn ofynol; eto, er mwyn dangos terfyniad y llinell, gofynir attaliad byr o ddeutu hanner amser rhagnod.

2. Er mwyn rhwyddhau y gynghanedd, trosglwyddir yr acen weithiau o un sill i un arall; yr hyn a fydd pan dynir sill allan o air; megys,

Drwy *Bab'lon* yn afon wyllt—am *Babilon*.

Neu, pan newidir yr acen er mwyn estyn y sain; megys,

Ba elor hwy, b'le'r a'i hon,
Be bai elor *Babilon*?

L. Mon.

PENNOD V.

AM REITHIOREG—*Of Rhetoric.*

RHEITHIOREG neu areithyddiaeth ydyw y gelfyddyd o areithio neu ysgrifenu yn gymhwys a dyladwy ar unrhyw destyn ymadrodd; nid yn unig gyda phriodoldeb ac addasrwydd, ond hefyd gyda harddwch, ysbrydoler, ac ardderchogrwydd, er mwyn athrawiaethu, cyng-hori, a boddhau, yn rhinweddol ac ewybrgoeth.

Y mae dull ffuguirol o ymadroddi yn hardd wisgo yr arneth gydag addurn ac ardderchogrwydd, ac yn sugno clust ymwrandawriad, serch, a derbyniad, yn fwy gan y gwrandawyr: trwy hyn y mae'r peth a fwriedir ei osod allan yn cael ei fynegi mewn modd neillduol, fel y caffo argraff ac effaith mwy cryf a bywiog. Pe y dywedid, er cynllun—Anmhossibl yw i ni, trwy unrhyw ymgais a allwn wneuthur, chwilio allan yr Hollalluog hyd berffeithrwydd. Y mae hyn yn adrodd y meddwl yn y dull mwyaf cyffredin ag sy modd: ond pan y dywedir—"A elli di wrth chwilio gael gafael ar Dduw? A elli di gael yr Hollalluog hyd berffeithrwydd? Cyfuwch a'r nefoedd ydyw, beth a wnei di? Dyfnach nag

ufiern yw, beth a elli di wybod?" Dyma addurno yr ymadrodd mewn prydferthwch; y mae, nid yn unig yn cael ei adrodd, ond y mae gydag ef ryfeddod a synedigaeth.

Harddwch ac addurn rheithioreg a gynnwysir mewn dwy dröell ymadrodd; sef, dull-symudiad gair, a dull-symudiad ymadrodd.

I. Dull-symudiad gair, yw cyfnewidiad gair o'i arwyddocâd priodol i arwyddocâd arall, i ba un mae yn cynnal rhyw debygoldeb, perthynas, neu wrthwynebiad; a'i ranau penaf a gyfrifir fel y canlyn:—

1. *Trawsymddwyn*.—Metaphor.

Trawsymddwyn sy ddull ymadrodd tra phrydferth, yr hyn a fydd pan arferir gair dyeithr mewn ymadrodd dros yr un priodol, neu symudo gair o'i briodolder ei hunan i ryw gyffelybrwydd neu gyfatebiad cyfnesaf iddo; a'r cyfryw eiriau sydd i'w deall yn gyffelybiaethol, ac nid yn llythyrenol.

Y dull yma a ganfyddir yn fynych yn y Bibl; megys, "I lusern yw dy air i'm traed, a llewyrch i'm llwybr." Fel y mae llusern yn dwyn goleuni, felly y mae gair Duw yn dangos yr yrfa nefol. "Gwelais Dduw wyneb yn wyneb;" sef, yn mhunde ei ddsogleirdeb tanbaid. "Diosgaist fy sachwisg;" sef, Cymnieraist fy ngalar ymaith. "Pob cnawd sydd wellt;" sef, ansafadwy a darfodedig. "Meddwaf fy saethau â gwaed, a'm cleddyf a fwyty gig;" sef, Dïalaf yn ddiarbed. "Gwisgwch am danoch yr Arglwydd Iesu Grist;" sef, Bydded i chwi fod ar ei ddelw, ac aros yn ei gariad. "Myfi yw drws y defaid;" sef, unig dderbyniwr, cyfiawnhâwr, ac arweinydd, y rhai cadwedig.

Yn ol y dull hwn o ymadrodd y dywedir fod Saul yn *chwathu* bygythion—y Galatiaid wedi eu *tygad-dynu*—rhaglunio: h yn *gwegu*—y byd yn *cernodio* ac aneirif o'r fath: neu pa eiriau bynag a osodi yn gyffelybiaethol, heb yr awyddion, *fel*, *megys*, *teu* yn flaen- orol, a elwir trawsymddwyn.

2. *Aralleg.*—Allegory.

Aralleg yw parhâd o'r un trawsymddwyn yn rhedegog trwy'r holl ymadrodd, neu ddywediad un peth i arwyddocâu peth arall; ac yn gyfranog o anian cyffelybiaeth, dammeg, neu ddychymyg. Y mae cynllun rhagorol o aralleg yn y *Salm lxxx.*, lle y gosodir pobl Israel allan dan y gyffelybiaeth o winwydden; ac y mae'r aralleg yn cael ei arweddu gyda chywreinrwydd a phrydferthwch neillduol: "Mudaist winwydden o'r Aipht; bwriaist y cenhedloedd allan, a phlenaist hi. Arloesaist o'i blaen, a pheraist i'w gwraidd wreiddio, a hi a lanwodd y tir. Cuddiwyd y mynyddoedd gan ei chysgod; a'i changenau oedd fel cedrwydd rhagorol. Hi a estynodd ei changau hyd y môr, a'i blagur hyd yr afon. Paham y rhwygaist ei chaeau, fel y tyno pawb a elo heibio ar hyd y ffordd ei grawn hi? Y baedd o'r coed a'i turia, a bwystfil y maes a'i pawr. O Dduw'r lluoedd! dychwel, attolwg: edrych o'r nefoedd, a chenfydd, ac ymwêl â'r winwydden hon." Gwelir hefyd *Ezec. xvii. 22, 24.*

Yn nghyfansoddiad aralleg, gofynir canlyniad o'r un traws-symudiad trwy yr holl gyffelybiaeth, a dylai'r geiriau fod gymhwys a chyd-atebol, yn trosglwyddo y syniadau yn gryfion ac addas i'r peth a fyddont yn ei arwyddo.

Aralleg oedd yn ddull dewisol o draddodi addysg a hyfforddiadau moesol yn yr hen amseroedd; o herwydd nid yw y dywediadau a elwir ffug-chwedlau a diarebion ddim arall onid arallegau. Trwy y geiriau a'r gweithredoedd a briodolir i anifeiliaid a gwrthddrychau difywyd, yr oedd ansawdd dynion yn cael ei ddangos; a'r hyn a alwn yr addysg neu'r cymhwysiad, yw eglur synwyr neu feddwl yr aralleg.

3. *Trawsenwad.*—Metonymy.

Trawsenwad a ddeallir pan roddir y naill enw am y llall, a hyny o herwydd rhyw agosrwydd perthynol

i'w gilydd ; yr hyn a arferir yn dra mynych, ac mewn amryw ffyrdd.

1. Trawsenwir yr achos am yr effaith : megys, *Actau* viii. 28, dywedir fod yr "Eunuch yn darllen y prophwyd Esaias:" *h.y.*, prophwydoliaeth Esaias. *Ecs.* xv. 26: "Rhoddi clust i'w orchymynion ef:" *h.y.*, ystyriol wrandawriad yglust. 2. Yr effaith am yr achos : megys *Salm* lxxxv. 11: "Cyfiawnder a edrych i lawr o'r nef-oedd;" *h.y.*, yr Hollalluog, yn yr hwn y mae cyfiawnder yn trigfanu. 3. Y lle am y trigolion : megys, *Jer.* ii. 2: "Llefa yn nghlustiau Jerusalem:" *h.y.*, yn nghlywedigaeth ei phreswylwyr. 4. Trawsenwir yr arwydd am y peth a fyddo yn arwyddo : megys, *Math.* xxvi. 26; "Hwn yw fy nghorff." 5. Trawsenwir yr amser am yr hyn a gyflawnir ynddo ; megys, Dyddiau blin, amser terfysglyd, blyneddau tawel, &c.

Yn ol y dull hwn y gelwir y môr yn *ddyfnder*; y gwin yn *Baccus*; un ystrywys yn *gadnaw*; un celfyddgar yn *ofydd*; un syberlawn yn *Ifor hael*: neu drawsennwad yr awdur dros ei waith; megys, Ni ddylai un darpar bardd fod heb Ddafydd ab Edmund, Tudur Aled, neu, Goronwy Owain, yn ei law."

4. *Cyforddwyn*.—Synechdoche.

Cyforddwyn, neu gorymddwyn, yw traws-symudiad gair i arwyddocau y cyfan wrth ran, neu ran wrth y cyfan; sef, pan ddeallir am lawer wrth enwi un, neu pan ddeallir am un wrth enwi llawer.

1. Pan roddir y rhif unig am y rhif lliosog; megys, *Job* xiv. 1, "Dyn a aned o wraig sydd fyr o ddyddiau:" yma, wrth y *dyn*, y meddylir holl hiliogaeth Adda. 2. Y rhif lliosog am y rhif unig; megys, *Math.* xxvii. 44 "A'r un peth hefyd a edliwiodd y lladron iddo, y rhai a groeshoeliasid gydag ef;" wrth y gair hwn, *lladron*, y deallir un o'r ddau; o herwydd ni chablodd un o'r ddau mo Crist, fel y tystia *Luc* xxiii. 39, 40—43. Y cyfan-gwbl am ran; megys, *Ioan* iii. 26:

"Wele, y mae hwnw yn bedyddio, a phawb yn dyfod ato ef:" yma, wrth y gair *pawb* y meddylir tyrfaoedd mawrion. *Actau* xviii. 12; "Cyfododd yr Iuddewon yn unfryd yn erbyn Paul:" *h. y.*, rhan fawr o honynt, nid yr holl genedl. 4. Yr hanfod cyfan am ran; megys, *Gen.* xxv. 10: "Yno y claddwyd Abraham a Sara, ei wraig;" *h. y.*, corff Abraham a chorff Sara, yr hon fuasai ei wraig. 5. Y cyfan-ran am y cyfan-gwbl; megys *Hos.* xvii. 10: "Arferais gyffelybiaethau trwy law'r prophwydi;" *h. y.*, trwy weinidogaeth y prophwydi, y rhai oeddynt megys yn ei law ef. 6. Rhif cyfan-grwn am rif anwahanredol; megys, *cant*, am *fagad*; *mil*, am *liaus mawr*; a'r cyfielyb, pan fyner arwyddodau llawer, ond na wyddys pa nifer; megys,

Cyfyd fal yd o fol âr
Gnwd tew egin-had daear,
A'r môr a yr o'r meirwon
Fil myrdd uwch dyfnfyrdd y dôn.
Gro. Owain.—Cywydd y Farn Fawr.

5. *Gwatwariaith*.—Irony.

Gwatwariaith yw cyfnewidiad gair o'i arwyddocâd priodol i un llwyr wrthwynebol; sef, pan arferir y geiriau tecaf i ddangos y bai adgasaf, a hyny mewn ffordd o wawd a gwatwariad. Yn ol y dull hwn o lefaru y mae un yn dywedyd yn y gwrthwyneb i'w feddwl, nid â bwriad i dwyllo, ond i chwanegu grym i'w sylwadau; megys, *Gen.* iii. 22.: "Wele y dyn sydd megys un o honon ni;" dyma gerydd trwy watwariaith, gan ddangos nad oedd fodd i Adda fod yn fwy annhebyg. *Barn.* x. 14: "Ewch a llefwch at y duwiau a ddewisasoch; gwaredant hwy chwi yn amser eich cyfyngdra:" dyma geryddiad i feibion Israel am eu delw-addoliaeth, trwy ddangos yn watwarus nad allai eu gau-dduwiau roddi iddynt yr ymwared lleiaf yn y cyfyngdra mwyaf. Hyn a ddywedodd Elias hefyd yn watwarus wrth brophwydi Baal, "Gwaeddwch â llef uchel; canys

duw yw efe:" pan y gwyddai nad oedd fodd i'r fath eilun na chlywed nac ateb.

Math ar watwariaith hefyd yw pan ofynir am atebiad gan un am bethau y gwyddys eu bod uwch law ei wybodaeth, a hyny er mwyn dangos iddo ei anwybodaeth, a darostwng ei ymffrost; megys *Job xxxviii. 3, 4*: "Gwregysa dy lwynau yn awr fel gŵr, a mynega i mi yr hyn a ofynwyf i ti. Pa le yr oedditi ti pan sylfaenais y ddaear? mynega, os medri ddeall," &c. Yr oedd Job wedi dal yn o gryf yn wyneb ei gyfeillion, ac yma mae'r Hollalluog yn ei annog i ateb iddo ef, a hyny er mwyn dangos iddo ei wendid a'i anwybodaeth yn ei ddirgelion anchwiliadwy ef.

Rhan o watwariaith hefyd yw gwrthwynebair; sef, pan elwir un arianog yn *druan*; y bŵth yn *llys*; gwraig siaradus yn *fudanes*, &c. Y dull hwn a wasanaetha i geryddu yn gyflym, ac i gellwair yn ysgafn â geiriau gwrthwynebus; megys,

Arianoedd neu aur ennyd
A wna'r gân yn wir i gyd.

W. Llyn.

Arianog fydd yr enwir,
A'i aur wna ei air yn wir.

W. Cynwal.

6. *Gromoddiaith*.—Hyperbole.

Gromoddiaith sy dröell ymadrodd amgen na'r gwirionedd, lle y troïr geiriau i osod pethau allan yn fwy neu lai, gwell neu waeth, tu hwnt i bob crediniaeth a galluogrwydd, nag y byddont; a hyny er mwyn trosglwyddo y dychymyg neu'r synwyr am bethau yn ei eangder eithaf.

Cawn gynllun cymhariaethol yn 1 *Bren. iv. 20*: "Judah ac Israel oedd aml, fel y tywod sydd ger llaw'r môr o amlra." Dyma ormoddiaith, o herwydd gallesid rhifo y rhai hyny yn nyddiau Solomon, ond y tywod nid ellir fyth ei rifo; eto nid oedd dim addasach na'r tywod i ddangos eu rhyfeddol amlra. Yr un modd hefyd y deallir *Salm lxxviii. 27*:

“Gwlawiodd gig arnynt fel llwch, ac adar asgellog fel tywod y môr.”

Hefyd, yn anghymhariaethol; megys, *Deut. ix. 1*: “Dinasoedd mawrion, a chaerog hyd y nefoedd.” Dywedodd Moses hyn wrth feibion Israel, i arwyddocau fod dinasoedd a chaerau y cenedloedd yn dra chedyrn ac uchel; ac nid oedd dim arall i ddangos cyffelyb-rwydd eu huchder yn iawn ond y nefoedd; fel na ryfygent i’w pherthenogi yn eu grym a’u nerth eu hunain.

Yn ol y dröell hon o lefaru y dywedir, cynt na’r eryrod—gwynach na’r eira—fel y fellten—ysgafnach na’r bluen: neu pa beth bynag y chwanegir neu y lleiheir ei ansawdd â geiriau dros ben yr hyn sydd wir; megys,

Gorddu yw brig y Werddon
Gan fŵg ceginau o Fôn. *L. Glyn Cothi.*

Cerddais yn gynt, helynt hir,
Na mellten, ddeunaw milldir. *D. Gwilym.*

D.S....Er fod gormoddiaith yn oddefol i ddangos mawredd a rhagoroldeb pethau, eto, os na chedwir tu fewn i rwymau synwyr ac archwaeth da, gellir myned yn anweddaidd.

7. *Gwrthddull*.—Catachresis.

Gwrthddull a fydd pan fenthycir gair o’i briodolder ei hunan i arwyddocâd anmhriodol; a hyny, weithiau, a ddengys fwy o ryfeddod a chymmeriad, o herwydd hyfder a newydd-beth; megys, *Gen. xlviii. 4*: “Rhoddaf y tir hwn i’th had di ar dy ol di, yn etifeddiaeth dragywyddol.” Y gair *tragywyddol* yn ei briodolder ei hun, a arwyddoca annherfynol barhâd, ac a fenthycir yma i ddangos helaethder yr addewid o wlad Canaan i blant Israel. *Lef. xxvi. 30*: “A rhoddaf eich celaneddau chwi ar gelaneddau eich eilunod.” *Celaneddau* yw pentwr o gyrff meirwon a fuasai mewn bywyd, ond yr eilunod ni fuasent erioed yn fyw; eithr benthycir y

gair celaneddau am danynt i ddangos eu drawdod a'u ffeidd-dra ger bron yr Hollalluog.

Yn ol y drofäeg hon y dywedir, "Tori y dydd;" am *dyddhau*—"Y glust yn yfed yr ymadrodd;" am *gwrando* yn gofus—"Gwelodd ei gamsynied;" am *deallodd* ei gamsynied. Wrth hyn adnabyddir amryw o'r fath, ond gocheler rhag arfer y gyffelybiaeth â phethau rhy anghymharol.

8. *Cyffelybiad*.—Comparison.

Cyffelybiad yw pan debygolir rhyw wrthddrychau i'w gilydd er eglurhâd neu gadernid i'r synwyr, yr hyn, yn gyffredin, sydd o natur mwy grymus na thraws-symudiad; megys, "Fel oen yr arweinid ef i'r lladdfa; ac fel y tau dafad o flaen y rhai a'i cneifai, felly nid agorai yntau ei enau." Y mae'cyffelybiad neu'ddyfaliad da yn gymmeradwy iawn mewn barddoniaeth; megys,

Hiraethaf am fab Dafydd
Mal y dall am oleu dydd. *L. G. Cothi.*

Y pelican di gwynfan gâr,
Bod ei waed bwyd i'w adar,
Yn yr un modd er ein mwyn
Bu farw Mab y Forwyn. *Iolo Goch.*

II. Dull-symudiad ymadrodd a wna y cyffelyb newidiad trwy holl gorff y rheswm, ag a wna dull-symudiad gair mewn un rhan yn unig: neu, yn hytrach, y mae dull-symudiad ymadrodd yn ddull o ymadroddi mewn ffordd ragorach, a mwy pwysig na chyffredin, a hyny er dangos rhyw gynhyrfiad neu gyffrôad bywiog yn y meddwl, neu degwch yn yr ymadrodd; a'i ranau penaf ydynt y rhai canlynol:—

1. *Gwaeddolef*.—Exclamation.

Gwaeddolef yw amlygiad o unrhyw gynnhyrfiad neu gyffrôad effeithiol yn y meddwl, o syndod, rhyfeddod, llawenydd, tristwch, a'r cyffelyb; megys, "O

genedlaeth bechadurus, pobl lwythog o anwiredd, hâd y rhai drygionus, meibion yn llygru! Digiasant Sanct Israel, ciliasant yn ol!" *Esa.* i. 4. Neu, mewn barddoniaeth; megys,

Och ddyn balch heddyw 'n y byd,
A'th fawr fai, a'th fŷr fywyd!
O b'le daethost dwbl deithoes?
A ph'le ai'r pan ffaelio'r oes? *S. Phylip.*

2. *Attaliaith*.—Aposiopesis.

Attaliaith sy ddull trwy yr hyn, gan ddigllonedd neu gythrybliad arall yn y meddwl, ni ddywedir yn gyflawn yr hyn a fwriedir, ond torir ymaith yr ymadrodd yn ddisymwth, gan ddangos ar yr un pryd y peth a feddylir yn mhellach; megys, "Ephraim a ymgysylltodd âg eilunod; gâd iddo;" *Hos.* iv. 17.

3. *Petrusder*.—Diaporesis.

Petrusder sy ddull ymadrodd a arwyddocâ ymresymiad yn y meddwl mewn gwasgfa galed; megys, pan fyddo gan yr awdur amryw o bethau gogydbwys i ddywedyd ar yr un achos, etto yn ymddangos mewn cyfyng-gynghor pa fodd i ddechreu; megys, *Luc* vii. 3: "A dywedodd yr Arglwydd, i bwy gan hyn y cyffelybaf ddynion y genedlaeth hon? ac i ba beth y maent yn debyg?"

4. *Gwrthdroad*.—Apostrophe.

Gwrthdroad sy ddull ymadrodd, pan mewn terfysg meddwl y byddo un yn troi oddi ar ei destun, gan gyfieirio at, neu alw yn dyst, nef a daear, dynion ac angelion, byw a meirw, neu unrhyw bethau difwyd, fel pe byddent deimladol a phresennol; megys, "Gwrandedwch, nefoedd; clyw dithau, ddaear; canys yr Arglwydd a lefarodd, Megais a meithrinais feibion, a hwy a wrthryfelasant i'm herbyn." "Angeu a lyngcwyd mewn buddugoliaeth." "Ô angeu! pa le mae dy golyn?"

O uffern ! pa le mae dy fuddugoliaeth ?" Neu, mewn barddoniaeth :—

Marw mab mam mawr y'mhob modd,
Mair a Garmon ! marw gormodd. *T. Aled.*

5. *Ymddibyniad*.—Suspension.

Ymddibyniad yw canlyniad o ymadrodd dechreuedig yn y fath fodd ag y boddheir y darllenydd ar ei hyd, gan ei gadw mewn disgwyliad o ryw beth nodedig yn y diwedd ; megys, "Mae yn ddiogel genyf nas gall nac angeu, nac einioes, nac angelion, na phethau presennol, na phethau i ddyfod, nac uchder, na dyfnder, nac un creadur arall, ein gwahanu ni oddi wrth gariad Duw, yr hwn sydd yn Nghrist Iesu ein Harglwydd ;" *Rhuf.* viii. 38, 39. Hefyd, mewn barddoniaeth :—

Yma'n y byd mae un bai
Cynnyddol ac ni weddai,
Un pechod, hynod henyw,
Yn ymroi i ladd, marwol yw ;
A'i gwnel a dig anial dwys
Nid â'i bryd i baradwys,
Deil wae serth, dial a sôn,
A'i enw ydyw, Anudon. *S. Phylip.*

6. *Gofyniaith*.—Interrogation.

Gofyniaith a fydd, pan ffurfio yr ysgrifenydd neu yr areithydd holiadau, a dychwelyd atebion iddynt, fel pe byddai yn cydymddyddan â'i ddarllenydd, gwrandawydd, neu ei wrthddrych, er mwyn rhoddi mwy o rym i'r ymadrodd ; megys, "Pwy a ddyry beth glân allan o beth aflan ?—Neb." Yn ol y dull hwn y dywedodd Balaam wrth Balac, "Nid dyn yw Duw i ddywedyd celwydd ; na mab dyn i edifarhau : a ddyedodd efe, ac nis cyflawna ? a lefarodd efe, ac oni chywira ?" Ceir amryw gynlluniau o hyn mewn barddoniaeth ; megys,

Pwy ddeil gôf ? pa ddelw y gwn ?
Pa Dduw ? pwy a weddiwn ?
Pybyr Grëawdwr pob hoywbeth,
'Ob rhai byw, pob rhyw o beth. *Iolo Goch.*

Beth a wna'n deg yr egin?
 Bod y gwraidd heb edau grin;
 Beth oreu oll byth ar ŵr?
 Byw'n uniawn na bo'n anwr. *W. Llyn.*

7. *Ad-ddywediad*.—Repetition.

Ad-ddywediad a fydd, pan ail adroddir, naill ai yr un geiriau drachefn, neu yr un synwyr mewn geiriau eraill, a hyny yn addas a phwysig; megys, "Llef yr Arglwydd sy mewn grym: llef yr Arglwydd sy mewn prydferthwch;" *Salm* xxix. 4. Neu pan adroddir yr un synwyr mewn rhagoriaeth geiriau; megys, "Hwy a synasant, nid atebasant mwy, peidiasant â llefaru;" *Iob* xxxii. 15. Bydd *ad-ddywediad* yn fynych mewn barddoniaeth; megys,

Llyd sy blin medd doethineb,
 Llyd ni all wellhâd i neb. *W. Llyn.*
 Ffei ffei i ie'ngtyd am ffo,
 Ni ffy henaint, ffei hono! *W. Cynwal.*

8. *Gwrthnewidiad*.—Antimetabole.

Gwrthnewidiad a fydd, pan ffurfir rheswm gwrthwyn-ebol trwy ddatrodd y geiriau; megys, "Nid wyf yn byw er bwyta, ond bwyta er byw." "Mae yn dost ar a ddymunai angy, mae yn dostach ar a'i hofno." Hefyd, mewn barddoniaeth:—

A fo'n gam ni fyn y gwir,
 A fo'n iawn ni fyn anwir. *H. Arwystl.*

9. *Cyferbyniad*.—Antithesis.

Cyferbyniad sy ddull ymadrodd trwy ba un y gosodir pethau anghymarol neu wrthwynebol ynghyd, a hyny er dangos y gwahaniaeth yn fwy amlwg: megys, "Anweddaidd yw i ffol ymadrodd rhagorol: mwy o lawer i bendefig wefusau celwyddog."

Cyferbyniad hefyd yw pan osodir pethau gwrthwyn-ebol mewn un ystyr yn gydunol mewn un arall; megys, Hen ac ieuangc, cyfoethog a thlawd, doeth ac annoeth, yr un ffunud sy ddarostyngedig i angy. Hefyd, gwel 2. *Cor.* vi. 8, &c.

10. *Amgylchiaith*.—Circumlocution.

Amgylchiaith a fydd, pan amlygir un gair â llawer, a hyny er harddu, sierhau, neu estyn yr ymadrodd; fel pan ddywedir, "Tad y ffyddloniaid," am Abraham: "Duw'r byd hwn," am y diafol: "Dwyn tystiolaeth," am tystiolaethu, &c. Neu pan fyddo enw yn cael ei guddio, ac arfer geiriau eraill i'w arwyddocau; megys y dywedwyd am Lazarus wrth yr Iesu, "Wele, y mae yr hwn sydd hoff genyt ti yn glaf." Hefyd, pan ddywedir geiriau eraill amgylchedig dros ymadrodd anweddaidd: fel,

Hwy guddian ryw fan a'r f'o,
A gweddus yw ei guddio. *G. Hiraethog.*

11. *Esgyniaith*.—Climax.

Esgyniaith sy ddull ymadrodd trwy ba un y cyfodir yn raddol o un peth i beth arall, neu pangymmerir y gair cyntaf gan yr ail, yr ail gan y dilynol, ac felly ymlaen; megys, 2 *Pedr* i. 5, 6, 7: "Chwanegwch at eich ffydd, rinwedd; ac at rinwedd, wybodaeth; ac at wybodaeth, gymmedrolder; ac at gymmedrolder, amynedd; ac at amynedd, dduwioldeb; ac at dduwioldeb, garedigrwydd brawdol; ac at garedigrwydd brawdol, gariad." Esgyniaith hefyd yw dyrchafiad o unrhyw wrthddrych neu weithred, er mwyn ei roddi yn y goleu mwyaf amlwg; megys,

Rhown ein gofal bob calon,
Ar Grist fry a'r groes-waed ron;
Lle nid oes na garw-loes gur,
Na dialedd, na dolur;
Nac erlid, llid, nac oerloes,
Na dig, na galar, nid oes;
Na newyn, chwerw-ddyn, na chwyn,
Na syched, na nos achwyn. *T. Aled.*

12. *Goddefiad*.—Concession.

Goddefiad sy ddull ymadrodd trwy ba un y mae y gofynydd yn caniatâu, neu yn addef, fod yr hyn a ddywedir yn ei erbyn yn wir, a thrwy hyny yn cael

ei wrandaw, ac yn ennill ewyllys da y rhoddwr yn fwy. Cynllun neillduol o hyn a geir yn ymadrodd y wraig o Ganaan wrth Grist, pan ddywedodd efe wrthi, "Nid cymhwys yw cymmeryd bara'r plant, a'i daflui'r cenawon cwn. Hithau atebodd ac a ddywedodd wrtho, Gwir, O Arglwydd! Ac eto y mae y cenawon dan y bwrdd yn bwyta o friwsion y plant;" *Marc vii. 27, 28.*

13. *Dynsoddiad.*—Prosopopeia.

Dynsoddiad a fydd, pan ddywedir bod yn llefaru y neb nid yw, neu pan y gorfodir yn ddychymygol bethau difwyd i ddynweddiad, gan roddi i beth mud fod yn datodiog; megys, "Pa le y ceir doethineb? Y mae'r dyfnder yn dywedyd, Nid yw hi gyda fi; ac y mae'r môr yn dywedyd, Nid yw hi gyda myfi. Colledigaeth a marwolaeth sydd yn dyweyd, Ni a glywsom â'n clustiau sôn am dani hi:" *Job xxvii. 12, &c.*

14. *Rhagflaeniad.*—Prevention.

Rhagflaeniad yw, pan fyddo yr awdwr yn codi gwrth-ddadl yn ei ymadrodd, pa un y mae ef yn ragweled a allai fod yn erbyn yr hyn y mae yn ei sicrhau, deisyfu, neu gymmeradwyo, gan roddi ateb ei hun i'r cyfryw; megys, pan ddywedodd Ioan yn ei gerydd i'r Phari-seaid, "Na fyddylwch ddywedyd ynoch eich hunain, Y mae genyn ni Abraham yn dad i ni; canys fe ddichon Duw, i'e o'r meini hyn, gyfodi plant i Abraham;" *Mat. iii. 9.*

15. *Byrieithiad.*—Laconism.

Byrieithiad sy ddull cryno, cynnwysfawr, ar ymadroddi, yr hyn a fydd pan ddywedir llawer mewn ychydig eiriau; megys, "Anmharod pob anallu." Hen bechod a wna gywilydd newydd." "Nid oes gŵyl rhag elusen." "Meddwl dyn, Duw a'i terfyn." Y fath yn gyffredin yw holl ddiarebion Solomon.

16. *Diweddlef*.—*Epiphomena*.

Diweddlef sy ddull ymadrodd bywiog a ffraethlym yn niwedd unrhyw draethawd, neu adfyfyrdod cyflym o'r hyn a grybwyllwyd o'r blaen; megys, "O ddyfnder golud doethineb a gwybodaeth Duw! mor anchwiliadwy yw ei farnau ef! a'i ffyrdd, mor anolrheinadwy ydynt!" *Rhuf.* xi. 33.

Dealler fod enwau, nifer, a rhywiau, dull-ymadroddion, mewn areithion neu ysgrifenu, yn dra lliosog, a braidd yn annherfynol; eto, mae y rhai a grybwyllwyd uchod i'w sylwi yn rhai penaf o honynt, ac a osodwyd yma er addysg i adnabod dull a threfn tröell-ymadroddion.

Er bod gwahanol drofäegau yn eglurhau ac yn addurno gwahanol gynhyrfiadau y meddwl, eto nid mewn hediadau rhy uchel, a chyffelybiaethau dros weddusder, y mae harddwch penaf pob ymadrodd yn sefyll: o herwydd yn y geiriau syml egluraf, y dangosir weithiau y meddwl cadarnaf.

PENNOD VI.

DANGOSEG egwyddorol o eiriau a blaenddodiaid, ac sydd yn llywodraethu y llythyrenau cyfnewidiol yn nechreuad y geiriau dilynol iddynt, ac yn dangos i bawahanol sain y mae'r llythyren wreiddiol yn disgyn. Y geiriau toredig a arwyddocânt fel y canlyn:—

an.	<i>am</i>	ansoddair	<i>adjective</i>
ardd.		arddodiad	<i>preposition</i>
b.		berf	<i>verb</i>
ban.		bannod	<i>article</i>
cyfr.		cyfryngiad	<i>interjection</i>
cys.		cysylltiad	<i>conjunction</i>
rhag.		rhagenw	<i>pronoun</i>
rhagf.		rhagferf	<i>adverb</i>
syl.		sylweddair	<i>substantive</i>
bl.		blaenddod	<i>prefix</i>

cyf.	cyfansawdd	Compound.
gwr.	gwrywaidd	Masculine gender.
ben.	benywaidd	Feminine gender.
gwreidd.	gwreiddiol	Radical.
ysgafn.	ysgafnsain	Light
chwyrn.	chwyrnsain	Aspirate
meddal.	meddalsain	Soft

A.

A, cys. meddalsain; fel, mam a *thad*, gwraig a *phlentyn*.

A, ardd, meddal; fel, llosgi & *thân*, lladd & *chleddyf*.

A, bl. meddal; fel, *achrum*, *athrist*.

A, rhagf. ysgafnsain; fel, Duw a *lefarodd*: "A ddywedodd efe, ac nis cyflawna?"

A, rhagf. ysgafn; fel, "Yr ena'd a *becho*"—"a *laddo* a leddir." *Diar*.

Ac, cyf. ysgafn; weithiau, o flaen cydsain; fel, Beunydd ac *fyth* y clodforwn dydi.

Ad, bl. ysgafn; fel, *adfywio*, *adgenedlu*.

Ađ, bl. ysgafn; fel, *addfed*, *addfwyn*.

Af, bl. ysgafn; fel, *afan*, *afreidiol*.

Agos, rhagf. o flaen enw cadarn, ysgafn; fel, oddi-wrthyf fi yn hell na ddes, tra fo yn agos *flinder*.

A'i, rhag. cyf. (a—ei) gwr, ysgafn; fel, ei fam a'i *dad*: ben. meddal; fel, ei mam a'i *thad*.

Am, ardd. ysgafn; fel, am *ben*, am *ganol*, *amgylch*.

Am, cys. ysgafn; fel, am *gyflog*, am *ddyrchafu* o honot dy olwg.

Am, rhag. cyf, (a—ym) o flaen llafariad, chwyrnsain; el, a'm *hesgyrn* a bydrasant.

An, bl. o flaen b, chwyrn; fel, *anmrŵd* neu *ammrŵd*; ac weithiau ysgafn; fel, *anfrwd*, *anfuddiol*; o flaen m; fel, *anfedrus*.

An, o flaen o, d, chwyrn; fel, *anghredu*, o credu; *an-nyys*, o d.lys.

An, o flaen p a t, chwyrn; fel, *anmharod*, neu *am-mharod*, o *parod*; *annhirion* o *tirion*.

A'n, rhag. cyf (a—ein) o flaen llafariad, chwyrn fel Duw a'n *harbedodd*.

Ar, ardd. ysgafn; fel ar *ben*, ar *ddarfod*, tyngu ar *gam*.

A'r, bl. ysgafn; fel, *ardymherus*, *arddigonedd*.

A'r, cys. ban. (a—yr) o flaen ben. ysgafn; fel, y fam a'r *ferch*

Arnaf, *arnat*, &c., rhag. cyf. ysgafn; fel, mae *arnaf ddyled*.

Ataf, rhag. ysgafn; fel, *daeth ataf lythyr*.

A'th, rhag. cyf. (a—yth) ysgafn; fel, *myfi heddyw a'th genhedlais, tua'th gysegr*.

B.

Bellach, rhagf. O flaen enw cadarn, ysgafn; fel, *bell-ach frodyr*.

Beunydd, rhagf. O. flaen enw cadarn, ysgafn; fel, *gyrodd beunydd lythyr*.

Blaen, bl. ysgafn; fel *blaendarddu*, *blaenfain*; ond o flaen ll, gwreiddiol; fel, *bluenllym*, *blaenllaw*.

Boreu, bl. ysgafn; fel, *boreuddydd*, *boreuswyd*.

Braidd, bl. ysgafn; fel, *braiddgyffwrdd*, *breiddgof*.

C.

Can, cys. ysgafn; fel, *can ddynedyd*, *can laned*.

Can, ardd. ysgafn; fel, *hoff can barob delyn*.

Cy, bl. chwyrn; fel, *cynganedd*, *cynghlo*.

Cyd, bl. ysgafn; fel, *cyd-ddioddef*, *cydlawenhau*.

Cyf, bl. ysgafn; fel, *cyflawni*, *cyfranu*.

Cym, bl. chwyrn; fel, *cymharu*, *cymhwyso*.

Cyn, bl. o flaen d, a t, chwyrn; fel, *cynnesod*, *cynnelw*, *cynhesig*.

Chwi, *chwithau*, rhag ysgafn; fel, *chwi ddaethoch*.

D.

Da, cyfr. ysgafn; fel, *da ddyn*, *dafachgen*.

Dacw, rhagf. ysgafn; fel, *dacw ddyn*.

Dad, bl. ysgafn; fel, *dadflino*, *dadganu*.

Dam, bl. ysgafn; fel, *damblygu*, *damlewychu*.

Dar, bl. ysgafn; fel, *dargadw*, *darlunio*.

Dat, bl. ysgafn; fel, *datguddio*: o flaen t, gwreiddiol fel, *dattod*, *dattro*.

Dau, an. ysgafn; fel, *dau droed*, neu *deudroed*, *deusfor*.
Weithiau, gwreiddiol; fel, *deubarth*, *deutu*.

Di, *dydi*, rhag. ysgafn; fel, *gwelais i di lawer gwaith*.

Di, bl. ysgafn; fel, *disai*, *dibechod*, *dilya*.

Dir, bl. ysgafn; fel, *dirboeni*, *dirfawr*.

Draw, rhagf. ysgafn; fel, *saf draw elyn*.

Dros, ardd. ysgafn; fel, "gwna dda dros ddrwg, uffern ni'th ddwg." *Diar*.

Drwg, an. ysgafn; fel, *drwg-weithredwr*, *drygfoes*.

Drwy, ardd. ysgafn; fel. *drwy gydol y dydd*.

Dwy, an. ysgafn; fel. *dwyfron, dwylaw*.

Dy, rhag. ysgafn; fe', *dy law*: hefyd, bl. fel. *dyddelwi, dyranu*.

Dyma, dyna, rhagf. ysgafn; fel. *dyma ddyn, dyna ddynes*.

Dyt, cyfr. ysgafn; *Dyt dyt ddyn*.

E.

E, rhag. ysgafn; fel. *e ddywedodd*.

E, rhagf. ysgafn; fe', *e ddywedodd y dyn*.

Ed, bl. ysgafn; fel. *edliwiad, edlymu, edlynu*.

Ef, rhag. ysgafn; fel. *tarawodd ef drachefn*.

Eg, bl. ysgafn; fel. *egtur, egni, egryn*.

Ei, rhag. gwr. ysgafn; fel. *ei dad*,—ben. chwyrn; fel. *ei thad*.

Eil, bl. ysgafn; fel. *eilfam, eilwaith*.

Ein, rhag. o flaen llafariad, chwyrn; fel. *ein haml bechodau*; *ein hufudd weddiau*.

Eu, rhag. o flaen llafariad, chwyrn; fel. *yr adar llaes eu hesgyll*.

F.

Fe, rhagf. ysgafn; fel. *fe wnaeth y cleddyf ddifrod*.

Fe, rhag. ysgafn; fel. *fe gosia lais y truan*.

Fe'i, rhag. cyf. o flaen llafariad, chwyrn; fel. *fe'i harbed*.

Fe'th, rhag. cyf. ysgafn; fel. *fe'th dywys ar yr union*.

Fy, rhag. oddieithr o flaen *ll, m, ac rh*, chwyrn; fel. *fy nghâr, fy mhobl, fy nhad, fy Nuw*.

G.

Gan, cys. ysgafn; fel. *gan wnguthur o honot y peth hyn*.

Gan, ardd. ysgafn; fel. *treuliodd fy llygaid gan ddiqter*.

Genyf, genyt, &c., rhag. ardd. ysgafn; fel. *cas genyf dwyllwr*.

Go, bl. ysgafn; fel. *gobant, gofron*: hefyd, rhagf.; fel. *go deneu, go dda, go ddrwg*.

Gor, bl. o flaen *t*, meddal; fel. *gorthrwm, gorthrech*: o flaen ereill, ysgafn; fel. *gorddu, gorddwfn, gorferw*.

Gwae, cyfr. ysg.; fel. *gwae wr a gaffo ddrygwraig*.

Diar.

Gwag, bl. ysgafn; fel. *gwagfol, gwagorfoledd*.

Gwrth, bl. ysgafn; fel. *gwrthddywedyd, gwrthwynebu*.

Gwyr, bl. ysgafn; fel. *gwyrddroi, gwyrgamu*.

H.

Ha, cyfr. ysgafn ; fel, ha *elyn*.

Ha, cyfr. ysgafn ; fel, ha ha *ddynion*.

Hai, rhagf. ysgafn ; fel, hai *fachgen*.

Heb, ardd. ysgafn ; fel, heb *Dduw* heb ddim.

Hefyd, cys. o flaen enwau cedyrn, ysgafn ; fel, gwnaeth ddrwg, hefyd *guflatan*.

Hi, a *hihi*, *kŷhau*, &c., rhag. ysgafn ; fel, hi *ddywedodd*, *hihi wnaeth anwiredd*.

Hir, bl. ysgafn ; fel, *hirddydd*, *hirdrigo* ; “*hirladrad i grog*.” *Diar*.

Honof, *honot*, &c. rhag. ysgafn ; fel, traethu o honof *eiriau*.

Hwnt i, ardd. ysgafn ; fel, hwnt i *dir Groeg*.

Hwy, *hwynt-hwy*, rhag. ysgafn ; fel, hwy *welsant ryfeddodau*.

Hy, bl. ysgafn ; fel, *hyddysg*, *hyfedr*, *hygof*.

Hyd, ardd. ysgafn ; fel, Haf hyd *Galan*, Gauaf hyd *Fai*. *Diar*.

Hyll, bl. ysgafn ; fel, *hylldrem*, *hyllgrug*.

Hytrach, rhagf ; o flaen enwau cedyrn, ysgafn ; fel, gwna yn *hytrach ddaioni*.

I.

I, ardd. o flaen enw cadarn a berf, ysgafn ; fe', tyngodd *Dduw*, rhoddion i *ddynion*, brysia i *ddarllen*.

Iawn, bl. ysgafn ; fel, *iawnbwyll*, *iawnfarnu*.

Iddo, *iddynt*, rhag. cyf. ysgafn ; fel, ni fydd iddo *dramgwydd*.

I'm, rhag. cyf. (i—ym) o flaen llafariad, chwyfn ; fel, i'm *herbyn*, i'm *henaid*.

Im', rhag. cyf. ysgafn ; fel, na wneled im' *waradwydd*, haerodd im' *ddywedyd*.

Ir, bl. ysgafn ; fel, *irlas*. “Acw o'r *irwydd y ceir aeron*.”

It', yr un modd ag *im'*.

I'th, rhag. cyf. ysgafn ; fel, dos i'th *dy*, cyfod i'th *lys*.

Iw, rhag. cyf. o flaen gwr, a berf annherfysgol, ysgafn ; fel i'w *dad*, peth i'w *gofio*. O flaen ben. meddal ; fel i'w *thad*. O flaen rhif lliosog, gwreiddiol ; fel i'w *thadau*.

LL.

Lled, bl. ysgafn ; megys, *lledfyw*, *lledled* rydau.

Llwy, bl. ysgafn ; megys, *llwyrfwyta*, *llwyrgredu*.

- *Llym*, bl. ysgafn ; megys, *llymgen*, *llymddyn*.
Llyma, *llyna*, rhagf. ysgafn ; megys, *llyma wr*, *llyna wraig*.

M.

- Mawr*, bl. ysgafn ; megys, *mawrdda*, *mawrfrydig*.
Mi, minnau, rhag. ysgafn ; megys, *mi ddywedais*, minnau *welais*.
Mo, ardd. ysgafn ; megys, *mo lwybrau* pechaduriaid.
Mo'i, rhagf. ardd. (mo—ei) o flaen gwr. ysgafn ; megys, ni ddeil *mo'i daro* ; o flaen ben. meddal ; megys, *mo'i tharo*.
Mo'm, rhagf. ardd. (my—ym) o flaen llafariad, chwyrn ; megys, ni wrthyd *mo'm henaidd*.
Mor, rhagf. ysgafn ; megys, *mor dda*, *mor lawen*, *mor rad*.
Mo'th, rhagf. ardd. ysgafn ; megys, nid oes *mo'th fath*.
Mynych, rhagf. ysgafn ; megys, *mynych gyrchu* ; bach a *mynych fwyta* ; bach ac anfynych *ddiota*.

N.

- Na*, cys. meddal ; megys, na *pharch*, na *chariad*.
Na, rhagf. o flaen berf yn dechreu gyda *b, d, g, ll, m, rh*, ysgafn ; megys, na *ddos*, na *dd*, na *ladd* &c. : o flaen *c, p, t*, meddal ; megys na *chlais*, na *phall*, na *thaw*.
Nage, rhagf. ysgafn ; megys, *nage ddim*.
Naill, an. ysgafn ; megys, y *naill ddyn*. “Y *naill wenwyn a ladd y llall*.” *Diar*.
Neu, cys. ysgafn ; megys, dyfod neu *beidio* ; dyn neu *ddynes*.
Ni, rhagf. ysgafn ; megys, *ni wnaeth* : o flaen *c, y, t*, meddal ; megys, *ni chlyw*, *ni phaid*, *ni thaw*.
Ni, nyni, ninnau, rhagf. ysgafn ; megys, *ni ddywedwn*, &c.
Ni'th, rhagf. cyf. ysgafn ; megys, *ni'th lwyr* adawaf.

O.

- O*, ardd. ysgafn ; megys, o *le i le*. “*O flewyn i flewyn ydd a'r pen yn foel*.” *Diar*.
O, cys. weithiau meddal ; megys, o *cherwch* fi.
O, cyfr. ysgafn ; megys, *O wrdig ! mawr yw dy ffydd*.
Och, cyfr. ysgafn ; megys, *Och fi !*
Oddiar, ardd. ysgafn ; megys, *oddiar gefn y march*.
Oddiwrth, ardd. ysg. ; megys, *oddiwrth fellt*, *oddiwrth bla*.
O'i, rhagf. cyf. (o—ei) gwr. ysgafn ; megys, *o'i dg* : ben meddal ; megys, *o'i thy*.

Oni, cys. ysgafn ; megys, cospir di oni *weithi*.

Oni, rhagf. ysgafn ; megys, "*Oni wna Barnydd yr holl ddaear farn*."

O'th, rhag. cyf. (o—yth) ysgafn ; megys, o'th *garu*, o'th *ddedutu*.

Ow, cyfr. ysgafn ; megys, *ow druan*.

P.

Pa, rhag. ysgafn ; megys, *pa le ? pa ddyn ? pa faint ?*

Pan, rhagf. ysgafn ; megys, *pan ddychwelo yr annuwiol*.

Parth â, ardd. meddal ; megys, *parth â thref, parth â chartref*.

Ped, cys. o flaen y ferf *bod*, ysgafn ; megys, *ped fyddit*, &c., ac weithiau *petwn, petit, petai*, &c.

Pwy, rhag. ysgafn ; megys, *pw y ddywedodd felly ?*

R.

Rhag, bl. ysgafn ; megys, *rhagdraethu, rhagflaenu*.

Rhy, bl. ysgafn ; megys, *rhydraul, rhyferthwy*.

Rhy, rhagf. ysgafn ; megys, *rhy fychan, rhy gynnâr*.

Rhyw, an. ysgafn ; megys *rhyw ddydd, rhyw fant*.

T.

Tan, ardd. ysgafn ; megys *tan draed, tan ganu*.

Tau, rhag. arferir *tau* (dy) a *mau* (fy) ar ol eu henwau cedyrn perthynol, gyd ag *y*, neu *yr*, i'w blaenori ; megys, y tad *tau* ; yr Arglwydd *mau* : ac weithiau gyd ag *y* yn unig ; megys, y *mau*, y *tau*.

Ti, tyd, rhag. ysgafn ; megys *ti ddywedast y gwir*.

Tra, bl. o flaen *c, p, t*, meddal : megys, *trachaled, traphwyllus, trathirion*. "Doeth dyn *tra thawo*."

Traws, bl. ysgafn ; megys, *trawsdor, trawsfeddant*.

Tros, ardd. ysgafn ; megys, *da tros ben*.

Trwy, ardd. ysgafn ; megys, *trwy gydol y dydd, trwy glod ac anghlod*.

Trwof, rhag. cyf. o flaen enw cadarn, ysgafn ; megys, *aeth trwof ddychryn*.

Tua, ardd. meddal ; megys, *myned tua thref*.

W.

Wb, *wbwb*, cyfr. ysgafn ; megys, *wb wyr ! wbwb fachgen !*

Wfft, cyfr. ysgafn ; megys, *wfft fawr* i'r dyn.

Wrth, ardd. ysgafn ; megys, wrth *fesur*, wrth *ddall* ni wiw dal canwyll.

Y.

Y, ban. o flaen *hyn*. ysgafn ; megys, y *wraig*, y *frenines*, hyn a hyn yn y *flwyddyn*.

Ychydig, rhag. ysgafn ; megys, "Ychydig *laeth* a hyn yn enwyn."

Ym, bl. ysgafn ; megys, *ymbleidio*, *ymolchi*.

Yn. ardd. o flaen *d*, a *t*, chwyrn ; megys, yn *Nur*, yn *nheml* ei sancteiddrwydd.

Yn, o flaen cydseiniaid dechreuol enwau gweiniaid, oddieithr *ll*, ac *rh*, ysgafn ; megys, yn *dda*, yn *dyner*, yn *fwyn*, &c.

Yn, o flaen *b*, a *p*, a droir weithiau yn *ym*, a'r dechreuad dilynol yn chwyrn ; ym *mrig* pren, ym *mhen* mynydd. Hefyd o flaen *m* gwreiddiol ; megys, ym *mynwes* Abraham. Ac weithiau gyda sill-goll ; megys, *y'mhlaid* y ffydd.

Yn, o flaen *c*, a deifl ymaith yr *n*, o flaen enw cyffredin ; megys, *ynghanol*, *ynghyngor* : ond dodir weithiau *ngh*, o flaen enw priodol yn *Nghrist* Iesu.

Yntau, rhag. ysgafn ; megys, yntau *ddywedodd*.

Y'th, rhag. cyf. ysgafn ; megys, "Ti yw fy mab o'm perffaith ryw, a heddyw y'th *genedlais*."

D.S...Heblaw y geiriau a'r blaenddodion uchod, dealler fod pob enw gwan o'r genedl fenywaidd yn dechreu â sain ysgafn ar ol enw cadarn unigol ; fel, gwraig *dda*, benyw *ddiwair*, dinas *gaerog*.

Hefyd, bydd y sain ysgafn i bob enw cadarn a osodir ar ol ei berthynol enw gwan neu gadarn ; fel, cariadus *frodyr* ; llyfr *werthwr* ; Sion *ffynydd*.

Arferir hefyd y sain ysgafn ar ol berf weithredol, oddieithr yn y modd annherfynol ; fel, caraf *ddysgeidiaeth* ; traethwch *wirionedd*.

RHEOLAU

BARDDONIAETH GYMRAEG.

Tri dyben barddoniaeth—gwellau moes a defod, cynnal heddwch, a moli pob daioni a rhagor.—TRIOEDD.

ADEILAD barddoniaeth Gymraeg sydd yn rhagori, medd y dysgedigion, ar bob iaith adnabyddus arall trwy'r byd; hyny yw, nid oes iaith, hyd y gwybyddir, a'i chynghaneddion mor gysson a chadwynog, a'i phlethiadau mor gauad a chywrain, a'r iaith Gymraeg, yn yr hon nid oes le i ddwyn ymaith un gair na llythren o gerdd dafod reolaidd, heb wneuthur anafus rwygiad ac anrhaith yn y gwaith.

Yr achos i'r barddoniaeth Gymraeg ragori ar ereill, y mae yn debygol, yw, am fod y rhan fwyaf o'i chydseiniaid yn gyfnewidiol, fel y gellir meddalau neu ysgafnhau llythyren galed wrth achosion: a pheth arall cynnorthwyol iawn yw helaethder yr iaith, megys y mae *bid*, *boed*, *bydded*, o'r un arwyddocâd, a lliaws ereill o'r cyffelyb: gellir hefyd, er mwyn cadw'r gynghanedd neu'r mesur, estyn neu fyrhau amryw eiriau heb eu niweidio, fel y deallir wrth y lluniau gramadegol.

Yr hen feirdd a ganent yn foelawdl, sef yn ddi-gynghanedd, a rhoddi pwys y ganiadaeth ar yr erddigan, sef a rei bod yn rhywiog amrafaeldon a rhwyddlef, megys y gwelir yn ngwaith yr hen feirdd, Aneurin, Taliesin, Myrddin, Llywarch Hen, ac ereill; ac nid oedd cynghanedd ond o ddamwain: eithr tua chanol

y bymthegfed ganrif, a rhai cyn hyny, deolwyd amryw hen fesurau ar hen ddull o gynghaneddu; a chan Dafydd ab Edmwnd, bardd ariandlysog, ac eraill, sefydlwyd pedwar-mesur-ar-hugain cerdd dafod, fel y byddent megys maen prawf i wahaniaethu rhwng bardd a rhigymydd.

Er dangos i'r cywreinion ychydig o ddull y cynfeirdd a'r gogynfeirdd yn barddoni, wele rai cynlluniau o'r pethau mwyaf dealladwy, yn ol eu gwahanol oesoedd fel y canlyn—

Dull Gwyddno Garanhir, tua dfwedd y bummed ganrif, pan ddaeth y môr dros Gantref y Gwaelod—

Diaspad mererid am cymhell
Heno y wrth fy estafell,
Gnawd wedi traha tranc pell.

Dull Aneurin Gwawdrydd, tua'r chweched ganrif—

Gwyr a aeth Gattræth gan wawr,
Wyneb udyn ysgorfa ysgwydawr,
Creu cynhynt cynnullunt reiawr,
Yn gynfan mal taran twrf aesar.—
Anawr gynhorfan,
Huan arwyran,
Gwledig gyd gyfain
Nef Ynys Prydain.

*O'r Gododin.**

Myrddin tua'r un oes, a gânt fel hyn—

Ni chymmeraf gymmun gan Feneich ysgymmun,
Ac eâ twygeu ar eu clun a'm cymmuno Duw ei hun.

Gwenddydd, chwaer Myrddin, yr un oes—

Pan fo cwyn cynllwyn bro Gwstenin,
Pan isger gwialen y Gilbant werin,
Gwyn ei fyd y geneu yn frwydd gyfeistrin,
A lefaro trigeir o'r heniaith gysefin.

Taliesin, tua'r un oes, a gânt fel hyn—

Nyd cerddor celfydd ny molwy Ddofydd,
Nyd cywir ceiniad ny molwy y Tad,

* Y mae'r "Gododin," a llawer ereill o waith y cynfeirdd, wedi goddef amryw adysgrif er cynnifer cantoedd o flyneddau, ac nid rhyfedd eu bod yn dywyll ac anhawdd eu deall yn ein hoes ni.

Ny nawdd fydd arad heb heyrn heb had,
Ny bu oleuad cyn celi cread.

Llywarch Hen, tua diwedd yr un oes, i'w henaint—

Baglan bren gangen foddawg,
Cynnelych hen hiraethawg,
Llywarch leferydd nodawg.

Meigant, tua'r seithfed ganrif, a gânt fel hyn—

Manred gymined a feddyliais
Myned i Fenai cyn nim bai fais,
Carafi y meneirch o dir Cemais,
Gwerling Dofefelling codelling trais
Ef cynnif mi wyf i'm derw llednais
O leas Cynddylan colled anofais. *Mar. Cynddylan.*

Tysilio, tua'r wythfed ganrif, a gânt fel hyn—

Oa gwnei dwyll trwy ymddiried
Heb ffydd, heb grefydd, heb gred,
Cei benyd ar dy seithfed.

Llefoed, tua'r ddegfed ganrif, a gânt fel hyn—

Golud byd cyd dyddaw
Ced gemmyner o honaw
Dychystudd anghen dychyfiaw
Dybydd hinon gwedi glaw.

Meilyr, tua'r ddeuddegfed ganrif, a gânt fel hyn—

Rhwyf pob fa mor wyt da wrth dy ioli
A'th iolwyf ry purwyf cyn no'm poeni
Brenin pob rhiedd
A'm gwyr na'm gomedd
Am y drugaredd o'm drygioni.

Gruffydd ap yr Ynad Coch, pan laddwyd Llywelyn,
tywysog olaf y Cymry, yn y flwyddyn 1281, a gânt
englyn fel hyn yn ei awdl—

Oer galon dan fron o fraw—allwynin
Am frenin dewin dor Aberffraw,
Aur dilyfn a dda o'i law,
Aur dalaeth oedd deilwng iddaw.

Gruffydd ap Maredudd, tuadechreu y bedwaredd-gan-
rif-ar-ddeg, a ganodd englyn fel hyn, mewn marwnad
am Ferch o Fon.

Haul Wynedd neud bedd nid byw—Unbenes
 Heb ynnill ei chyfryw,
 Henw gorhoffder a dderyw
 Hoen lloer, hun oer heno yw.

Yn y ganrif hon y gwnaed y mawr wellhad ar fesurau cerdd dafod, gan roddi cynghaneddau cyfiawn arnynt; a'r beirdd o'r pryd hyn hyd ddiwedd y bymthegfed ganrif a ganasant yn oreu o ddim sydd ar gof a chadw yn meddiant y Cymry.

Dealler fod rhai o fesurau presennol cerdd dafod yn dra chaethion; ac ni ddichon neb gyrhaeddyd i radd uchel o berffeithrwydd yn y gelfyddyd o farddoniaeth heb gynnysgaethiad o anian athrylithgar at y cyfryw, a meddu cyfran o ddysgeidiaeth neu wybodaeth lythyr-enol er mwyn purdeb iaith.

AM GYHYDEDD.

Y pedwar mesur-ar-hugain a adeileidir o saith gyhydedd, ac ynddynt y gwreiddia holl golofnau cerdd dafod; sef yw cyhydedd, y rhif a roddir o sillau mewn ban neu fraich o bennill, er gwneuthur ei hyd, a hyny o bedair sill hyd yn ddeg, fel y gwelir isod.

1. Cyhydedd fer a gynghaneddir o bedair sill, ac a genir mewn braich cywydd deuair byrion; megys,

Hil glwys hael glân.

Gro. Owain.

2. Cyhydedd wen, a gynghaneddir o bum sill, ac a arferir mewn awdl a elwir cyhydedd hir; megys,

Pur waith rhad porth rhydd.

Sim. Fychan.

3. Cyhydedd las, a gynghaneddir o chwe' sill, ac a arferir yn niwedd clogyrnach; megys,

Neuaddau newyddion.

Risiard Cynwal.

4. Cyhydedd gaeth, a gynghaneddir o saith sill, ac a arferir mewn cywydd deuair hirion; megys,

Credaf yn Nuw cu radawl.

Edm. Prys.

5. Cyhydedd draws, a gynghaneddir o wyth sill, ac a arferir mewn awdl a elwir cyhydedd fer; megys,

Diau hallter a dywelltais.

W. Myddelton.

6. Cyhydedd drosgl, a gynghaneddir o naw sill, ac a arferir mewn gwawdodyn ; megys,

Pura fi o Dduw, par faddenant. *Ieuan Fardd.*

7. Cyhydedd hir, a gynghaneddir o ddeg sill, ac a arferir mewn hir a thoddaid ; megys,

Gwyddai Dduw deilwng gweddi ddi doliant.

D. ab Edmund.

D.S...Er mai degsill yw cyhydedd sefydledig hir a thoddaid, eto, bydd rhai yn arfer un-sill-ar-ddeg yn y braich ; ac nid yw y gyhydedd hwyaf, sef deuddeg-sill, ond math ar gymysgiad o'r gyhydedd fer a'r gyhydedd draws ynghyd, o ba rai y ffurfir hupynt byr ; megys,

Iaith dda foesol, iaith hen oesol, iaith hynawsedd.

Rhys Morgan.

Ac nid yw y gyhydedd feraf, sef yr un deirsill, a arferir yn niwedd Gorchest y Beirdd, ond rhan o'r gyhydedd gaeth, ar ba un y cynghaneddir deuair hirion ;

Ail wyd i Lŷr, a'i wlad wledd.

Sim. Fychan, i Pierce Mostyn.

O gyhydedd y gwneir braich, ac o'r briechiau y gwneir pennillion, ac o bennillion y gwneir mesur.

AM Y MESURAU.

Rhif y mesurau sefydledig yw pedwar-mesur-ar-hugain cerdd dafod, ac a ddosbarthir yn dair rhan ; sef, englyn, cywydd, ac awdl ; yr hyn a elwir, Tair cainc prydyddiaeth.

Ac yn ol rhai, Tri onaid cerdd dafod y sydd ; sef, mesur, synwyr, a chynghanedd.

AM ENGYNION.

Englyn, neu ynglyn, sydd o ddau ryw ; sef, englyn unodl, ac englyn proest. Tri rhyw englyn unodl sydd ; unodl uniawn, unodl cyrch, ac unodl crwca.

1. *Am Englyn Unodl Uniawn.*

Englyn unodl uniawn a fesurir o bedair braich, ac o ddeg-sill-ar-hugain; sef, deg yn y ban neu'r linell gyntaf, a chyfrif y gair cyrch; chwech yn yr ail, a saith yn mhob un o'r ddwy linell olaf. Y ddwy linell gyntaf yw toddaid o un-sill-ar-bymtheg, yr hyn a elwir paladr: a phe'nill o gywydd deunair hirion ar e'ol ynglyn âg ef, yr hyn a elwir esgyll; ac iddo y perthyn rhagwant, gwant, prifodl, a chyrch.

Am ddeuryw gyrch unodl uniawn, sef cyrch cynghanedd a chyrch awdl.

Cyrch cynghanedd a gyrcha air neu fwy o'r ail ban i'r paladr i ymgynghaneddu âg ef, a hyny ar ddull proest neu groes bengoll; fel,

Duw Dad, Duw Fab rhad priodol,—dwysbraff,
Duw Ysbryd sancteiddiol,
Duw Tri'n Un, nis dettry'n ol,
Duw yw hwn diwahanol.

Iolo Goch.

Arall—

Duw hylwydd, Arglwydd eurglod—y rhifir,
Duw'r rhyfel a'r gosod,
Llwyr ddedwydd a fydd o'i fod,
Y dyn a 'mddiried ynod.

W. Middleton.

2. Cyrch awdl a gyrcha awdl arall o'r ail ban i'r paladr gydodli âg ef, yr hyn a fydd bob amser mewn toddaid, i c weithiau mewn unodl uniawn; fel hyn—

Clywais deg eurllais wedi gorllwyn—nos,
I 'maros & morwyn,
Ar lawer maes ir-lais mwyn.
Eos glwyslais is glaswyn.

Sion Tudur.

Arall—

Diareb yw hon, dywirir—ym mro,
“A laddo a leddir,”
Diben o hwn a dybir
Dibaid gwae! a Duw boed gwir.

D. ab Gwilym,

Arall—

Ystyriwch, a gwelwch da yw gwedd,—cyfiawn
A'r uniawn da'i rinwedd;
Tertyn hwn trwy ofyn hedd
Yn hyfedr yw tangnefedd.

W. Middleton.

Gellir rhoddi gosodiad cyntaf y sain, sef y rhagwant, yn mhob toddaid, o'r sill gyntaf i'r bedwaredd; ond rhaid i'r ail osodiad, sef y gwant, fod bob amser yn y bummed sill. Englyn, a'r rhagwant yn y sill gyntaf, fel hyn—

Tad planed wastad, Tad niwl distaw—gwyn,

Tad i'r gwynt gwaith ei law,

Tad gwenith, Tad eginaw,

Tad yw i'r gwlith, Tad i'r gwlaw.

L. Glyn Cothi.

Arall, â'r rhagwant yn yr ail sill—

Mae'n wir y gwelir argoelyn—difai

Wrth dyfiad y brigyn;

Hysbys y dengys y dyn

O ba radd y bo i wreiddyn.

T. Aled.

Arall, â'r rhagwant yn y drydedd sill—

Gwae holl gred, trymed tromwedd—am erchwyn

Y marchog o'r Gogledd;

Cloi'r bwrdd, a'r clai ar y bedd,

Cau Lleweni cell Wynedd.

T. Aled, i Syr. T. Salsbri, o Leweni.

Arall, â'r rhagwant yn y bedwaredd sill—

Y'mhob helbul gul y galwaf—ar Iesu,

A'i ras a erfyniaf;

Crefydd o waith newydd Naf

Oddi mewn a ddymunaf.

D. Thomas, Eryri.

Arall, o Ramadeg Sion Rhydderch—

Arglwydd daear wâr Arglwydd yd,—a gwellt,

Arglwydd gwynt yr hollfyd,

Arglwydd nef ydyw hefyd,

Arglwydd i bob arglwydd byd.

Os prifodl y paladr a derfyna yn y nawfed sill, bydded y gair cyrch yn unsill; fel hyn—

Iesu i'n caru sy'n dwyn coron—nef,

Iesu Naf Angylion

Iesu yw Ior yr oes hon,

Iesu a geidw ei weision.

L. Gl.

Os y brifodl a derfyna yn yr wyrthfed sill, bydded y gair cyrch yn ddeusill fel hyn,

Noeth bychan a gwan y genir—dyn byw,

Dyna beth sydd eirwir;

A gwan a noeth gwn yn wir,

A diddym y diweddir.

W. Llŷn.

Arall, yr un modd—

A gasgler gwillier drwy'r gelyn,—coelwch

Y cilia fel ewyn;

A ddel a rhad i w ddilyn

O 'wyllys Duw yw lles dyn.

S. Fychan.

Os y brifodl a derfyna yn y seihfed sill, bydded y
gair cyrch yn deirsill; fel hyn—

Paul glau ar eiriau a roes,—yn fynych,

Yn f'enaidd ddychrynloes,

A hao dyn hyd einioes

A feda ef wedi oes.

Thomas Llwyd.

Arall, yr un modd—

Och dristyd ddyfryd ddwyfron!—Och Geli!

Och galed newyddion!

Och eilwaith gorph a chalon!

Och rhoi'n y bedd mawredd Mon!

Gro. Owain, Mar. L. Morris.

Arall, o Ramadeg Sion Rhydderch—

Dyn bur wych natur, a'i chnawd—yn burwyn,

A barodd i'm nychdawd;

Dyn lanwaith berffaith burffawd,

Dyn dlos ond ei bod yn dlawd.

W Llyn.

Os y brifodl a derfyna yn y chweched sill, bydded y
cyrch yn bedeir-sill, ac nid ellir mwy y'nghyrch englyn;
fel hyn—

Nid meddiannau brau bryd,—a gadwa gwr

Gydag ef bob enyd;

Un redfa, meyn awr adfyd,

A dwr i bant yw da'r byd.

Sim. Fychan.

2. *Englyn Unodl Cyrch.*

Unodl cyrch a fesurir o wyth-sill-ar-hugain; sef, saith
yn mhob un o bedwar ban; y ddwy fraich gyntaf fel
pennill o gywydd deuair hirion, a'r pen yn ateb iddo fel
awdl gywydd; yr un modd a'r pedair llinell olaf o gyrch
a chwta; fel hyn—

Uchel i ochel dichell

Yw Dofydd, cenfydd pob cell;

Difai y gwel ddyn difalch,

A dyn balch a edwyn o bell.

W. Middleton.

Arall—

Da'i Rufeinwyr dorf unwaith
I doliaw'n hedd, difeu'n hiaith,
Hyd na roes Duw Ion, o'i rad,
O'r daliad wared eilwaith.

Gro. Owain.

3. *Englyn Unodl Crwca.*

Unodl crwca a fesurir o ddeg-sill-ar-hugain; y ddwy fraich gyntaf fel paladr unodl cyrch yn saith sill bob un, a'r diwedd fel paladr unodl uniawn o un-sill-ar-bymtheg, a gosodiad yn y llinell olaf i gydodli â'r gair cyrch, megys pe cenid unodl uniawn yn y gwrthwyneb; fel hyn—

O b'le daw y blodeuyn;
O'r ddaear; daear yw dyn;
Daear yw lle'r blodeuyn—i'r ddaear
Od esgar, y disgyn!

D. Thomas

Arall, o Ramadeg W. Middleton—

Braidd yn fyw, bereiddwen ferch,
Briw digwyn bradawg annerch;
Briwiad osodiad fy serch—ar loer gwlad,
Brad anfad bryd wenferch.

R. M.

Deuryw englyn proest y sydd; sef, proest cyfnewidiog a phroest cadwynodl.

4. *Am Broest Cyfnewidiog.*

Proest cyfnewidiog a fesurir o wyth-sill-ar-hugain; sef, seith-sill yn mhob un o bedwar ban, gan newid llafariad terfynol y breichiau yn amrafael cdiau, a chadw yr un gydsain yn y diwedd; fel hyn ar acen ddyrchafedig—

Duw yw 'Mugail arail Em,
Ni bydd, Duw a rydd da rym,
Arnaf, er a gaf o gam,
Diau o 'stad eisiau dim.

W. Middleton.

Arall—

Taran amlwg mwg a mellt,
Safn ddu, os wyf yn ei ddallt,
Chwyrn ei dawch haiarn a dellt,
Mawr d gwaedd mwrddwr gwyllt. *E. M. & Iwan.*

Arall, fel hyn:—

Angau a'i wyllt eang weis,
Ddu a'r dro a ddaw ar draws;
Gwel o ddyn! a goleu ddwys,
Nos a dydd yn ysu d'oes. *T. Edwards, Nant.*

Arall:—

Gwaed Thomas Niclas neu uwch,
Gryffydd aer o'i gorph ydd ewch,
Phylip oedd gyffelyb iwch',
Erlidir un lewder awch. *T. Aled.*

Arall, â'i ddiwedd ar acen ddisgynedig, fel hyn:—

Amryw enwog mawr winwydd,
A mawr enw am a ranodd!
A mawr iawn ym mro Wynedd,
Am roi i weiniaid Meirionydd!
W. Llyn, i Gr. Nannau, Ysw.

Arall o Ramadeg S. Rhydderch, yn gyfochrog lythyrenol:—

Llawen wyd a gwen ddyn deg oll,
Llawen a gweddolwen ddull,
Llawen wych irwen a ch'al
Llawen nid adw'en dy well.

Arall, yn terfynu mewn lliossain dalgron; fel hyn:—

Cadwaladr yu cyd eiliaw,
Cynan llwyr ac anian llew;
Curodd Ffrainc, aur oedd ei ffrîw,
Ceidwad hir y cadwed Duw. *S. Brwymog.*

Arall. chweban o Gyfrinach y Beirdd, yn terfynu mewn llafariad amryfal; fel hyn:—

Cefais fardd teg d'anrheg, do,
Dy gywydd, gwaith dedwydd da,
Ac eitha cân yw'r gwaith cu,
A'i synwyr llwyr ymhob lle,
Gwnawn feirdd yn gyfiawn lawn lw,
Ar g'oedd gwlad, mai'n tad wyt ti.
D. Williams, i E. Dafydd.

Arall, chweban ar amryfal acen, a chymeriad cyng-haneddol arno:—

Abad corph y wlad Caer Fflur,
Aberth nef a byrth nifer,

A'i borth heb glo neu borthor,
 I borthi De Aberthwyr;
 Berthawg a thlawd a borthir
 Ar barthau yr Aberthwr.

G. o'r Glyn, i Abad Ystrad Fflur.

Arall, seithban yn rheol y llafariaid:—

Yn iach oll awen a chân,	a
Yn iach les o hanes hen,	e
A'i felys gainc o flas gwin;	i
Yn iach im' mwyach ym Mon	o
Fyth o'i ol gael y fath un,	u
Yn iach bob sarllach a swm,	w
Un naws a dail einioes dyn!	y

Gro. Owain, Mar. L. Morys.

**Proest cyfnewidiog wythban, trwy rod-di y llafariaid
 oll, sef y yn ei dwy wahanol sain; fel hyn:—**

Ar ein t ith, er iawnfaith rym,
 Draw i Ganaan eurlan em,
 O'r Aipht flin craff frenin ffrom,
 A'i Goch-for draw'n guchfawr drum;
 Trwy anialwch tristwch trwm,
 Llethrau certh, rhag llithro cam,
 Am rad nerth mae rai ind' ym-
 Ofyn Duw yn fwy na diu.

5. *Am Broest Cadwynodl.*

**Proest cadwynodl, neu gadwynog, a fesurir o wyth-
 sill-ar-ugain, sef seith sill yn mhob un o bedwar ban,
 megys proest cyfnewidiog; ac a gadwynir trwy rod-di y
 trydydd ban i gydodli â'r cyntaf, a'r pedwerydd i gyd-
 odli â'r ail; fel hyn, yn terfynu ar acen ddyrchafedig:—**

Ymddifad ei thad, a thwn
 Archoll yn ei friwdoll fron,
 Ynghur di gysur da gwn
 Yn gaeth o'm hiraeth am hon.

Gro. Owain, Mar. ei Ferch.

Arall, o Ramadeg S. Dafydd Rhys.

Dy roddion wyt o radd Nudd,
 Dinam ynt, pob dyn a'u medd,
 Dy win i fl, dyna fudd,
 Diwarth fab, dy aur a'th fedd.

Arall, yn terfynu mewn amryfal acen ; fel hyn :—

Ffrwyth cynen, bendraphen droch
Flin wedd yw aflonyddwch;
Ffrwyth rhyddid, trefnid di roch
Yw llwyddiant oll a heddwch.

D. Thomas.

Arall, o Gyfrinach y Beirdd, yn terfynu mewn llios-
sain dalgron :—

Os glân gwlad o drwsiad draw,
Os glân faeth rywogaeth ryw,
O chawn win llawn y'mhob llaw,
O chair nef Uwchaeron yw.

W. Egwad.

Arall, chweban o Ramadeg S. Rhydderch, yn terfynu
ar amryfal acen :—

Tir Pengwern hir pen grawn had,
Tref gastell tyrfa ac ystod,
Tir Mostyn yw'r term wastad,
Tai Gloddaith, teg le eiddod,
Tref Garnedd oleuwedd wlad,
Tai'r Ieirll glân tyrau'r holl glod.

AM GYWYDDAU.

Tri rhyw gywvdd y sydd ; cywydd deuair, neu deufan
cywydd llosgyrnog ; ac awdl gywydd.

Deuryw gywair deuair sydd ; sef, deuair byrion a
deuair hirion.

6. *Am Ddeuair byrion.*

Cywydd deuair byrion a fesurir o wyth sill : sef, dau
fan neu freichiau pedeirsill ar y gyhydedd fer, a'r
ddau yn cydodli, un yn rhanedig, sef unsill, a'r llall yn
gyfansawdd neu liossill ; fel hyn :—

Gwridog groywdon,
Gloyw teg, liw ton.

W. Llŷn.

Arall—

A fiaeth ofer
Y sydd is ser.

Gro. Owain.

Ni waeth pa un o'r cyplau yn unsill, na pha un yn
liossill ; megys :—

Dewr hil fil fur,
Didarf Dudur.

Neu,

Y gwr gwirion
A'i friw'n ei fron. *Gram. S. D. Rhys.*

D.S...Byddir weithiau yn cyssylltu deuair byrion yn nghyd â rhyw un o'r mesurau ereill, gan ei foel mor fyr a diffwrth wrtho ei hun; megys gyda deuair hirion, fel hyn:—

Cynal cwynion,
O dir i don,
Dan gaerau Prydain Goron,
Yr ydis am Lewis lon. *Gro. Owain.*

7. *Am Ddeuair hirion.*

Cywydd deuair hirion a fesurir o bedair-s'll-ar-ddeg; saith yn mhob un o ddau fan yn eyd-brifodli â'u gilydd; un yn rhanedig a'r llall yn gyfansawdd; fel hyn:—

Nid all da byd ennyd awr,
Estyn einioes dyn unawr. *W. Llyn.*

Arall:—

Ystyr nad da yn ystig
I ddyn ei dda, a'i Dduw'n ddig. *S. Cent.*

Arall:—

Irwch fy llygaid arial
A chlai Duw, cewch o'i law dâl.
D. Jones, i ofyn Beibl.

Arall:—

Nid gwr dewr, nid goreu dyn¹
Nid pur wyf onid prfyn. *W. Middleton.*

Arall:—

Dyn a ran da yn ei raid,
Duw a ran da i'r enaid. *Gutto'r Glyn.*

Deuair hirion, o ran ei felusder a'i rywiogrwydd, a arferir yn amlaf mewn barddoniaeth, a rhaid newid yr awdl ar bob cwpl; megys,

Pedwar dirgel ni welir
Tramwy maent hwy mewn tir
Tyrfau, ac angau terfyn,
Gwynt oer, ac enaid dyn.

O'r Myfyrian.

Arall:—

Cyn bod haul didraul draw
Wawl enwog yn olwynaw,
Yr oeddit ti, wir Dduw Tad,
Yn awdwr dinewidiad :
I'r drwg, y rhai drwy wegi,
F'ont gyndyn yn d'erbyn di,
Ofnadwy fy Nuw ydwyf,
A thirion i wirion wyt.

D. Ionawr.

8. *Am Gywydd llosgyrnog.*

Cywydd llosgyrnog a fesurir o ddau neu fwy o fanau,
yn wythsill bob un, sef ar y gyhydedd draws, ac yn un-
odl â'u gilydd, a ban seithsill o losgwrn ar y gyhydedd
gaeth, â'i ganol yn cydodli â diwedd y breichiau o'r
blaen, a'i ddiwedd yn arwain yr awdl drwy'r cywydd;
fel hyn:—

Yr hen ddaear hon a dduodd,
Y gloyw awyr a ddrwg liwiodd,
A grynodd pan goroned. *Gram. S. Rhydderch.*

Arall, o ddau yn nghyd:—

Caniad eurwerth cenadwri
O rad enwog a roed ini,
Prophwydi pur hoff ydoedd;
Llona' geiriau llawn o gariad,
A chysgodau iachus Geidwad,
Mabwysiad y'mhob oesoedd. *Rolant Hugh.*

Bydd rhai yn cyssylltu mesur arall weithiau wrth
gywydd llosgyrnog, megys fel hyn gyda thoddaid:—

Mae yn rhyfedd man y rhifid,
Mawr falch addaw, mor falch oeddid!
O cherid wr a choror :
Am dy fod, parod purion, hyfrydwch,
A'th ffrw o degwech wyth ffrwd eigion. *W. Llyn.*

9. *Am Awdl Gywydd.*

Awdl gywydd a fesurir o bedair-sill-ar-ddeg, sef dwy
fraich o seithsill bob un, a gorphwysfa yr ail fraich yn

unodli â phrifodl y gyntaf, a'r diwedd yn awdl amryfal
i arwain y cywydd; fel hyn:—

Pan gofiwyf poen a gyfyd,
A dyfryd gur i'm dwyfron.

Gro. Owain, Mar. ei Ferch.

Arall, o Ramadeg S. Rhydderch:—

Llwyth Trefor llu waith trafael,*
Llew ebrwydd hael llwybraidd hedd.

S. Fychan.

Arall, o ddau ynghyd:—

Duw y duwiau gorau gwir
E genir ei ogonedd,
Pery byth, pur yw heb wad,
Drwy gariad ei drugaredd.

W. Middleton.

AM AWDLAU.

Awdl, yn ol W. Middleton, yw caniad o amryw fesurau yn ol yr arfer sathredig; eithr wrth gerdd y tri phrif fardd,§ a dull Cynddelw, ni ddylai rhagor nag un mesur fod ar yr un caniad; ac os hir fyddai, rhydd yw newid y brifodl.

Awdlau ycyfrifir y mesurau canlynol; toddaid, gwawdodyn, hupynt, cyhydedd, cyrch a chwta, clogyrnach, gorchest y beirdd, cadwyn fer, a thawddgyrch cadwynog.

10. *Am Doddaid.*

Toddaid, ar ei ben ei hun, a fesurir o bedair-sill-ar-bymtheg, o ddwy fraich yn cydodli; ac arno wrth sain y bydd rhagwant, gwant, gobenydd, a thoddaid. Y fraich gyntaf a gair toddaid, fel unodl uniawn, yn terfynu ar y degfed sill, a'r fraich olaf yn nawsill, â'i chanol yn odli â'r gair cyrch; fel hyn:—

* Barn W. Middleton yw, y dylai yr awdl olaf o fraich gyntaf awdl gywydd fod mewn amryfal acen at air yr orphwysfa yn yr ail fraich, ac i'r ddiweddaf fod yn groes gynghanedd rywiog, fel y galler troi awdl gywydd yn ddeuair hirion, fel hyn:—

Llwyth Trefor llu waith trafael,
Llwybraidd hedd, llew ebrwydd hael.

§ Merddin Wyllt, Merddin Emrys, a Thaliesin.

Dyn caeth benydiaeth, dan boanedig—glwyf,
Drwy ofid ydwyf, darfodedig. *Sion Tudur.*

Arall :—

Drylliodd, dirgrynodd daear gron—Wener,
Duodd ar hanner dydd yr hinon. *G. ab Ieuan.*

Arall, fel hyn :—

O'r hael y ceir hael, a phe rhon',—a'i gael,
Gan hael hawdd fydd cael o fodd calon. *L. G. Cothi.*

Arall, yr un modd, o Ramadeg W. Middleton :—

Oes ffawydd na nydd, neu on—yn wewyr ?
Os brenffyr nas gyr yn ysgyrion ? *D. Nanmor.*

Dau doddaid ynghyd :—

Ebrwyddaf oedd o'r wybryddion—hyglod,
A llwyr ryfeddod holl rifyddion :
Traethai, fe wyddai foddion—teyrnasocedd
Ro'i o hen oesoedd wir hanesion.
Gro. Owain, Mar. L. Morys.

Arall, â'r ail fraich yn ddeg sill :—

Fel glwith awyr ffrith ar ffrwythau—'r ddaear,
Fel grawn, fel adar, fel gro neu flodau. *T. Aled.*

11. *Am Fyr a Thoddaid.*

Byr a thoddaid a fesurir o bedair-sill-a-thrigain, y
pen cyntaf fel paladr englyn unodl uniawn yn un-sill-
ar-bymtheg, a phennill yn ddilynol o bedwar ban wyth-
sill bob un yn cydodli â'r paladr, a thoddaid o un-sill-
ar-bymtheg yn niwedd y mydr ar yr un awdl; fel hyn :—

E dd'wedwyd addewidion— a wiriwyd,
O warant wir ffyddlon,
Od â'n tiroedd dan y Taerion,
Ar fyr dwyre wir Frodorion,
Caem i'r henfri Cymru hoenfron,
Lloegr yn dethol llygyrn doethion,
Llawn dawn dewrwelech Llundain dirion—impiau,
Dewr weddau Derwyddon.
Gro. Owain, i'r Cymrodorion.

12. *Am Hir a Thoddaid.*

Hir a thoddaid a fesurir o drigain sill, pedair braich
o ddeg sill bob un, a phennill o doddaid o ugain sill yn
ddiweddaf, ac yn cydodli oll; fel hyn :—

Aeth d'arwydd arnynt o waith d'arddyrnau,
 A'th law mewn irwaed, a'th lu manerau,
 A throï gwayw'n waedwyllt, a'th rwyg waniadau,
 A thrwy wael fflemig Aruthr fel ffamau :
 Anfon drwy Dduw Ion un o'r ddau o'th waith,
 Ai nhw'y'n feirw unwaith, ai ni'n hen freiniau.

*T. Aled, i Syr Thomas ab Gruffudd, Tywysog llu
 yn erbyn Risiard Gefngrwm.*

Arall, o Ramadeg Sion Dafydd Rhys :—

Athraw, dewisaist, a'th Aer o D'wysog,
 Er lles i dlodion, Iarllas dyledog,
 Ail un o fonedd i Elen Fanog,
 Oedd ail em o Droia, ddwyllaw modrwyog
 Ail Olwen lwyswen liosog—lysoedd,
 Ail a wnai wleddoedd Elen Lueddog.

13. *Am Wawdodyn byr.*

Gwawdodyn byr a fesurir oddwy-sill-ar-bymtheg-ar-
 ugain, sef dwy fraich o nawsill bob un, a thoddaid o
 bedair-sill-ar-bymtheg ynglŷn wrthynt, ac yn cydodli
 oll; fel hyn :—

Mesurai gwyddai bob agweddion,
 Llun daear ogyrch, llanw dwr eigion,
 Amgylchoedd moroedd mawrion o'u cymlawdd,
 Iawn y dangosawdd, nid anghyson.

Gro. Owain, Mar. L. Morys.

Arall :—

Ddyn digonawl bydawl heb oedi,
 Dyro'n helaeth huniaeth i lenwi
 Y gweiniaid, a'u digoni—o'th gyfoeth,
 Heb eiriau cignoeth, na bwrw coegni.

B. Powel.

Arall :—

Ni phery onen i'w pheiriannau
 Dan d'ewin ddyrnod, ond yn ddarnau ;
 Ewinawg osawg asau braich a bron,
 A nyddai linon yn ddolenau.

T. Aled.

Arall :—

Er y cafodd ryw arwa' cofion,
 Ruthrau lliidiog hir a thrallodion,
 Ef a dynai fywyd union mawl mydr,
 Wir wawr haul belydr, o'r helbulon.

T. E. o'r Nant, Mar. Gro. Owain.

14. *Am Wawdodyn hir.*

Gwawdodyn hir a fesurir o bedair braich yn nawsill bob un, a thoddaid yn ol o bedair-sill-ar-bymtheg, yn cydodli oll; fel hyn:—

Olrheiniodd, chwiliodd yr uchelion,
I lwybrau'r taranau a'r terwynion
Fflamawg fellt llamawg folltau llymion,
Is awyr ganaid, a ser gwynion;
Nodau'r lloer a'i newidion—hynt cwmwl
O fro y nifwl i fôr Neifion.

Gro. Owain, Mar. L. Morys.

Arall, i'r Iesu:—

Bu Wr fwyfwy fel y brif afon;
Bu'n tori clefyd, bu'n troi clefion;
Bu iachusach byw o'i achosion;
Bu werthfawr iddynt borth efryddion;
Bu'n gloywi delli deillion—i weled;
Bu fwy i wared byw o feirwon.

Gr. ab Ieuan, Ysw., o'r Llannerch.

15. *Am Hupynt byr.*

Hupynt byr a fesurir o ddwy fraich; y gyntaf yn bedeirsill ar y gyhydedd fer, a'r ail yn wythsill ar y gyhydedd draws, a'r bedwaredd sill o'r ail fraich yn cydodli â'r fraich gyntaf, a'r diwedd yn arwain yr awdl; fel hyn, o ddau ynghyd:—

Os tra pherchid,
Y mawr eurid am arwredd,
Deufwy cerid,
Mwy yr enwid am ei rinwedd.

Gro. Owain, Mar. S. Owain.

Arall:—

Mae'n llefaru,
Er ei gladdu, wr goleuddawn;
A'i lefariad
Er arweinid ar yr uniawn.

Gr. Williams, Mar. Peter Williams.

Arall, fel hyn:—

I'r maleiswyr,
Ao i'r treiswyr, ac i'r trawsion,
Dw sydd wiliwr,
Cyfan chwiliwr oefn a ohalon. *W. Middleton.*

16. *Am Hupynt hir.*

Hupynt hir a fesurir o dair braich, y ddwy gyntaf ar y gyhydedd fer, o bedair sill bob un, a'r drydedd ar y gyhydedd draws yn wythsill, ac yn ateb fel diwedd hupynt byr; fel hyn:—

Am ei roddion
A'i 'madroddion
Hoyw wr cyfion hir y cofir;
A'i blant grasol
Gan Dduw nefol
Fwyn had ethol a fendithir. *Gro. Owain.*

Arall, fel hyn:—

Mawr ei radau, mydr ganiadau,
Myfyriadau mwyfwy rediad,
Mwyn dyniadau, mwys blethiadau,
Cynnwysiadau cain osodiad. *W. Middleton.*

Arall, yr un modd:—

Gan laddiadau terfysgiadau,
Gwayw rwygiadau, ac ergydion;
Mae profiadau fod rhodiadau
Ein holl dadau yn alldudion. *D. Thomas.*

Arall, o Gyfrinach y Beirdd, fel hyn:—

Caraf feinir blethau gold-wir,
Canmil i'n tir canmolant hon;
Iddi cenir tra fo pren i'r,
Na haul ar dir, na hwyl ar don. *Mar. ab Roser.*

17. *Am Glogyrnach.*

Clogyrnach a elwir felly, am ei fod yn anwastad, a'i fanau yn anghyfunhyd: ef a fesurir o bum braich; y ddwy gyntaf yn cydodli o wythsill bob un, a'r ddwy fraich nesaf o bum sill bob un yn amryfal odli, a'r fraich olaf o chwe' sill, a'i chanol yn cydodli â'r breichiau cyfnasaf, a'r diwedd yn cydodli â'r ddwy fraich gyntaf, fel hyn:—

Os rhai geirweir sy wŷr gorau,
I fyd saint e fudes yntau,
Draw ddifraw ddwyfron,
I fad lwysgad lon
Angylion yngolau. *Gro. Owain, Mar. S. Owain.*

Arall:—

Aml yw'ch lluoedd mal awch llewod,
Aml wŷr arwain mal eryrod;
Ail i Nudd lyw 'n iaith,
Ar deulu 'r dalaeth,
Ion gwirfaith yn gorfod.

Sim. Fychan.

Arall, fel hyn:—

Aur fynychle yw'r Fonachlog,
A'i chôr sy well na Chaer Sallog;
A drud doriadau,
Y dail a'r delwau,
A lleisiau lliosog.

Gutyn Owain.

18. *Am Gyrch a Chwta.*

Cyrch a chwta a fesurir o wyth braich ar y gyhyddedd gaeth, sef seithsill bob un; y chwe braich gyntaf yn cylodli; a'r seithfed yn odl wahanol, a gorphwysfa y fraich olaf yn ateb idui, a'r diwedd yn cydodli â'r breichiau dechreuol, fel pen unawdl cyrch; fel hyn am yr iaith Gymraeg:—

Neud esgud un a'i dysgo,
Nid cywraint ond a'i caro,
Nid mydrwr ond a'i medro,
Nid cynnil ond a'i cano,
Nid pencerdd ond a'i pyngcio.
Nid gwallus ond a gollo
Natur ei iaith, nid da'r wedd,
Nid rhinwedd ond ar hòno.

Gro. Owain.

Arall, yn odli ar amryfal acen; fel hyn:—

Erfai yw'r llys ar fôr llon,
Hyn o les a wnaî Leision;
E gair gwres yn y gaer gron,
E gair seigiau gwresogion;
A'r ceirw fry o barcau'r fron,
A'r ëogiaid o'r eigion
A gwenith a phob gwinoedd
O'r tiroedd a'r môr tirion.

L. Morganwg.

19. *Am Gyhydedd fer.*

Cyhydedd fer, neu gyhydedd wythban, sy fesur o bedwar ban yn wythsill bob un, ac yn cydodli â'u gilydd; fel hyn:—

Cu hil hynaws cael o honynt,
 Duw'n dedwyddwch, di'n Dad iddynt;
 Yn ymddifaid, na 'moddefynt,
 Gyrchau trawsder, gwarchod drostynt. *Gro. Owain.*

Arall, ar ansawdd gwybodaeth a dysg :—

Anglod arall mewn gwladwriaeth,
 Wall y byd a'i holl wybodaeth,
 Cur o golled, ac argyllaeth,
 Oer i filoedd, yw Rhyfelaeth.

Y Parch. Walter Davies.

20. *Am Gyhydedd hir.*

Cyhydedd hir, neu wendrosgl, a fesurir o ddwy fraich
 ar y gyhydedd wen, sef pumsill bob un yn cydodli, a
 braich arall nawsill ar y gyhydedd drosgl, o awdl am-
 ryfal yn arwain y mesur, a'r bummed sill iddo yn unodli
 â'r breichiau cyntaf; fel hyn :—

O bân bob Ionor,
 O burffur borffor,
 O buraidd drysor beirdd a drwsiant.

Sim. Fychan, i Sim. Thelwal.

Arall, o ddau ynghyd :—

Amlhawn ddawn ddynion,
 I'n mad benwlad hon,
 E ddaw i feirddion ddeufwy urddas;
 Awen gymen gu,
 Hydr mydr o i medru;
 Da i ni garu doniau gwiwras.

Gro. Owain.

**Arall, o ddull hynach, allan o Ramadeg y Dr. Davies,
 fel hyn :—**

Pa ddyn bynag fych, pa gerdd a fedrych,
 Neu a iawn nodych yn enwedig:
 Tyred pan fynych, croeso pan ddelych,
 A chwedi delych tra fynych trig.

21. *Cyhydedd nawban.*

Cyhydedd nawban a fesurir fynychaf o bedair braich
 ar y gyhydedd drosgl, sef nawsill bob un, yn cydodli
 o'i; fel hyn :—

Un iraidd ydwyd, wen urddedig,
O liw paradwys loyw puredig;
Un ufudd odiaeth, iawn foddedig,
Fun, a dwy gadwyn, fendigedig. *S. Tudur.*

Arall, o Ramadeg S. Rhydderch :—

Ail Luned gwreigiol lain nòd gwragedd,
Yw Elen wisgiad Olwen Osgedd;
Ail Anna y tyfai lân etifedd,
O irdwrff iesin euraidd fysedd. *Sim. Fychan.*

Arall, o chwe' braich :—

A thra bo urddawl athro beirddion,
A mwyn dysg wiwles mewn dwys galon,
Gwiwdeb ar iaith, a gwaed Brython,
Ac awen Gwyndud, ac ewyn gwendon,
Daear a nef, a dwr yn afon,
Ef a gaiff hwyaf wiw goffeion.
Grc. Owain, Mar. L. Morys.

22. *Am Orchest y Beirdd.*

Gorchest y Beirdd a fesurir o bymtheg sill, ac o dair braich; y ddwy fraich gyntaf o bēdair sill yn cydodli; a'r olaf yn seithsill, a'r bedwaredd sill yn cydodli â'r banau cyntaf, a'r diwedd yn arwain yr awdl drwy'r mesur; rhad i'r ail sill o bob braich hefyd gydodli â'u gilydd; fel hyn :—

O Ramadeg S. Rhydderch, o ddau ynghyd :—

Aml fael mil fydd
Yn d'ael i'n dydd
Yr hael aur hydd, a'r hawl rhad:
O dir y del
Wyth Sir i'th sel,
Oed hir it' êl, at dy 'r Tad.

Gan fod gorchest y Beirdd mor gaeth a chyfyng i gadw synwyr a chynghanedd arno wrtho ei hun, rhydd yw i'r prydydd ei gyssylltu wrth ryw fesur arall a fo rhyddach; megys gyda hupynt byr, fel hyn :—

Mi a brydaf,
Rhwydd iawn geisiaf roddi'n gyson
I ti y Tad, fy Rhi, fawrhad,
Dy fri di frad o frwd fron. *Risiard Pawel.*

Arall, gyda hupynt hir; fel hyn :—

Ef oedd Ofydd a dywenydd,
Hylwybr Ieithydd hil y Brython :
Gan wau gwyn waith, tlysau tloswaith,
Orau arait, aur Wron.

Gro. Owain, Mar. L. Morys.

23. *Am Gadwyn fer.*

Cadwyn fer a fesurir o ddeuddeg-sill-ar-hugain, pedwar o fanau wythsill bob un, ac yn cydodli bob yn ail ban, a phob ban yn cynghaneddu bob pedair sill; a rhaid i'r bedwaredd sill o'r ail a'r pedwerydd ban fod yn unawdl â diwedd y fraich flaenorol; ac yn cadwyn-odli fel hyn :—

Uch awduron, a chadeiriawg
Bur iaith rywiawg bër athrawon;
A chelfyddon uchel fuddiawg,
A'r beirdd enwawg ei ber ddynion. *Gro. Owain.*

Arall, fel hyn :—

Ein Creawdwr, Ion Caredig,
Pôr enwedig, yw 'n Pryniawdwr;
Pur Iachawdwr, a'n parchedig
Detholedig doeth Lywiawdwr.

24. *Am Dawddgyrch cadwynog.*

Tawddgyrch cadwynog a fesurir o bedair-sill-a-thri-gain: pedwar o bennillion hirion, un-sill-ar-bymtheg bob un; sef y ddau gyntaf fel cadwyn fer, a'r ddau olaf fel hupynt hir; a phrifodl y mesur yn odli â'r sill cyntaf o'r pennill; fel hyn :—

Didraws weled dy drosolion,
Dyro holion daear heli;
Duw a gwneled digonolion
Dy waedolion da y deli:
Dod ar bolion anffyddolion,
Dysg ysgolion dasg os gweli;
Dal heb dolion Ffrainc hudolion,
Dremunolion, draw mewn eli.

S. Brwynog, i Harri'r Wythfed.

A all, diweddarach :—

Adystyriwn yn dosturiol,
Wyw naws hudol einioes hediad ;
Ac eiddunwn, agwedd ddoniol,
Am wiw radol ymwardiad :
Caiff fforddoliau, ufuddoliau,
A grasoliau gywir seiliad
Gwnair duwioliau yn drigoliau
Anfarwoliau, nef oreuwlad.

D. Thomas, Ystyriaeth ar Oes Dyn.

Y mae hen fesurau ereill o'r hen ganiad, y rhai a elwir ofer fesurau, ac nis arferir hwynt yn y pedwar-arthugain ; eto, gan y dichon i rai daraw wrthynt mewn hen ysgrifeniadau, meddyliwyd yn addas rhoddi cynllun o honynt, fel y canlyn :—

1. Englyn neu drihan milwr ; fel hyn :—

Cenwch i'r Arglwydd cynnar
Ganiad newydd uwch gwŷdd gwar ;
Cân i Dduw, Cun y ddaear. *W. M.*

Arall, o'r hen ddull :—

A glywaist a ti gânt y Fronfraith,]
Pan dramwyech dros ddiffaith
Na fid elyn dy gydymaith. *Eng. y clywed.*

2. Englyn cildwrn ; fel hyn :—

Impio, er huno o'r henaidd—gyffion,
I gaffael ffrwyth peraidid,
O'r un wraidd. *Gram. S. Rhydderch.*

3. Englyn garhir ; fel hyn :—

Môr, a thir gloywsir goleusych—mynydd,
Mwyniant croyddwr berwgrych,
Meinin dai yn y mynych,
Maldir, yttir, mwndir, glodir,
Maesdir, coettir, gweirdir gwyth.
Gr. Hiraethog, i Degeingl.

4. Englyn pendrwm ; fel hyn :—

Clywais, llawenais, o'r llwyni—adar
Yn odiaeth gyfodli,
Yn Chwefror can iach hyfryd
Gwyn 'y myd, da 'r gân i mi. *Cyfrin y Beirdd.*

5. Trybedd y myneich ; fel hyn :—

Duw, ein gwarth ydoedd, di 'n gwrthodaist,
Di a'n gwasgeraist dan gas girad :

Duw Ior o digiaist dyro degweh,
Daw imi heddwch nid o'm haeddiad. *W. M.*

6. Triban cyrch, neu triban Morganwg; fel hyn :—

Anhyfryd beth yw methu,
A ffwyl ar ddyn yw ffaelu,
Ni wel fwynder glwysber glan,
Nag unawr gân a gwenu. *S. W. Lewys.*

Triban cyrch proestawl; fel hyn :—

Castell cog a deiliog do,
Caer ddiddos cerdd eos dda,
Cell Bronfraith lan a'r gân goeth,
Neu Geiliog doeth a'i glog du. *E. ab Dafydd.*

Am y Cynganeddion.

Cynganedd mewn cerdd dafod, yw atebiadau cyd-seiniaid, a phlethiadau llafariad, mewn breichiau pennillion; sef, o ddechreu y fraich hyd y brifodl; megys y rhai hyn :—

Rhed filfil	rh—d—f—l—f
Rhawd ufelfellt.	rh—d—f—l—f <i>W. Wynn.</i>

Dwy brif gynganedd l y sydd; sef cynganedd groes, a chynganedd sain; ac o'r ddwy hyn y tyf cynganeddion ereill, megys y mae amryw ranau ymadroddion yn tyfu o enw a berf.

Am Gynganedd groes.

Pwys penaf y gynganedd groes a fydd ar y cydseiniaid, yr hon sydd o dri rhyw; sef croes rywiog, croes o gyswllt, a chroes ddisgynedig.

1. Croes rywiog, yr hon yw yr oreu o'r cynganeddion, a genir yn groes gyflawn bob ffordd, sef wyneb a gwrthwyneb; fel hyn :—

Rhoddd lesol, rhwydd elusen,	<i>Wynëb</i>
Rhwydd elusen, rhodd lesol.	<i>Gwrthwyneb.</i>

Croes rywiog o bennill cyfan; fel hyn :—

Da lios, deuliw ewyn,	
Brysia, dos, ber yw oes dyn.	
Deuliw ewyn, da lios,	
Ber yw oes dyn, brysia, dos.	<i>Gro. Owain.</i>

2. Croes o gyswllt, yw bod y gydsain olaf yn y brif orphwysfa yn ateb i'r gyntaf yn y fraich.

Croes gyfian gyswllt, fel hyn :—

"O'th wir alaeth yr wylais,"

"Lle daw angall a dengair."

"Llunier i gall hanner gair."

Croes hanner cyswllt yw cymeryd hanner grym *c, p,* neu *t,* yn y brif orphwysfa, i ateb i *g, b,* neu *d,* yn nechreu y fraich; fel hyn :—

"Gwinllanau Ffrainc yn llawn ffrwyth."

"Bu hwyr anhap hir yno."

"Dawn a gefaist yn gyfa."

Croes o gyswllt ewinog yw bod dwy gydsain feddal yn ateb un galed; fel hyn :—

"Tirion waed da rieni."

"Calon Feirig glân Farwn."

"Ti a gai'r glod hy garw glan."

Croes o ddwbl gyswllt; fel hyn :—

"Drwy'r gwelydr a'i aur goler."

Croes o gyswllt ddisgynedig; fel hyn :—

"Gair a drig ar y drygwaith."

3. Croes ddisgynedig yw, bo l y sill nesaf i'r brifodl yn cynghaneddu â'r orphwysfa; a rhaid i'r orphwysfa fod yn ddyrchafedig a'r brifodl yn ddisgynedig acen; fel hyn :—

"Digroyw lif deigr wylofain."

Croes ddwbl ddisgynedig, fel hyn :—

"Bondo gwydr bendigeidran."

Neu, gyda llafariad fel hyn :—

"Ar Dduw yr wy' weddiwr."

O'r gynghanedd groes y tyf cynghanedd draws, neu groes ganolgoll; sef, pan adewir rhai o'r cydseiniaid yn nghanol braich, heb ddim yn ateb iddynt a thrawsi drostynt i gyrchu y gynghanedd.

Traws gyferbyn fel hyn :—

"Trystlais (yn ateb) tristlef."

Traws anghydbwys, fel hyn :—

Trafod (y byd) trwy ofal.
Deunaw dawn (ar y) dyn doeth.

Traws o gyswllt ewinog, fel hyn :—

Tri gwraidd (frawd) rhagorawl.

Traws gyfnewid, fel hyn :—

Ieuaingo (a hael yw) Owain

Traws ddisgynedig, fel hyn :—

O ddyn (cofia dy) ddeunydd.

Yr hon hefyd a elwir traws fantach, am ei bod mor
wag o glöau cyngan; megys,

Dim (ar y ddaear) yw dyn.

Ae yr un modd yn mhob cyhydedd.

2. *Am Gynghanedd sain.*

Cynghanedd sain yw, atebiad neu gydodliad seiniawl
y gorphwysfâau, o ddechreu y ban i'r brifodl.

Sain unodl, fel hyn :—

Gofal yn lle cynnal cân.

Sain unodl o gyswllt, fel hyn :—

Fy ngerdd am y ddager ddu.

Sain lefn, fel hyn :—

Cydlef llu y nef oll & ni.

Sain gadwynog, fel hyn :—

Hynt y llym ddeheuwynt llosg.

Sain groes, fel hyn :—

*— Hud yw golud a gelyn.

Sain draws fel hyn :—

In mhob gwedd rhyfedd fu'm rhan.

Sain wýrdro, fel hyn :—

Lliw llwch llawr dirfawr derfyn.

Sain o gyswllt, fel hyn :—

Edwart wyt gymhar teg oll.

Sain ddisgynedig, fel hyn :—

Lle dadwrdd gwrdd geirddadl.

Sain bendroch, fel hyn :—

Teneuon lyfnion lafnau.

Sain ddyblyg, fel hyn :—

Dell pell gwell gwiw lliw ffrw ffrost.

Sain gudd, fel hyn :—

Pibell tan a mellt i'n mysg.

Ddoe'r oedd y lloer yn llawn.

O'r gynghanedd sain y tyf cynghanedd lysg, yr hyn
a fydd pan lusgir rhyw sill o'r ban i gydodli â'r sill
nesaf i'r brifodl. Llusg lefn, fel hyn :—

Brenin diwarth fu Arthur.

Daliaf â'm llaw yr awo.

Llusg o gyswllt, fel hyn :—

Nid â dyn gall dan alldud.

Llusg o ddwbl gyswllt fel hyn :—

Y gwr cadr fraich paladrfrw.

Llusg wydro, fel hyn :—

Goddaith a roir mewn eithin.

Llusg gysylltgudd, fel hyn :—

Dydd Gwener a dydd Sadwrn.

D.S...Ni wedda cynghanedd lusg ar fraich ddiwedd-
af o bennill, na dwywaith nesaf i'w gilydd.*

Am Gynghanedd gymysgedig.

Cynghanedd gymysgedig yw eiliad o smryw gyng-
haneddion, yn orchestol benceirddiol yn yr un ban.

Cynghanedd seingroes rywiog, fel hyn :—

Llaw bâr draw lle bo'r drin.

Tai mis Mai Tomas a'u medd.

Seingroes o gyswllt, fel hyn :—

Estyn einioes dyn unawr.

A nef i hwn, ef a hi.

* Nid gwarantedig y llusg a arferir gan rai o feirdd yr oes hon;
sef rhoi y yn ei sain dywyll i ateb ei sain eglur; fel

Cleddyf *Uym* mewn llaw *rymus*,

Seingroes gadwynog, fel hyn :—

Och! rwydd ond och Werddon dir.

Seindraws, fel hyn :—

Tŷ gwin iŷ gwerin teg wyd.

Seingroes o gyswllt ddisgynedig, fel hyn :—

Ni'm gyr bun i'm gwir boeni.

Trawsgroes o gyswllt ddisgynedig, fel hyn :—

Arf wyt ar fywyd dewrion.

Cynghanedd drawslusg ddisgynedig, fel hyn :—

Na'n hol dirgel na'n helynt.

Croes o gyswllt, a sain lefn, fel hyn :—

Och! ni bu Och na bai oer.

Am y Cymeriadau.

Cymeriadau cerdd dafod ydynt fath o rwymau ar y pen cyntaf i freichiau pennill, megys y mae'r odlau yn rhwymau ar y pen diweddaf.

Tri chymeriad sydd; cymeriad llythyrenol, cymeriad cynghaneddol; a chymeriad synwryol.

1. Cymeriad llythyrenol yw cadw yr un gydsain yn nechreu y llinellau; fel hyn :—

Na âd drachwant yn drechaach,
Nid yw'r byd onid awr bach.

S. Tudyr.

Pob llafariad, er na fyddant o'r unrhyw, a elwir cymeriad llythyrenol; megys :—

Egwan ddyn a gwain o ddur
A dyr nerth a dwrn Arthur.
A nithio gloyw wenith glân
A llêr oll a yr allan.

Edm. Prys.

O. Gwynedd.

2. Cymeriad cynghaneddol yw, bod geiriau dechreuol y breichiau yn cynghaneddu â'u gilydd; fel hyn :—

Nithia o'm bron greulon gred,
Noetha 'n war nyth anwiredd.

H. D. ab Ifan.

Arall cyfochrog; fel hyn :—

Glythineb yn glwth ennyn
Gwylltineb godineb dyn;
Trawsineb ffolineb wled,
Trychineb mewn trwch annedd.

R. Philip, yn erbyn Meddwodod.

3. Cymeriad synwryol a fydd pan gyflawnir synwyr y fraich gyntaf yn yr ail, neu yn mhellach; a hyn yn fynych a bair dori cymeriad llythyrenol; fel hyn :—

Ni nofia yn un afon
Y doeth yn erbyn y don. *E. ab Dafydd.*

Rhaid i'r un y rho Duw ras,
Gyd gerdded gydag urddas. *T. Aled.*

Arall, synwryol lythyrenol; fel hyn :—

Pob chwit chwat yn lledrata
Pennillion prydiddion da. *S. Tudyr.*

Arall, trych-holli; fel hyn :—

Ygyfar yn âr y nos
Nogod sydd yma 'n agos. *D. ab Ieuan Ddu.*

Gwen ferch Hywel wehelyth
Llian ni bydd llawen byth. *I. H. S.*

Am Oddefol Ganiatâd yn y Cynganeddion.

Goddefir i'r gydsain *N*, fod yn nechreu ban, ac nid yn unlle arall, mewn croes neu draws gynghanedd heb yr un *N* arall i'w hateb, ac a elwir, *N* wreiddgoll; fel hyn :—

Nag ammheu Dduw am gymborth.
Yno cefais y cyfoeth.

Ond os bydd rhyw gydsain arall yn wreiddgoll, bai yw: eithr *H*, ni thyr gymeriad ac a oddefir weithiau heb atebiad iddi; megys,

Hoff enaid da y fynodd.

Hefyd, dwy gydsain yn ateb un, fel hyn :—

Ni chaf fudd na chyfeddaoh.

Hefyd, *g* yn ateb *c* yn y cysylltiad *ac*, fel hyn :—

Ac wrth bwy y gair o'th ben.

Hefyd, fe lecha *b*, *d*, *dd*, *f*, *g*, *l*, yn ngheseiliau eu perthynasau cedyrn, *p*, *t*, *th*, *ff*, *c*, ac *ll*, yn ddifeius, heb yr unrhyw i'w hateb, canys grym y lleill a orchfygant eu sain; megys,

I'm perchen mae mað parchus.
Troaf yn ol at drefn well.
Dall boeth ddyn deall beth wyd.

Cnyw praff yn enoi priſ-ffordd.
 Brig cenedl o barc Einion.
 Dai! llydain i'n dilladu.

Bydd hefyd gydsain rymus weithiau yn egnio un feddal; fel hyn :—

Lle rhoes Duw llawer o 'stad.

D.S...Gellir ychwanegu amryw o'r fath hyn, y rhai nid yw orchest eu harfer, ond yn unig er mwyn achub synwyr lle nid ellir hebddynt.

Dywedir fod *w* yn colli ei grym ar ol pob llythyren dawdd, fel,

Ni'th gâr eithr rhyw ddiffgithuraig.

Ac ni chyfrifir y geiriau hyn ond unsill; megys, *enw*, *cadw*, *galw*, *marw*, *hoyw*, a'r cyffelyb; fel,

Enw heb senw yw ei henw hi.

Iolo Goch.

Dyn marw a allai f'arwain.

D. ab I. Du.

Arferir weithiau odl gudd mewn braich neu freichiau o bennill, sef cysylltu y brifodl â'r llythyren nesaf yn y gair dilynol; fel hyn mewn paladr englyn :—

Dysgais i godi gyda—r ehedydd
 A rhodio 'r un dalar.

Englyn o dair odl gudd; fel hyn :—

Byd yw hwn, treiddiwn trwyddaw—boen waeddfawr
 Heb un noddfa ynddaw;
 Byd o bridd, a ddel iddaw
 Bwrw wna'n ol, call, ffol, a phawb.

Englyn i'r pryf copyn, o lefariaid oll; fel hyn :—

O'i wiw wy i wan e â—o'i au
 Ei wyau y weua;
 E wywa ei wê ana',
 A'i weua i'w ieuau ia.

Gosteg yw deuddeg o englynion yn cydodli ar yr un brifodl.

BEIAU GWAHARDDDEDIG CERDD DAFOD.

1. Twyll awdl, sef bod yr odlau yn anmherthynol, fel hyn :—

Rhodd fy ngŵyl, rhwydd fy ngolud,
 Bhad i'r beirdd yw rhodio'r byd.—*u, y.*

Neu,

Llyn o ddwr yn llawn o ddig.
Llonaid deugwr llyn Tegid.—*ig, id.*

Twyll cynganedd. Twyll gwreiddgoll, fel hyn :—

Menyg Ifor a gefais.

Twyll yn y sain, fel hyn :—

Mewn dyn y'mhob un mae bai.

Twyll pengoll, fel hyn :—

Llefain gyda sain sonfawr.

Twyll eisieu llythyren, fel hyn :—

Potiau ydym paentiedig.

Nid twyll yw *ng*, i ateb *n*, 'ac *g*, fel hyn :—

Mars angerdd ymrysongar.

3. Gormod odlau, sef pan fyddo rhyw orphwysfa yn unodli â'r brifodl; fel hyn :—

Canaf glod parod puraf.

Goddefir rhai geiriau unsill weithiau yn un â'r brifodl; megys :—

Dy dad a gerais do do,
Do'n foddus, Duw nef iddo.
Ochaf, ond ni henwaf hi.

Barddas.

Gro. Owain.

4. Proest i'r awdl, sef pan fyddo'r brif orphwysfa yn cydbroestio â'r brifodl yn gyfunwedd; fel hyn :—

Dyn o bell yn byw dan ball.
Mor wirion y mae'r werin.

Proest hannerog, fel hyn :—

Er amman o rai yma.
Gwraig Lot aeth yn gareg lwyd.

Nid proest i'r awdl yw canu fel hyn :—

Fyspeiliaw, 'nhreisiau, dwyn Rhys.

5. Dybryd sain, yr hyn sy debyg i broest i'r awdl, fel :—

Dyn dinag anwog enwog.
Y mae pechod yn bod yn y byd.

6. Camosodiad, sef bod y cydseiniaid heb ateb eu gilydd, fel hyn :—

1 2 3 4 1 3 2 4
Gair yn dda gan ŵr o ddyag.

7. Gwest awdl, sef bod yr un brifodl yn dyfod ddwywaith yn anghyfansawdd yn yr un englyn, ac yn tra mynychu fel gwestai heb wahoddiad ; fel hyn :—

Elsbeth felenbleth fel aur—yw ei gwisg,
Ac yn gŵyr neu ruddaur ;
Dyn yw hon yn dwyn hensaur,
Wen ganaid wych dan guwd aur.

N.

8. Trwm ac ysgafn, sef bod y seiniau, neu'r prifodl-au yn anghydbwys â'u gilydd ; megys, *rhàn*, a *thân*, fel

Asia Ewropia i'w ran—a gafodd,
Gafael Ffrainge a'r Alban,
Deffroi gwlad Affric lydan,
Ouro'r Twre a'i yru i'r tân.

S. T., i R. ab S.

9. Lleddf a thalgron, yr hyn sy debyg i drwm ac ysgafn ; fel hyn :—

Mae gofid herwydd lliid *llwyr*,
Ar filoedd o ryfelwgr.

10. Crych a llyfn, yr hyn sy fath ar gamosodiad yn y brifodl i ateb y brif orphwysfa ; fel hyn :—

Gŵr yn ei fro 'n gywir iawn *farn*.

11. Ymsathr odlau, sef bod rhan o sill yr orphwysfa yn sathru y brifodl ; fel hyn :—

Y *gŵr* o Gaerlleon *gawr*.
Llawenhawm mae lle yn *hun*.

12. Gaerllaes, sef bod dwy brifodl liossill yn cydateb, lle dylai un fod yn unsill ; fel hyn :—

Gloyw fuddiol yw'r gelfyddyd,
Ar gynnydd awr ac ennyd.

13. Tin âb, sef bod dwy brifodl unsill yn cydateb, lle dylai un fod yn liossill ; fel hyn :—

Mae llawer o brudd-der bron,
I rai sydd yn yr oes hon.

14. Rhy debyg, sef bod yr orphwysfa gynghaneddol a'r awdl mewn acen ddisgynedig, ac mor debyg fel na byddo oddieithr llythyren yn eu hatal i gwbl gydodli ; fel hyn :—

Rhyfedd mor ddrwg yw *rhyfel*
Dyddan yw *Ieuan Iewangc*.

Geill fod amryw yn debyg, ond nid yn rhy debyg,
fel :—

Nid â drwg yn *ddi ddial*,
Mwy nag yr â *da heb ddi*.

Iolo Goch.

Y mae â *pheth* am ei *phen*, &c.

15. Tor mesur, sef bod mwy neu lai o sillau mewn
braich neu bennill, nag sydd ofynol wrth y rheolau
sefydledig; megys, deuair hirion, fel hyn :—

Diau beius ydyw bywyd.—8 *sill*.

Gŵr balch a gâr y byd.—6 *sill*.

Nid tor mesur yw pan derfynio gair gyda llafariad, a
llafariad unigol arall yn dyfod yn unsain âg ef, fel
hyn :—

Gwŷr Rhufain a gwae 'u rhyfyg.

Nos da i ti nis dywaid hon.

BEIAU MEWN SYNWYR CERDD DAFOD.

1. Unig a lliosog ynghyd; fel hyn :—

Gwae *wgr dewr* a gurwyd oll.

2. Gwydd ac absen ynghyd; fel hyn :—

Wele 'r dyn gole dan *gudd*.

3. Gwryw a benyw ynghyd; fel hyn :—

Fob codi rhaid *braich cadarn*.

4. Clod a gogan ynghyd; fel hyn :—

Gŵr yw ef *rhywiog arw iawn*.

5. Drwg ystyr, sef canu moliant yn anmherthynol;
fel hyn :—

Gŵr cudeg a gwraig *gadarn*.

6. Cam amser; fel hyn :—

Y *fory mae gwyl* arferol.

7. Rhy ac eisieu, sef gormodedd o'r un fath eiriau, a
diffyg o synwyr; megys :—

Ffyddolion ffyddlon eu ffydd.

Anfarwol fywiol fywyd.

Y PEDWAR-MESUR-AR-HUGAIN, Y PEDAIR CYNGHANEDD, A'B
CYMERIADAU OLL,
MEWN CANIAD O UN-PENNILL-AR-DDEG.

Allan o Ramadeg Sion Dafydd Rhys.

CRIST o nef cerais dy nôd,
Can a gaf y Cun o gêd ;
Cywair lef cu eiriol yd,
Cyfarohaf Iôr cyfeirchiad,
Ei rym pur oedd i'r Mab rhad,
A'm prynawdd heb gawdd a gâd—o'i enau,
Iôr gorau wir gariad.

Iawn i'r dynion a'r a'i dwaeniad
I foliannu ddwyfawl ynad ;
Iesu fawrhau can's ef yw'r hâd,
A gras a dawn goreu o stâd ;
Canaf a d'wedaf Duw dad (i'm cymhorth)
O'm camwedd rhag oer frâd.

Sant Sant a ganant ganiad,
Sain o nef sy yn un nâd ;
Saboth Arglwydd Culwydd câd,
Yn ystig ag yn wastad ;
Osanna orucha ei râd,
Nef a daear o'th gariad ;
Yn llawn mawredd cydwedd cant,
Dy ogoniant wiw genad.

A lleng eilwaith oll o Angylion,
Am werth irwaed a Merthyron ;
Apostolion pwys dwywlad,
Dwyfawl dyfiad,
Yn llawn ben llad.

Y Prophwydi purhoff hediad,
Aml o rinwedd a'u mawl raniad ;
Drwy gerdd draw a gair,
I un mab Iôn Mair,
Duw gadair da godiad.

Adrodd Celi dwyradd coelion,
A'i fawr hoelion a'i fer hwyliad;
A'i frath weli o fwrthoelion,
Ag argoelion gwir y gwelad.

Mawr ei radau,
Mydr ganiadau,
Myfyriadau
Mwyfwy rediad.

Mwyn dyniadau,
Mwys blethiadau,
Cynhwysiadau
Cain osodiad.

Digardd dygaf dy gerdd digon,
D'air yn dirion darian doriad;
Dwysaist wiwsad eisoes dison,
Duw ne' dynion dawn a'u doniad.

Dwyn o serch dan sôn,
Di dawl a da dôn,
Dy le yr wyt Iôn,
Deheulaw'r tad.

Y'n Pôr puraf,
I'r côr y café,
Yn Iôr a'n Naf,
Nêr ni wâd.

Gwênais-gadwyngerdd gwisg diwangad,
Heuais lawenrhodd Iesu lawnrhad;
Gwir Unduw oreu gwrendy irad,
Lafur pechadur ddolur ddaliad:
Ef a wŷr yn llwyr wellhâd (a maddau),
Cwbl o'm pechodau nid gorau gwâd.

Dewisaf eurner deisyfa arnad,
Duw Iesu farnwr nodas ofernad;
Duw Duw o gystudd diwyd a gwastad,
Ol y difeiriol ydyw o fwriad:
Dôd dy wledd dy hêdd dihaeddiad (imi),
Nef wen o myni, Naf yw nymuniad.

Gwilim Ganoldref.

Y CYNNWYSLAD.

Y Rhagdraethawd	Tudal 7
---------------------------	------------

RHAN I.—LLYTHYREG.

PENNOD I.—Llythyreg, pa beth ydyw?	22
II.—Llafariaid	24
III.—Lliosseiniaid	27
IV.—Cydseiniaid	28
V.—Sillau	30
VI.—Silliadaeth	32
VII.—Acenyddiaeth	33

RHAN II.—GEIRYDDIAETH.

PENNOD I.—Enw	34
II.—Rhagenw	44
III.—Berf	46
IV.—Rhagferf	55
V.—Bannod	58
VI.—Cysylltiad	—
VII.—Arddodiad	60
VIII.—Cyfryngiad	62
IX.—Tarddiad Geiriau	63

RHAN III.—CYSTRAWEN.

PENNOD I.—Cystrawen, pa beth ydyw?	65
II.—Cystrawiad Enw, Enw gwan, a Rhagenw	66
III.—Cystrawiad Berf, Rhagferf, a Bannod	69
IV.—Cystrawiad, Cysylltiad, Arddodiad, a Chyfyngiad	72
V.—Lluniau gramadegol	75
VI.—Cystrawiad eglurhaol	80

CHWANEGIADAU.

PENNOD I.—Gwahannodiad	86
II.—Prif-lythyrenau	92
III.—Trefniad Geiriau, &c.	93
IV.—Cyfarwyddyd i ddarllen	94
V.—Rheithiored	99
VI.—Dangoseg egwyddorol, &c.	112
Rheolau Barddoniaeth Gymraeg	120
Beiau gwaharddedig Cerdd Dafod	150
Beiau mewn Synwyr Cerdd Dafod	153
Y Pedwar-mesur-ar-hugain, y pedair Cynghanedd, a'r Cym- eriadau oll, mewn Caniad o un-pennill-ar-ddeg	154

DIWEDD.

CATALOGUE OF WORKS PRINTED AND PUBLISHED

BY

THOMAS GEE, DENBIGH,

AND TO BE HAD OF ALL BOOKSELLERS.

An English and Welsh Dictionary: wherein not only the Words, but also the Idioms and Phraseology of the English Language are carefully translated into Welsh, by proper and equivalent Words and Phrases. To which is added, a Dissertation on the Welsh Language, with remarks on its Poetry. In two vols. By the Rev. JOHN WATERS, late Rector of Llandough. Third edition. Price 20s. in boards.

An English and Welsh Dictionary: adapted to the present state of Science and Literature; in which the English Words are deduced from their originals, and explained by their synonyms in the Welsh Language. By the Rev. D. SILVAN EVANS. In 31 parts, price £1 10s. 6d.; 2 vols., in boards, £1 13s. 6d.

An English and Welsh Pronouncing Dictionary: in which the Pronunciation is given in Welsh letters: also, a List of English Scripture Proper Names, with their pronunciation in Welsh letters. By ROBERT JOHN PRYSE. Price 7s. in boards.

English-Welsh Handbook. By T. LL. PHILLIPS.—1s. 6d. bds.

An English and Welsh Testament: of the Authorised Version, with full Marginal References. 12mo. Price 6s. in parts. Roan gilt, 7s. 6d.

An English and Welsh Prayer, and Administration of the Sacraments, and other Ceremonies of the Church: together with the Psalms of David. Demy 8vo. Price 8s. in sheets.

Observations on Cholera: its Symptoms, Mode of Treatment, and Prevention. By RICHARD PHILLIPS JONES, M.D. 2s. boards.

The Corn Ready Reckoner: for the Buyer and Seller of Corn: containing all Tables necessary for its correct calculation, as regards Weight, Measure, and Price: and a comparison between the Imperial, Welsh, Liverpool, and Chester Measures. By JOHN EVANS, Rhuddlan. Price 1s. in a wrapper; 1s. 6d. in boards.

Emily Trevor: or the Vale of Elwy. By a LADY. Boards, 2s.

Ancient and Modern Denbigh: a descriptive history of the Castle, Borough, and Liberties; with sketches of the lives, character, and exploits of the feudal lords and military governors of the fortress, to its final siege and reduction; notices of ancient local families and eminent natives, municipal officers and corporate records, ancient guilds, military and ecclesiastical remains, &c., &c. By JOHN WILLIAMS. Price 5s. boards.

Another shorter History. Price 1s.

Geiriadur Seisoneg a Chymraeg: Wedi ei gyfaddasu at sefyllfa brsenbol Celfyddyd a Llenyddiaeth; yn yr hwn y mae y geiriau Seisoneg wedi eu casglu oddi wrth eu tarddiad gwreiddiol, ac yn cael eu hegluro gan eu cyfystyron yn yr Iaith Gymraeg. Gan y Parch. D. SILVAN EVANS. Mewn 31ain o ranau, pris 1p. 10s. 6c. Yn ddwy gyfrol, mewn byrddau, 1p. 13s. 6c.

Geiriadur Seisoneg a Chymraeg. Gan R. I. PRYS. Y mae hwn yn Eiriadur Cynaniadol, a seiniau y geiriau Seisoneg yn llythyrenau y Wyddor Gymraeg, fel y gall Cymro ddygu eu seinio yn gywir heb gymhorth athraw. Pris 7s.

LLYFRAU ABGRAFFEDIG A CHYHOEDDEDIG

Y Salmydd Cymreig: sef Casgliad o Salmau a Hymnau addas i addoliad cyhoeddus a neillduedig. Gan y Parch. ROGER EDWARDS, Wyddgrug, ac EBEN FARD. Y Salmau o waith EDMUND PRYS, ac ereill; a'r Hymnau o waith yr awduron goreu. Wedi eu trefnu yn rheolaidd, fel y gellir yn hawdd cael amrvwiaeth o ral priodol ar unrhyw fater neu achlysur gofynedig; a chair ynddo dafnau llawnion o bob pennill a mater.

Y MAE TRI ABGRAFFIAD O'R GWAITH HWK.

YB ABGRAFFIAD MAWE—6½ modfedd wrth 4. Maint y lythyren:—

Ni cheisiaf loches ond dy glwy',
Tan donau mawrion fwy na mwy;
Mae'th waed yn nyfnder culni a gwae,
Yn abl fy rhoi i lawenhau.

Prisiau—4s. 6ch., 6s. 6ch., 7s. 6ch., 8s. 6ch., 9s. 6ch., a 10s.—mewn gwahanol rwympiadau.

YB ABGRAFFIAD RHAD—6½ modfedd wrth 4. Maint y lythyren:—

Mae haeddiant mawr rhinweddol waed fy Nuw,
Yn llawer mwy na'r pechod gwaetha'i ryw;
Cefr maddeu myrdd o'r beiau mwyaf gaed,
A'r euog brwt ei gānu yn y gwaed.

Prisiau—1s. 6ch., 2s. 9c., a 3s. 6ch.—mewn gwahanol rwympiadau.

YB ABGRAFFIAD BACH—4½ modfedd wrth 3. Maint y lythyren:—

Mae Iesu Grist o'n hochr ni,
Fe golodd Ef ei waed yn lli';
Trwy rinwedd hwn fe'n dwg yn iach
I'r ochr draw 'mhen gronyn bach.

Prisiau—2s. 6ch., 3s., 3s. 6ch., 5s., 6s., 7s. 6ch., ac 8s. 6ch.—mewn gwahanol rwympiadau.

Salmydd y Plant:—yn cynnwys llawer o'r Emynau mwyaf arferedig gan Gynulleidfaoedd Crefyddol. Y mae yn llyfr cymhwys fel gwobr i Blant; ac hefyd o fewn cyrhaedd llawer nad allant brynu "Y SALMYDD CYMREIG." Pris 6c. mewn llian

Cyfres o Lyfrau i Blant.

HUNAN-YMHOLIAD. Pris 1c.	YSBRYD YW DUW. Pris 1c.
EFA BACH. Gan I. G. ALED. Pris 1c.	YB ARGWYDD A DDARPARA. 1c.
FEWYTHE TOMOS. Gan E. FARD. 1c.	HANES Y SWEEP BACH. 1c.
Y MAE DUW YN BOD. Pris 1c.	JANE JONES, o NANTGLYN. 2g.

Dilynr y rhai hyn gan ereill.

LLYFRAU NEWYDD YN Y WASG.

Y Gwyddoniadur Cymreig: neu Gylch Gwybodaeth Gyffredinol. Dan olygiad y Parch. J. PARRY, Bala. Gyda Darluniau.

YMDDENGYS Y GWAITH YN BEDWAR DOSBARTH.

I. Duwinyddiaeth; Hanes Eglwysig; Daiaryddiaeth, Hynafiaethau, Beirniadaeth, Bywgraffyddiaeth, a Llenoriaeth Ysgrhythol.

II. Daiaryddiaeth Gyffredinol, ac Anianaeth.

III. Y Gwyddorion a'r Celfyddydau.

IV. Hanes a Llenoriaeth Gyffredinol; Bywgraffyddiaeth; ac Uchaniaeth.

Bydd pob Dosbarth yn gyflawn ynddo ei hun, a gall y Derbynnwyr dderbyn un Dosbarth heb fod dan rwyman i dderbyn rhagor.

Cynnwys y dosbarth cyntaf Gorff cyflawn o Wybodaeth Ysgrhythol a Duwinyddol; Dosbarthiad Beirniadol o Eiriau y Beibl yn ol eu gwahanol ystyron; Daiaryddiaeth Ysgrhythol; Yr Anifelliaid, Ehediald, Pysg, Llysiau, &c., a sawl—Hynafiaethau; Arferion a Defodau Dwyreiniol; Hanes

Eglwysig; Hanes Enwadau a Chymdeithasau Crefyddol; Golwg gryno a chynnwysfawr ar agwedd Cristionogaeth trwy y Byd; Bywgraffyddiaeth Grefyddol; Crefyddau y Byd—eu Hanes, eu Daliadau, a phrif Wrthdrysychau eu Haddolad, a llawer o Wybodaeth Gyffredinol yn terfynu ar y materion hyn.

Cyhoeddir yn rhannau misol, 1s. 2g. yr un; yn hanner cyfrolau 7s. 6c., yr un; ac yn gyfrolau mewn byrddau, 16s.

GYMMERADWYANTHAU Y WASG.

Y Bedyddiwr.—"Y mae yn un o'r llyfrau mwyaf pwysig, os nad y pwysicaf oll, a gyhoeddwyd erioed yn yr isith Gymraeg."

Y Cronicl.—"Trysor o werth anmhrisiadwy, nid yn unig i Gymry yn yr oes yma, ond i Gymry yr oes a ddaw."

Y Cylchgrawn Cymreig.—"Y mae yr hwn sydd wedi derbyn y 'Drysorfa' o'r dechreuad wedi gwneyd cymmaint o orchest a derbyn y 'Gwyddoniadur.'"

Y Diwygiwr.—"Y mae yn ddiau y gwna llyfr fa. hwn les i'r Cymry."

Y Drysorfa.—"Gellir dysgwyl y bydd y 'Gwyddoniadur'; pan wedi ei gwbl-eiddio, yn goron gogoniant i lenyddiaeth Cymru. Y mae enw Mr. PARRY, fel golygydd, yn sicrhad i ni am deilyngdod yr holl erthyglau."

Y Dysgedydd.—"Bydd yn drysorfa gyflawn o wybodaeth gyffredinol yn ei holl ranau a'i changenau: yr hyn a wna y Gymraeg fel cyfrwng gywbyodaeth mor gyflawn a chyfoethog a'r Selsoneg. Bydd yr erthyglau ar ei brif faterion hefyd yn wreiddiol—nid yn gyfeithiadau."

Y Gwron.—"Daw y gweithwyr, drwy y llyfr hwn, yn gydnabyddus a syniadau gwyr dysgedicaf yr oesau."

Y Seren Gomer.—"Wela 'Wyddoniadur' yn cael ei gynnwys gan gyhoeddwr anturiaethus—dysgedigion penaf Cymru yn ysgrifennu iddo—dan olygiath gŵr sydd yn dellwng o ymddiried y genedl! A pha ham na chefnogwn y gwaith?"

Y Traethodydd.—"Yn wir y mae yr holl waith, o ran cynnwys, ymddangosiad, a phris—cyfansoddiad, papyr, argraffwaith, ffurf, a rhadlonrwydd—yn gyfryw ag yr ydym yn llawenyachu ynddo, ac y teimlem ein hunain yn pechu yn erbyn llenyddiaeth, a chrefydd, ac anrhydedd ein cenedl, pe na byddai i ni wneyd a allem er ei argymhell i'w sylw, a rhoddi ein holl ddylanwad yn mhlaidd ei lwyddiant."

Y Wasg.—"Erioed ni hullwyd y fath wledd o ddanteithion llenyddol ger bron ein cydgenedl ag a gynnygir yn awr yn y 'Gwyddoniadur.'"

Yr Amserau.—"Nid oes un Cymro naç yw yn gwybod fod y fath lyfr hyd yn hyn heb ei gyhoeddi. Nid oes ond ambell Ddic Sion Dafydd o Gymro, chwaith, nad yw yn teimlo fod eisiau y fath lyfr."

Yr Eurgrawn.—"Yr ydym yn cymhell pob dyn ieuanc i fynu y llyfr hwn; yna, bydd ganddo lyfrfa gwerth ei dangos, pe na byddai ganddo un lyfr arall."

The Carnarvon Herald.—"We beg to recommen the work to the most cordial support of all lovers of 'Cymru, Cymry, a Chymraeg.'"

LLYTHYRAU O GANMOLIAETH I'R GWAITH.

It seems to me a Work of great promise. . . . I can conscientiously bid you good speed in the work, which seems to me as sound in doctrine as it is unsectarian in principle.

Rognor.

JOHN WILLIAMS, Archdeacon of Cardigan, &c.

Y mae yn ymddangos i mi y bydd, pan ei gorphener, yn drysor anmhrisiadwy i Gymru. Y mae yn cyflenwi yn hollol y diffyg mawr oedd, hyd yma, yn aros yn ein llenyddiaeth.

Llundain, Gor. 28ain, 1854.

OWEN THOMAS.

Dylai pob dyn ieuanc, gyda'r meddwl *cyntaf* am gael tŷ a theulu, feddwl hefyd am gael y "Gwyddoniadur" i'w deulu, os bydd ynddo ddim awydd am iddyn "weithio eu ffordd" yn anrhydeddus mewn unrhyw gylch o dddefnyddioldeb.

Llanbryn-mair, Awst 1af, 1854.

SAMUEL ROBERTS.

Yr oedd yn llawen iawn genyf weled yr hysbysiad cyntaf am y "Gwyddoniadur Cymreig"; a da genyf chwanegu fod y llawenydd wedi cynnyddu yn fawr iawn wrth gafod y dull a'r modd y mae y gwaith yn cael ei ddwyn yn mlaen. Yr wyf o galon yn dymuno i chwi bob llwyddiant gyda y fath anturiaeth bwysig.

Aberdar, Awst 15fed, 1854.

THOMAS PRICE.

Gallaf ddwyddyd yn hyderus a chydwybodol fy mod yn edrych ar y gwaith hwn, os a yn mlaen fel y mae wedi dechreu, fel y rhagoraf yn yr isith Gymraeg.

Athrafia Pontypool, Awst 24ain, 1854.

T. THOMAS.

Yr Eglwys o Ddifrif. Gan y diweddar Barch. J. ANGELL JAMES, o Birmingham. Gyda Rhagdraethawd, gan y Parch. HENRY REES. Pris 2s. mewn rhanau—8s. 6c. mewn byrddau.

"Mae ein calon yn llawenhau wrth feddwl fod y fath lyfr defnyddiol yn cael ei oeddi o hyd cyrhaedd i'r Cymry uniaith. Byddai yn dda genym i'r eglwys oll ddarllen yr 'Eglwys o Ddifrif.'"—*Y Diwygiwr*.

"Mae y Rhagdraethawd gan Mr. Rees yn chwaneigiad gwerthfawr at y Traethawd gwreiddiol: mae fel dolen yn cydio y materion a drinir gan Mr. James ag ansawdd crefydd yn mysg y Cymry. Nid rhyw ragymadrodd cyffredin ydyw."—*Y Drysorfa*.

"Yr ydym yn dra diolchgar i'r cyhoeddwr am ei anturiaeth i wneuthur lles i'r genedl trwy Gymreigio llyfr yn mor werthfawr ag yw yr 'Eglwys o Ddifrif.'"—*Yr Eurgroen Wesleyaidd*.

"Yr ydym yn byw mewn amser pan y mae y byd o ddifrif, teyrnas y tywyllwch o ddifrif, anfyddiaeth a Phabyddiaeth o ddifrif—pawb o ddifrif, ond yr eglwys. Y mae yn eglur fod yr awdwr ei hun o ddifrif yn ei ysgrifennu, ac o ganlyniad y mae yn tueddu i wneyd pawb o ddifrif wrth ei ddarllen."—*Y Traethodydd*.

Stenographia, neu Law Fer: yn ol trefn Mr. Richardson; gyda Rheolau a Chyfarwyddiadau i'w dysgu heb gymhorth Athraw. Wedi ei chyfladdasu i'r Iaith Gymraeg; a'r hon yr ysgrifenisir mwy mewn awr nag a ysgrifenisir mewn awr a hanner ag un arall sydd gan y Seison. Gan THOMAS ROBERTS.

Y mae y llyfr hwn yn cynnwys un ar bymtheg o *Blates*, yn nghyd a phob hyfforddiadau ereill oedd yn y Seisoneg, angenrheidiol er dysgu y gelfyddyd: ac er fod ei bris yn Seisoneg yn 10s. 6c., nid yw pris yr argraffiad hwn ond 8s. 6c.

Y Cyfrifydd Parod. Mewn byrddau, 1s.

Y Cyfrifydd Parod at Yd. Gan J. EVANS, Rhuddlan. Pris 1s. mewn papyr; 1s. 6c. mewn byrddau.

Oyfraith y Tlodion. Pris 6c.

Pregeth ar Feddwod. Gan y Parch. W. ROWLANDS. Pris 6c.

Testament Newydd ein Harglwydd a'n Hiachwawr Iesu Grist; gyda Nodau cyfeiriol o bob adnod, &c., &c. Cymraeg a Seisoneg. Mewn rhanau, pris 6s. I'w gael hefyd yn rhwym, pris 7s. 6c.

Traethawd ar Grefydd Naturiol a Dadguddiedig: yn cynnwys profion o ddwyfoldeb y Beibl; a'r Grefydd Gristionogol—hanes gan-grefyddau y byd—pa mor bell y llwyddodd y doethion Cenedig i ddwyn trefn ar y byd—golygiadau Socrates, Plato, Aristotle, Anaxagoras—egwyddorion Hobbes, Rousseau, Paine, Bolingbroke, Volney, &c., yn nghyd a sylwadau cyffredinol arnynt—addeffadau gelynlion y Beibl o ragoroldeb ei egwyddorion—dylanwad ymarferol Cristionogaeth ac Anfyddiaeth ar wledydd a phersonau—esampiau o druedigaeth anfyddiaid—marwolaethau truenus amryw anfyddiaid, a marwolaethau dedwydd amryw Gristionogion—agwedd grefyddol y byd, a'i brif grefyddau, yn nghyd a sylwadau arnynt—cyfarwyddiadau i ddarllen a deall yr Ysgrhythrau—hanes y Beibl. Gan y Parch. W. REES. Pris 4s. 6c. mewn rhanau—5s. mewn byrddau.

Cyfatebiaeth Crefydd Naturiol a Dadguddiedig i Gyfansoddiad a Chwrs Natur. Gan JOSEPH BUTLER, LL.D., esob Durham. Wedi ei gyfieithu, yn nghyd a chwaneigiadau, gan y Parch. JOHN HUGHES, Everton, Liverpool. Pris 8s. mewn byrddau.

Cynnorthwy i'r Myfyriwr Ysgrhythrol: sef, Mynegai cyflawn a Geiriadur cryno o'r Beibl Sanctaidd; yn yr hwn y cyfeirir yn gywir at yr amrywial Bersonau, Lleceidd, a Thestynau a grybwyllir yn yr Ysgrhythrau; ac y rhoddir eglurhad byr ar bob gair tywyll ac ansathredig. Gan y Parch. JOHN BARR, Glasgow. Cyfieithwyd gan y Parch. OWEN JONES, Manchester. Pris 8s. 6c. mewn rhanau; 4s. mewn byrddau.

Cofiant y Parch. Moses Parry, Dinbych: gyda Rhagdraethawd gan y Parch. HENRY REES, Liverpool. Cynnwysa hanes ei Fywyd, ei Neddweddiad, ei Arabedd, ei Ddwyddiadau, ei Bregethau, &c., &c. Gan y Parch. J. FOULKES, Liverpool. Pris 1s. mewn papyr; 1s. 6c. mewn byrddau.

